

interreg
Danube Region

Co-funded by
the European Union

interreg
CENTRAL EUROPE

Co-funded by
the European Union

LECA

РЕЗУЛЬТАТИ ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЛАНІВ ДІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ТА ВЕДМЕДЯ БУРОГО В УКРАЇНІ

Збірник статей за матеріалами міжнародних
семінарів WWF-Україна і Міністерства захисту
довкілля та природних ресурсів України

2026

РЕЗУЛЬТАТИ ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЛАНІВ ДІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ТА ВЕДМЕДЯ БУРОГО В УКРАЇНІ

Збірник статей
за матеріалами міжнародних семінарів WWF-Україна
і Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України

УДК 502.211:599.742.21/.71(477)

Р34

DOI: <http://doi.org/10.30970/RINAP2025>

Рекомендовано до друку Вченою радою біологічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 4/31 від 10 грудня 2025 року)

Рецензенти:

Андрій Бокотей – доктор біологічних наук, професор кафедри зоології біологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, провідний науковий співробітник Державного природознавчого музею НАН України;

Тарас Ямелинець – доктор географічних наук, професор кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, керівник проєктів і програм напряму «Рідкісні види» WWF-Україна.

Науковий редактор:

Гор Дикий – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології біологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, менеджер проєктів напряму «Рідкісні види» WWF-Україна.

Редакційна колегія:

Дикий Ігор, Назарук Катерина, Скирпан Ірина, Решетило Остап, Хамар Ігор, Царик Йосиф, Черепанин Роман, Шидловський Ігор.

Результати втілення Національних планів дій зі збереження рисі євразійської та ведмеда бурого в Україні: збірник статей за матеріалами міжнародних семінарів WWF-Україна і Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. За редакцією І. Дикий. м. Київ: WWF-Україна, 2026. 168 с.

ISBN 978-617-8329-61-7

У науковому виданні містяться 26 статей 29 авторів щодо моніторингу рисі євразійської та ведмеда бурого в Українських Карпатах і на Поліссі. Висвітлено особливості біології та екології видів у межах різних ландшафтних комплексів в установах природно-заповідного фонду України, лісових і мисливських угіддях тощо. Актуалізовано питання збереження та менеджменту видів на регіональному і національному рівнях у природних умовах і під впливом антропогенного навантаження тощо.

Для екологів, біологів, географів, працівників природоохоронних і лісгосподарських установ.

Results of the Implementation of the National Action Plans for the Conservation of the Eurasian Lynx and Brown Bear in Ukraine: Collection of Articles Based on the Materials of International Workshops of WWF-Ukraine and the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. Edited by I. Dykuy. Kyiv: WWF-Ukraine, 2026. 168 p.

ISBN 978-617-8329-61-7

This scientific publication contains 26 articles by 29 authors on the monitoring of the Eurasian lynx and the brown bear in the Ukrainian Carpathians and Polissia. It highlights the biological and ecological characteristics of the species within various landscape complexes in the institutions of the Nature Reserve Fund of Ukraine, as well as in forest and hunting grounds. The volume addresses current issues in species conservation and management at regional and national levels, both under natural conditions and under the influence of anthropogenic pressures.

For ecologists, biologists, geographers, and employees of nature conservation and forestry institutions.

© WWF-Україна, 2026

© Автори публікацій, 2026

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2026

© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026

© Рівненський природний заповідник, 2026

© Верховинський національний природний парк, 2026

ISBN 978-617-8329-61-7

Видання вийшло за підтримки WWF-Україна в межах реалізації проєктів *Coexistence for Conservation* (COCO, за сприяння WWF-Poland), *Supporting the coexistence and conservation of Carpathian Large Carnivores* (LECA, за сприяння програми ЄС Interreg Central Europe, ID CE0100170) і *Towards a Climate-Smart Forest Connectivity for Large Carnivores in the Balkan-Carpathian-Dinaric Region* (ForestConnect, за сприяння програми ЄС Interreg Danube Region Programme, DRP 0200359).

This publication was produced with the support of WWF-Ukraine within the framework of the projects *Coexistence for Conservation* (COCO, supported by WWF-Poland), *Supporting the Coexistence and Conservation of Carpathian Large Carnivores* (LECA, supported by the EU Interreg Central Europe programme, ID CE0100170), and *Towards a Climate-Smart Forest Connectivity for Large Carnivores in the Balkan-Carpathian-Dinaric Region* (ForestConnect, supported by the EU Interreg Danube Region Programme, DRP 0200359).

ЗМІСТ

06 ВСТУПНЕ СЛОВО

08 РОЗДІЛ 1. МОНІТОРИНГ ПОПУЛЯЦІЇ РИСІ

- 09 *Галущенко Н., Самігулін Р., Різниченко З., Марчук Г.* Стан популяції рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Вижницький»
- 13 *Довганич Я., Довганич В.* Моніторинг рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Карпатському біосферному заповіднику
- 21 *Жила С.* Рись (*Lynx lynx*) у Поліссі: екологія, моніторинг і перспективи розширення ареалу
- 29 *Зубкович І.* Результати дослідження рисі євразійської (*Lynx lynx*) у регіоні Нобельського національного природного парку
- 33 *Казибрід І., Марискевич О.* Моніторинг рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Бойківщина» (Українські Карпати)
- 37 *Коваль Н., Шeverя В., Дикий І., Черепанин Р.* Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Ужанському національному природному парку: моніторинг і збереження
- 42 *Кулакевич Л., Щевич О.* Рись євразійська (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Пуца Радзівіла»
- 45 *Мерленко Н., Близнюк Т.* Дослідження рисі євразійської (*Lynx lynx*) в Національному природному парку «Цуманська пуца»
- 49 *Марців М.* Живлення рисі євразійської (*Lynx lynx*) у межах ареалу виду
- 56 *Петрашук Я., Кузнецов Р.* Заходи щодо вивчення й охорони рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Природному заповіднику «Горгани»
- 60 *Франчук М., Черепанин Р., Марців М.* Результати моніторингу популяції рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Рівненському природному заповіднику
- 67 *Франчук М., Черепанин Р., Дикий І.* Комплексний синхронний облік рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Рівненській і Волинській областях
- 72 *Химин М.* Рись євразійська (*Lynx lynx*) у Волинській області
- 77 *Хоєцький П.* Поширення рисі (*Lynx lynx*) у Східних Карпатах (у межах України)
- 82 *Юзик Д.* Рись євразійська (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Черемоський»

88 РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ ПОПУЛЯЦІЇ ВЕДМЕДЯ

- 89 *Галущенко Н., Самігулін Р., Різниченко З., Марчук Г.* Ведмідь бурій (*Ursus arctos*) у Національному природному парку «Вижницький»
- 93 *Довганич Я., Довганич В.* Моніторинг ведмеда бурого (*Ursus arctos*) у Карпатському біосферному заповіднику
- 103 *Жила С.* Про необхідність випуску в природу Українського Полісся ведмеда бурого (*Ursus arctos*): обґрунтування та методика робіт
- 109 *Казибрид І., Марискевич О.* Моніторинг ведмеда бурого (*Ursus arctos*) в Національному природному парку «Бойківщина» (Українські Карпати)
- 115 *Коваль Н., Шеверя В.* Ведмідь бурій (*Ursus arctos*) в умовах Ужанського національного природного парку: моніторинг і збереження
- 123 *Кузнецов Р., Петращук Я.* Заходи щодо вивчення й охорони ведмеда бурого (*Ursus arctos*) у Природному заповіднику «Горгани»
- 128 *Франчук М., Химин М.* Поява ведмеда бурого (*Ursus arctos*) у Західному Поліссі: аналіз відомих спостережень
- 134 *Фуфалько І.* Результати моніторингу ведмеда бурого (*Ursus arctos*) у Національному природному парку «Синьогора»
- 139 *Хоєцький П.* Історичні дані щодо поширення ведмеда (*Ursus arctos*) в Українських Карпатах
- 147 *Черепанин Р., Зеленчук Я., Андрейчук Ю.* Конфлікти і співжиття з ведмедем бурим (*Ursus arctos*) в Українських Карпатах
- 155 *Юзик Д.* Ведмідь бурій (*Ursus arctos*) у Національному природному парку «Черемоський»

161 РОЗДІЛ 3. РЕЗОЛЮЦІЇ СЕМІНАРІВ

- 162 Резолюція семінару «Проблеми та перспективи моніторингу і охорони рисі євразійської (*Lynx lynx*) в контексті Національного Плану дій зі збереження виду в Україні (2021-2026 роки)»
- 164 Резолюція семінару «Проблеми та перспективи моніторингу і охорони ведмеда бурого (*Ursus arctos*) в контексті Національного Плану дій зі збереження виду в Україні (2021-2026 роки)»

WWF-Ukraine Bear and Lynx Workshops Proceedings, 2026

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановний читачу, перед тобою спеціальне наукове видання WWF-Україна, присвячене результатам досліджень, моніторингу і збереження рисі євразійської та ведмедя бурого в Україні.

Рись євразійська та ведмідь бурий – рідкісні в Україні види великих хижаків, які занесені до Червоної книги України, міжнародних природоохоронних списків МСОП (IUCN), перебувають під охороною ратифікованих в Україні Бернської та Карпатської конвенцій, на рівні Європейського союзу захищені Оселищною директивою тощо. Рись євразійська та ведмідь бурий мають важливе екологічне і середовищевірне значення – це індикатори «здоров'я» та стабільності екосистем. Сьогодні, в умовах зростаючої трансформації природних і антропогенно змінених ландшафтних комплексів, фрагментації оселищ та середовища існування видів, кліматичних змін, браконьєрства тощо – питання збереження сталих і життєздатних популяцій рисі євразійської та ведмедя бурого стає дедалі актуальнішим на національному і міжнародному рівнях.

Для належного моніторингу, збереження та забезпечення екологічної зв'язності між популяціями великих хижаків у Європі в межах відповідних міжнародних Конвенцій запропоновано низку Планів дій і методологічних рекомендацій щодо втілення наукових, природоохоронних та управлінських заходів на місцях (Breitenmoser et al., 2000; Papp et al., 2020 Hackländer et al., 2021).

Дотримуючись міжнародних зобов'язань і національного законодавства за ініціативи WWF-Україна восени 2021 р. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України затвердило Національні плани дій щодо збереження ведмедя бурого та рисі євразійської в Україні (Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 595 від 16 вересня 2021 року про затвердження Плану дій щодо збереження рисі євразійської (*Lynx lynx* L.) в Україні; Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 679 від 20 жовтня 2021 року про затвердження Плану дій щодо збереження ведмедя бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні).

Національні плани дій – це офіційні стратегічні документи, що означають певні заходи й активності, а також затверджують ключові сторони та інституції для втілення ефективного моніторингу, збереження й управління ключовими рідкісними видами на державному рівні. Серед найважливіших завдань Національних планів дій щодо збереження рисі євразійської та ведмеда бурого в Україні є визначення й затвердження схем єдиних методів моніторингу видів, налагодження систематичного та регулярного моніторингу видів, створення й визначення системи модельних ділянок для моніторингу в різних адміністративних регіонах України; детальне картографування середовищ існування й ареалу поширення видів в Україні, налагодження наукової співпраці на національному та міжнародному рівнях, боротьба з браконьєрством, моніторинг і пошук шляхів регуляції конфліктів між великими хижаками та людьми, посилення заходів з екологічної освіти й обізнаності щодо великих хижаків в Україні тощо.

Національні плани дій також визначають ключові природоохоронні, наукові, освітні, лісогосподарські інституції та громадські організації, відповідальні за реалізацію та втілення вищезазначених завдань. Тож за ініціативи WWF-Україна спільно з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України у квітні–травні 2025 р. на території Рівненського природного заповідника та Верховинського національного природного парку було проведено два підсумкові міжнародні семінари за участі ключових виконавців щодо проблем і перспектив моніторингу й охорони рисі євразійської та ведмеда бурого в контексті функціонування Національних планів дій зі збереження видів упродовж 2021-2026 рр. Власне, однією із цілей, які виникли під час заходів, стала ідея опублікувати результати досліджень, висвітлених на семінарах, щодо сучасного стану рисі євразійської й ведмеда бурого на територіях природоохоронних установ, лісових і мисливських угідь у вигляді збірника наукових статей. Детальніше про вищезазначені заходи, її ключових учасників і прийняті під час заходів резолюції можна дізнатися в кінці збірника.

Це наукове видання, ініційоване WWF-Україна, містить 26 статей від 29 авторів 13 ключових природоохоронних, наукових і освітніх установ-виконавців Національних планів дій та висвітлює різноманітні аспекти біології, екології, моніторингу, охорони й менеджменту рисі євразійської та ведмеда бурого в межах різноманітних ландшафтних комплексів Карпат і Полісся в Україні. Тож запрошуємо до читання й ознайомлення з результатами.

Видання вийшло за підтримки WWF-Україна в межах втілення проєктів «Coexistence for Conservation» (за сприяння WWF-Польща), «Supporting the coexistence and conservation of Carpathian Large Carnivores» – LECA (за сприяння програми ЄС «Interreg Central Europe» – ID CE0100170) та «Towards a Climate-smart Forest Connectivity for Large Carnivores in the Balkan-Carpathian-Dinaric Region» – ForestConnect (за сприяння програми ЄС «Interreg Danube Region Programme» – DRP 0200359). Організатори видання висловлюють вдячність заступникові директора з наукової роботи Рівненського природного заповідника Михайлу Франчуку за ідею видання та допомогу в організації міжнародного семінару щодо проблем і перспектив моніторингу та охорони рисі євразійської в контексті функціонування Національного плану дій зі збереження виду, заступникові директора з наукової роботи Верховинського національного природного парку Ярославу Зеленчуку за допомогу в організації міжнародного семінару щодо проблем і перспектив моніторингу та охорони ведмеда бурого в контексті функціонування Національного плану дій зі збереження виду, викладачам кафедри зоології Львівського національного університету імені Івана Франка Катерині Назарук та Ірині Скирпан за вичитування й редактування статей, кандидатів біологічних наук Золтану Баркасі за редактування англійських анотацій, Юстині Дикій за допомогу в оформленні, Альоні Зінченко за верстку і дизайн видання.

РОЗДІЛ 1.

МОНІТОРИНГ ПОПУЛЯЦІЇ РИСІ

СТАН ПОПУЛЯЦІЇ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ВИЖНИЦЬКИЙ»

Нагала Галущенко, Руслан Самігулін, Зіна Різниченко, Галина Марчук

Національний природний парк «Вижницький» (с. Берегомет, Чернівецька обл.)

e-mail: vyzhpark@ukr.net; orcid: 0000-0002-7225-8620

Halushchenko N., Samigulin R., Riznychenko Z., Marchuk H. The status of the Eurasian lynx population (*Lynx lynx*) in the Vyzhnytskyi National Nature Park. The status of the Eurasian lynx population within the Vyzhnytskyi National Nature Park is examined. Analysis of census data from 1997 to 2024 indicates a gradual increase in the species' abundance. Additional materials from camera traps collected between 2022 and 2024 confirm the lynx's active presence in the Park area, predominantly during the winter season. Recorded cases of group presence (5–7 individuals) during the breeding period suggest stable reproduction within the population. The obtained results indicate the formation of a stable local group of the species. The Park's territory serves as an important refuge for the Eurasian lynx in the Ukrainian Carpathians and has significant potential for the conservation of this rare species.

ВСТУП

Національний природний парк «Вижницький» розміщений у південно-західній частині Чернівецької області в низькогірній частині Буковинських Карпат. Площа Парку 11 369 га, його територія витягнута на 26 км з північного заходу на південний схід. Ширина ж змінюється від 4 до 8 км. Понад 90 % території Парку вкрито мішаними та листяними лісами (Коржик *et al.*, 2005). Рись євразійська — вид, характерний для корінних лісів. У Карпатах має приуроченість до шпилькових лісів; підіймається на висоту до 1800 м. Надає перевагу схилам південної експозиції (Делеган *et al.*, 2015). Дуже часто займає ділянки природних перехідних зон між широколистяними та шпильковими лісами (Лушак *et al.*, 2006).

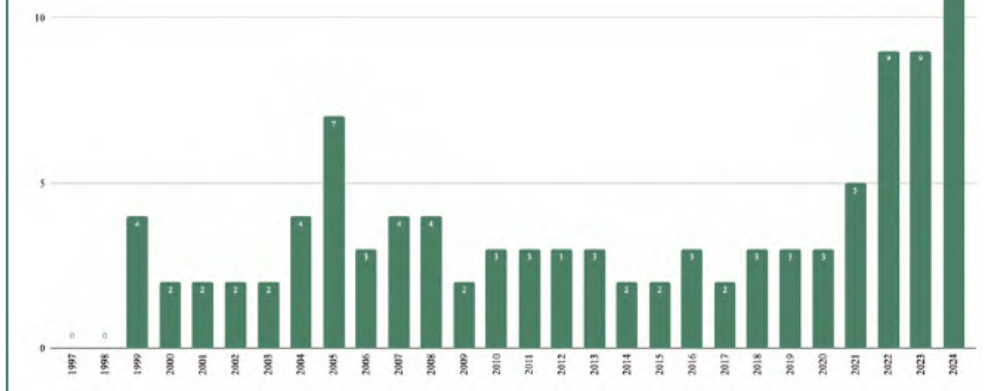
Мета роботи — проаналізувати дані про стан популяції рисі євразійської на території НПП «Вижницький» за матеріалами Літопису природи, даних з додатку SMART і фотопасток за період 1997–2024 рр.

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

За результатами таксації у 1997–2024 рр. в Парку середні багаторічні показники чисельності рисі становили $4 \pm 0,5$ ос. ($n = 28$). Найвищий показник 13 ос. зафіксовано у 2024 р., що на 9 більше, ніж середньо-багаторічна чисельність, лінія тренду вказує на стале збільшення чисельності.

Найнижчі показники чисельності реєстрували у 1997–1998 рр. (0 ос.), 2000–2003 (2 ос.), 2009–2020 рр. (2–3 ос.). Загалом, в останні 3 роки (2022–2024) реєстрували найбільші показники чисельності рисі (9 ос. і більше), перед тим помітний ріст чисельності був у 2005 р. (7 ос.) (рис. 1).

Рис. 1. Результати таксаційних обліків рисі євразійської (ос.) на території НПП «Вижницький» протягом 1997–2024 рр.

Середня щільність рисі, згідно з таксаційними дослідженнями, становить 0,32 ос. / га. Проаналізовано кореляцію чисельності рисі з іншими тваринами за період з 1997 по 2024 рр. і виявлено прямо пропорційну кореляцію з чисельністю сарни європейської (*Capreolus capreolus*), про що зазначали й раніше (Делеган *et al.*, 2011).

Коефіцієнт кореляції 0,63, рівняння $y = -3,16 + 0,05x$. Середня чисельність сарни в Парку за результатами таксації становить $139 \pm 7,1$ ос. ($n=28$), щільність $12,2 \pm 0,6$ ос.

Дані, накопичені в інструментарії SMART, засвідчили тільки дві реєстрації рисі євразійської на території Парку лише в один рік — 11 лютого та 10 вересня 2023 р. Проте на фотопастках упродовж 2021–2024 рр. рись реєстрували дуже часто, її зафіксовано 26 разів (табл. 1).

Таблиця 1.

Дані реєстрації рисі євразійської на фотопастках у 2022–2024 рр. у НПП «Вижницький»

Дата	Час	n	Час доби
13.02.2022	7:32	1	ранок, темно
11.02.2022	17:23	1	сутінки
07.03.2022	20:55	1	сутінки
31.03.2023	0:54	1	ніч
02.03.2023	12:54	1	день
12.04.2023	3:01	1	ніч
27.05.2023	0:27	1	ніч
24.01.2024	19:38	2	вечір, темно
24.01.2024	20:03	2	вечір, темно

Дата	Час	n	Час доби
25.01.2024	0:05	2	ніч
25.01.2024	0:25	5	ніч
12.02.2024	22:04	1	вечір, темно
03.01.2024	19:25	1	вечір, темно
08.02.2024	5:28	1	ранок, темно
19.02.2024	18:28	2	вечір, темно
15.03.2024	23:09	1	ніч
21.03.2024	19:16	1	вечір, темно
29.03.2024	21:42	1	вечір, темно

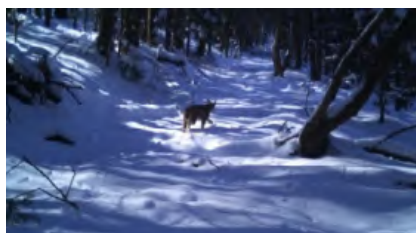
Узимку 2021–2022 рр. рись реєстрували на 3 із 8 фотопасток, узимку 2022–2023 рр. — на 3 фотопастках з 10, влітку 2023 р. не реєстрували. Узимку 2023–2024 рр. вид реєстрували на 3 фотопастках з 10, улітку 2024 р. — на 1 фотопастиці з 8. Таким чином, на фотопастках рись реєстрували переважно взимку; влітку її відмічено лише раз. Фото реєстрацій рисі з фотопасток подано на рис. 2.

Рис. 2. Фіксації рисей на фотопастках у НПП «Вижницький»:

а – фото 25.01.2024; б – фото 02.03.2023; в – фото 07.03.2022; г – фото 11.02.2023

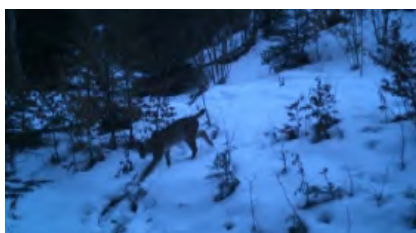
а

б

в

г

Важливо те, що рись, яка зазвичай є одинаком, реєстрували на двох фотопастках групами, по 2 та 5–7 ос.:

1) На одній фотопастці – група з 2 ос., які йшли одна за одною.

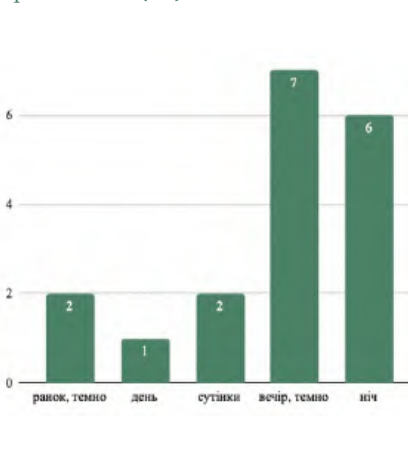
2) На другій фотопастці – від 5 до 7 ос.; спочатку ввечері 24.01.24 о 19:38–20:03 зареєстровано 2 ос., а згодом, через 4 год, 25.01.24 о 0:05 — групу з 5 ос. Можливо, 2 ос., зареєстровані ввечері, були частиною цієї групи. Група з 5 ос. — це, ймовірно, самка з дитинчам: на фото 2 ос. поруч і 3 самці (рис. 2 а), які йшли за самицею для парування і тримаються на віддалі. Останнє припущення, оскільки ця реєстрація була в січні, коли починається сезон парування.

Зазвичай на кожній фотопастці рись реєстрували лише раз за сезон, адже кожна рись має велику територію і може проходити за день до 20 км. Поряд із тим, на одній із фотопасток рись реєстрували кілька разів за сезон (3.01, 8.02, 15.03, 21.03 та 29.03.2024), в т. ч. один раз – 2 ос. (19.02.2024). Це означає, що саме там є ключовий осередок рисі.

Рись реєстрували переважно у темний час доби (рис. 3), з 17:23 по 7:32, у т. ч. ввечері, коли вже темно, найбільше реєстрацій — 7. У нічні години — 6 реєстрацій, по 2 — вранці, коли темно, та в сутінках, 1 раз — вдень.

Рис. 3.

Добова активність рисі на фотопастках (ос.)

Згідно з даними фотопасток, можна з упевненістю сказати, що на території Парку перебуває як мінімум одна самка, яка має власну територію й успішно розмножується, та кілька самців. Чисельність рисі збільшується і має тенденцію до подальшого зростання. Територія Парку має хорошу кормову базу — чисельність сарни європейської тут на досить високому рівні. Те, що Парк має природні коридори з іншими карпатськими природоохоронними територіями, дає рисі можливість вільно мігрувати. Таким чином, територія Парку дуже важлива для підтримання популяції рисі євразійської в Карпатах.

У рамках Національного плану дій по відновленню популяції рисі працівники Парку проводять еколого-виховну роботу з дітьми та школярами, роз'яснювальну роботу з місцевим населенням.

ПОДЯКИ

Щира подяка Франкфуртському зоологічному товариству за обладнання для досліджень: смартфонів із встановленим додатком SMART і фотопасток. Це допомогло вивести моніторинг рисі на новий рівень, отримувати документальне підтвердження перебування рідкісних червонокнижних видів на території парку.

Також дякуємо всім співробітникам Парку, які реєструють сліди життєдіяльності рисі, а також відділу екопросвіти, який веде зі школярами якісну роботу з популяризації рисі євразійської в рамках Національного плану дій.

ЛІТЕРАТУРА

Делеган, І. В., Делеган, І. І., & Делеган, І. І. (2015). *Біологія лісових птахів і звірів* (сс. 295–445). Львів: ПОЛІП.

Делеган, І. В., Лушак, М. М., & Делеган, І. І. (2011). Біоценотичні особливості рисі в Карпатах. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*, 21(5), 22–29.

Коржик, В. П., Чорней, І. І., Скільський, І. В., et al. (2005). *Національний природний парк «Вижницький»: природа, рекреаційні ресурси, менеджмент* (відп. ред. В. П. Коржик). Чернівці: Зелена Буковина.

Лушак, М. М., Делеган, І. В., & Гунчак, М. С. (2006). Рись звичайна (*Lynx (Felis) lynx* Linnaeus, 1758) у Карпатах. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*, 16(7), 57–62.

РЕЗЮМЕ

Галушенко Н., Самігулін Р., Різниченко З., Марчук Г. Стан популяції рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Вижницький». Розглянуто стан популяції рисі євразійської на території НПП «Вижницький». Проаналізовано результати таксаційних обліків за період з 1997 по 2024 рр., які засвідчили поступове зростання чисельності виду. Додатково опрацьовано матеріали з фотопасток за 2022–2024 рр., що підтвердили активне перебування рисі на території Парку, переважно в зимовий період. Зафіксовано випадки групового перебування (5–7 ос.) під час шлюбного сезону, що свідчить про стабільне розмноження популяції. Отримані результати вказують на формування стійкої локальної групи виду. Територія Парку є важливим осередком існування рисі в Українських Карпатах і має значний потенціал для збереження цього рідкісного виду.

МОНІТОРИНГ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Ярослав Довганич, Володимир Довганич

Карпатський біосферний заповідник (Рахів)

e-mail: yaroslav.dovhanych@gmail.com; orcid: 0009-0004-1784-7870

Dovhanych Y., Dovhanych V. Monitoring of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Carpathian Biosphere Reserve.

The paper highlights some of the results of monitoring of the Eurasian lynx in the Carpathian Biosphere Reserve. The monitoring methods used in the reserve are described, in particular, the SMART patrol and monitoring system, camera traps, a comprehensive database. It has been established that accounting for the number of lynxes at the first snow and registration of random encounters of lynxes and traces of their vital activity during the year using the SMART system and camera traps are sources of information that complement each other and can give a fairly objective picture of the number of lynxes in a certain territory. It has also been found that the lynx avoids places where wolves are present. To mitigate the relationship between lynx and human, it is recommended to use electric fences to protect livestock.

ВСТУП

У Карпатах поширений карпатський підвид євразійської рисі (*Lynx lynx carpathica* Heptner, 1972) (Загороднюк, 1998). Популяція карпатської рисі є однією з найбільших у Європі, її чисельність становить 3100–3300 особин. Її сучасний ареал охоплює північно-західну і південну частину гірського ланцюга Карпат від Румунії, південного заходу України, Словаччини, півночі Угорщини, півдня Польщі до південного заходу Чехії, а останнім часом і південний захід Сербії та північ Болгарії (Kubala *et al.*, 2021).

Більша частина популяції рисі перебуває в межах Румунії (близько 2300 особин); у Словаччині налічують 300–400 рисей, у польських Карпатах — близько 200 особин, в українських Карпатах — 400–430 особин (Kubala *et al.*, 2021; Cherepanyn, Yukhor, Biatov, Yamelynets & Dykuy, 2023). В останнє десятиліття стан популяції рисі в Карпатах стабільний, але спостерігають тенденцію до повільного зменшення. Причини – браконьєрство, зменшення доступності здобичі, скорочення площі придатних оселищ і їхня фрагментація, а також розширення транспортної інфраструктури (Kubala, 2024).

З метою збереження і відновлення популяції рисі євразійської в Україні, та на виконання вимог Закону України «Про Червону книгу України» Міністерство охорони навколишнього природного середовища України затвердило План дій щодо збереження рисі євразійської (*Lynx lynx* L.) в Україні (Наказ Міндовкілья від 16.09.2021 № 595). Того ж року дирекція Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) затвердила Програму реалізації цього плану дій у заповіднику. Виконавцями програми є кілька підрозділів заповідника: зоологічна лабораторія, відділ охорони, відділ збереження, відновлення та використання природних ресурсів, відділ науково-дослідної роботи й міжнародної співпраці, відділ екологоосвітньої роботи і зв'язків з громадськістю.

У цій статті висвітлено результати моніторингу рисі євразійської в Карпатському біосферному заповіднику.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА

Територія заповідника лежить у східній частині Закарпатської області і складається з 16 природоохоронних науково-дослідних відділень (ПНДВ), які розташовані в чотирьох районах: Рахівському, Тячівському, Хустському та Берегівському. До території заповідника включено ділянки низинних лук (Долина нарцисів), передгірних лісів (Чорна гора та Юліївська гора), гірських листяних (Угольське, Широколужанське, Кісвянське, Груниківське та Верхньотересвянське відділення), мішаних і хвойних лісів (решта відділень), а також субальпійських і альпійських лук (Кевелівське, Богдан-Петроفسьке та Чорногірське відділення).

Для реєстрації спостережень рисей і слідів їхньої життєдіяльності у заповіднику використовують патрульно-моніторингову систему SMART. Дані зі системи SMART зберігаються й аналізуються за допомогою спеціально розробленої комплексної бази даних (КБД). Базу створено на вебплатформі з використанням мов програмування php, js і системи управління базами даних MySQL. За основу взято модель даних SMART, розроблену представниками Франкфуртського зоологічного товариства Ю. Струсом і Р. Журавчаком спільно з науковцями установ ПЗФ карпатського регіону.

КБД дає можливість здійснювати швидкий доступ до будь-яких даних завдяки гнучкій системі фільтрів. Дані можна відображати на мапах з нанесеною квартално-видільною сіткою КБЗ. Крім цього, є можливості аналізувати дані за різними алгоритмами (аналіз за висотами чи будь-яким іншим показником, аналіз по відділеннях), а також експортувати їх у програми Excel, Word, QGIS, ArcGIS та ін.

Створена нами КБД має низку особливостей: 1) можливість одночасного доступу до даних різних користувачів; 2) дружній інтерфейс; 3) відстеження дій користувачів; 4) можливість верифікації та виправлення помилок в даних; 5) машинний аналіз великого обсягу даних; 6) базу даних розроблено і пристосовано конкретно до потреб заповідника і позбавлено недоліків універсальних програм.

Географічні координати спостережень дають змогу аналізувати просторовий розподіл тварин упродовж року, визначати рівень привабливості різних оселищ, межі індивідуальних ділянок, шляхи міграції тварин. Фото слідів допомагають встановити вид тварини. Інколи сліди рисі ідентифікують як сліди вовка (рис. 1), і таких помилок буває за рік майже 20 %. Також для моніторингу великих ссавців у заповіднику використовують фотопастки. За достатньої якості знімків можна ідентифікувати окремих особин, оскільки у кожній рисі рисунок на хутрі є індивідуальним. Фіксація часу зйомки допомагає аналізувати добову активність тварин.

Чисельність рисі у заповіднику визначали, здійснюючи облік за слідами на першому снігу в кінці року (Довганич, 2021).

Аналіз взаємовідносин великих хижих (вовк, рись, ведмідь) проводили з 01.01.2022 по 15.06.2025 за таким алгоритмом: із бази даних відфільтрували записи, у яких поле «Вид хребетних» містило або «Рись ...», або «Вовк ...», або «Ведмідь ...», вказували також обраний діапазон дат. Якщо був збіг за всіма показниками, то такі записи вважали «зустрічно» двох чи більше видів. Програма підраховувала кількість спостережень кожного виду, кількість «зустрічей» і відсоток від загальної кількості спостережень.

Рис. 1. Сліди рисі:

а – слід рисі, який ідентифіковано спостерігачем як вовчий (25.12.2024, фото В. Баранюка);

б – слід рисі, який визначено правильно (18.12.2023, фото С. Молдавчука)

а

б

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Чисельність рисі у Карпатському біосферному заповіднику

Результати обліку чисельності рисі на території заповідника за період з 2015 по 2024 рр. узагальнено в табл. 1. Як видно, чисельність рисі в заповіднику під час обліків у кінці року загалом змінювалася не дуже сильно, хоча в деякі роки різниця порівняно з попереднім роком могла коливатися в межах від -7 до +7. Однак слід відзначити, що результати обліку чисельності рисі дають уявлення про чисельність цього виду на території заповідника тільки на день обліку.

Таблиця 1. Чисельність станом на кінець року та кількість спостережень упродовж року рисі на території заповідника

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Особин	17	10	9	11	13	20	14	16	18	15
Спостережень	11	29	15	13	11	7	34	23	26	50

Чисельність рисі — дуже динамічна величина, оскільки цей хижак має індивідуальні ділянки, які виходять далеко за межі заповідника. Рись, не покидаючи своєї індивідуальної ділянки, може залишати територію заповідника. Тому більш об'єктивне уявлення про чисельність рисі на території заповідника може дати кількість спостережень упродовж року (табл. 1, нижній ряд).

Переважну більшість спостережень слідів рисі зроблено взимку, тому цифри з таблиці характеризують в основному цей період. Як видно з табл. 1, у роки, коли чисельність рисі зростала, кількість спостережень зменшувалась. І, навпаки, коли чисельність зменшувалась, то кількість спостережень зростала. Це можна пояснити тим, що рисі то заходять на територію заповідника, то покидають її, і передбачити, скільки їх буде тут на день обліку, неможливо. Тому ці величини не корелюють.

Проаналізовано, наскільки щільність популяції рисі відрізняється у різних відділеннях заповідника (табл. 2). Розрахунки проведено на основі результатів обліку чисельності в кінці року.

Таблиця 2. Щільність популяції (ос./1000 га) і питома кількість спостережень рисі (спостережень на 1000 га) на території відділень КБЗ у 2022–2024 рр.

Роки	Природоохоронні науково-дослідні відділення КБЗ											
	ПГ	Ке	БП	Чг	Мр	РБ	Тр	Кс	Кз	Уг	Шл	
Щільність	2022	0,8	0,7	–	0,2	–	0,3	1,0	0,3	1,7	–	–
	2023	0,8	0,9	–	0,2	–	0,3	0,7	–	2,6	0,2	0,2
	2024	–	0,9	–	0,4	–	0,3	1,0	0,6	0,9	0,2	–
Спостережень	2022	4	22	–	2	–	1	3	2	2	3	–
	2023	5	19	2	4	–	4	2	1	3	4	1
	2024	–	22	5	4	2	5	8	14	2	2	1
	разом	9	63	7	10	2	10	13	17	7	9	2
Спостережень / 1000 га	6,9	11,2	2,4	1,9	0,6	3,3	4,5	5,5	6,1	1,9	0,4	

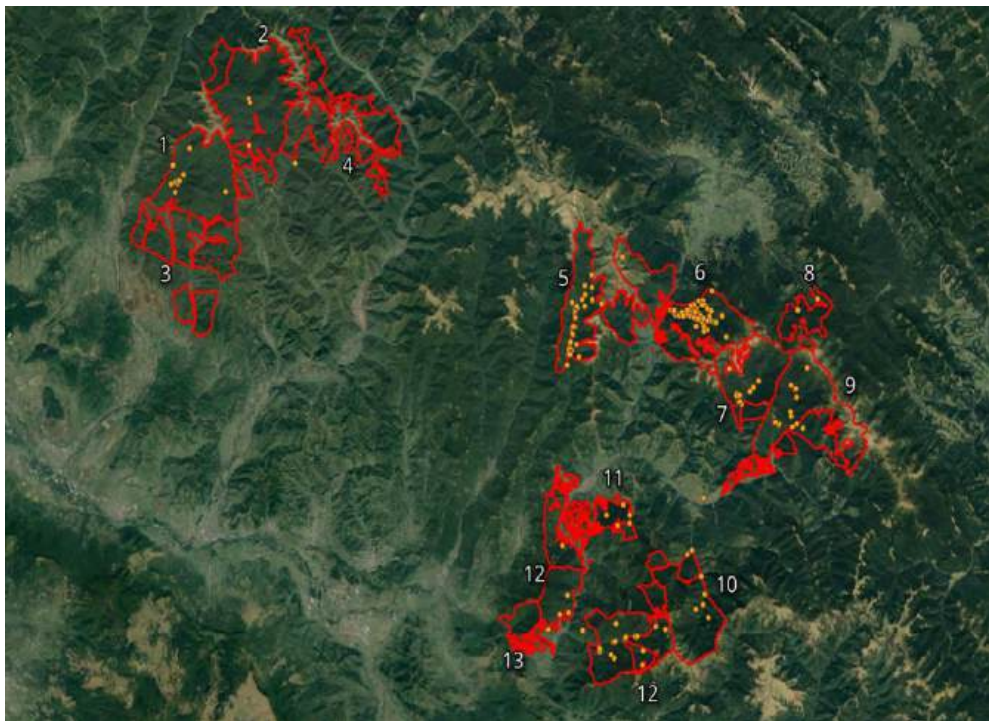
Примітки: ПГ — Петрос-Говерлянське; Ке — Кевелівське; БП — Богдан-Петроцьке; Чг — Чорногірське; Мр — Мармароське; РБ — Рахів-Берлибаське; Тр — Трибушанське; Кс — Кісвянське; Кз — Кузійське. Уг — Угольське; Шл — Широколужанське

Як бачимо, щільність популяції рисі найвища у Кузійському, Трибушанському, Кевелівському і Петрос-Говерлянському відділеннях. Там вона досягала 1 і більше особин на 1000 га, тобто ці відділення є найбільш привабливими для рисі. Про це свідчить і питома кількість спостережень рисі (кількість спостережень на 1000 га) (нижній рядок табл. 2).

Ці показники трохи відрізняються від даних, одержаних на основі результатів обліків чисельності. Обліки чисельності показують одномоментну чисельність виду на час обліку, а питома кількість спостережень – чисельність упродовж року. Однак Кевелівське і Трибушанське відділення фігурують як найбільш привабливі для рисі в обох підрахунках. Це пояснюється тим, що в обох цих відділеннях високий рівень захисності для рисі й водночас висока щільність популяції сарни, яка є її основною здобиччю.

Місця реєстрації рисей у заповіднику за період 2021–2025 рр. показано на карті території заповідника (рис. 2).

Рис. 2. Карта реєстрації присутності рисі (помаранчеві точки) у Карпатському біосферному заповіднику за період 2021–2025 рр. Відділення: 1 – Угольське; 2 – Широколужанське; 3 – Груніківське; 4 – Верхньотересвянське; 5 – Кісвянське; 6 – Кевелівське; 7 – Богдан-Петроське; 8 – Петрос-Говерлянське; 9 – Черногірське; 10 – Мармароське; 11 – Рахів-Берлибаське; 12 – Трибушанське; 13 – Кузійське.

Ступінь привабливості різних біотопів для рисі

Показники ступеня привабливості трьох різних біотопів для рисі наведено у табл. 3. Найпривабливішими для цього виду є хвойні ліси (178 реєстрацій), значно менш привабливими — мішані та листяні. Для сарни і зайця як основної здобичі рисі рейтинг привабливості біотопів є трохи іншим.

Таблиця 3. Ступінь привабливості різних біотопів для рисі, сарни та зайця

Тип лісу	Площа, га	Кількість спостережень		
		Рисі	Сарни	Зайця
Хвойний ліс	2 589	178	983	81
Мішаний ліс	7 531	29	238	37
Листяний ліс	17 071	56	1 013	79

Сприятливість хвойних лісів для рисі можна пояснити поведінкою цього хижака. Рись повноє зі засідки і переслідує здобич лише на коротких відстанях. Якщо на першій сотні метрів наздогнати здобич не вдалося, — рись припиняє переслідування. Інколи хижак влаштовує засідку навіть на деревах, звідки атакує здобич. У хвойних лісах значно легше замаскуватися, ніж у листяних. Отже, хвойні ліси є оптимальними для полювання рисі.

Традиційно заповідні території вважають сховищами природного біорізноманіття. Однак вони не можуть забезпечити збереження такого хижака як рись, котра для існування потребує угідь, що за площею переважають будь-яку заповідну територію Карпат. Навіть індивідуальна ділянка однієї особини перевищує площу більшості заповідних територій Карпат. Тому для збереження популяції рисі необхідно створити екомережу (Довганич, 2010; Ondrus & Adamec, 2009) з урахуванням привабливості біотопів.

Результати роботи фотопасток

Фотопастки встановлювали у місцях, які тварини часто відвідують, і на їхніх міграційних шляхах. Із 339 знімків усіх тварин, отриманих за період 2021–2025 рр., 9 знімків зафіксували рись (2,7 %); деякі з них показано на рис. 3. Спостереження за допомогою фотопасток свідчать, що рись може бути активною у будь-який час доби.

Аналіз стосунків рисі з іншими хижаками

Рись має конкурентні стосунки з вовком і лисицею, які інколи переходять у стосунки «хижак–жертва». У цих випадках лисиця завжди виступає в ролі жертви, а рись і вовк у цій ролі можуть бути поперемінно, залежно від обставин. Вовки, як правило, більш крупні та соціальні хижаки, тому частіше переважа на їхньому боці. Однак відомо чимало випадків, коли доросла рись перемагала вовка (Sidorovich, 2022).

На основі проведених спостережень за риссю і вовком ми проаналізували дані щодо перебування рисі та вовка одночасно (в один день) в одному лісовому виділі (324 спостереження за риссю і 687 за вовками). Підрахунки показали, що тільки 1,2 % спостережень стосуються випадків, коли присутність рисей і вовків реєстрували в одному лісовому виділі в один і той самий день. У решті спостережень види не перебували в одному й тому ж виділі одночасно. Це свідчить, що рисі уникають вовків і, можливо, вовки так само уникають рисей. Це знижує напруженість міжвидових відносин.

Для рисі й ведмедя не зареєстровано жодного випадку одночасного перебування їх в одному виділі в один день. Хоча між цими видами немає конкуренції за здобич, та ведмідь за сприятливих обставин може розглядати рись як поживу. Тому, ймовірно, ця кішка намагається уникати ведмедя.

Конкурентні стосунки з лисицею змушують рись нападати на її конкурента і знищувати його. У січні 2025 р. у Кузійському відділенні заповідника та на прилеглих до нього територіях самка рисі з минулорічним кошеням знищила щонайменше двох лисиць. Тоді ж тут було знайдено трьох загиблих лисиць без видимих пошкоджень, ймовірно, від хвороби. У кінці січня на прилеглий до цього відділення території знайдено загибле рисеня, а на початку квітня — загибла доросла самка. Обидві рисі були дуже виснажені й без видимих пошкоджень. Ймовірно, вони загинули від якоїсь хвороби, отриманої ними від лисиць (рис. 4).

Встановлення електрогорож

Найдієвішим способом пом'якшення стосунків між риссю та людиною є електрогорожі, т. зв. електропастухи (Khorozyan & Waltert, 2021). Заповідник за фінансової допомоги WWF-Україна придбав два електропастухи, один із яких встановили навколо кошари для овець (рис. 5).

Сподіваємося, що цей електропастух слугуватиме своєрідним прикладом для вівчарів, щоб захопити їх застосовувати цей ефективний засіб проти нападів рисі й інших хижаків.

Рис. 4. Загиблі рисі, виявлені в заповіднику у 2025 р.: кошеня (31.01.2025) і доросла самка (13.04.2025). Фото І. Гошука

Рис. 5. Встановлення електропастуха навколо овечої кошари в урочищі Сирилівка. Фото В. Покин'череда, 16.07.2021

ВИСНОВКИ

Облік чисельності рисі по першому снігу та реєстрація зустрічей рисей і слідів їхньої життєдіяльності із застосуванням системи SMART і фотопасток є джерелами інформації, які взаємно доповнюють одне одного й можуть дати об'єктивну оцінку чисельності рисі на певній території.

Визначення ступеня привабливості різних біотопів для рисі з використанням показника біотопної приуроченості дає змогу одержати інформацію, яка може бути успішно використана під час проєктування екологічних мереж.

Ефективним інструментом для збереження, обробки й аналізу зібраної моніторингової інформації про рись є комплексна база даних, розроблена спеціально для потреб моніторингу живої природи в Карпатському біосферному заповіднику. Ефективність моніторингу рисі, який проводиться працівниками заповідника, зростає за рахунок залучення мережі добровільних інформаторів із місцевого населення.

Статистичні дані засвідчують уникання риссю місць, де перебувають вовки і ведмеді. Це знижує напруженість відносин між цими видами. Водночас антагонізм рисі та лисиці може призводити до зараження рисі небезпечними хворобами від лисиці.

Дієвим способом пом'якшення стосунків між риссю та людиною є застосування електроогорож для захисту овець під час їхнього вільного випасу.

ПОДЯКИ

Висловлюємо щирю подяку авторам фотографій, працівникам служби охорони Карпатського біосферного заповідника Василеві Баранюку та Степанові Молдавчуку, голові мисливського колективу с. Луг Ігореві Гощуку, заступникові начальника відділу науково-дослідної роботи й міжнародної співпраці Карпатського біосферного заповідника Василеві Покин'ячереді.

ЛІТЕРАТУРА

Довганич, Я. О. (2010). Роль природоохоронних територій Карпат у збереженні великих хижих ссавців. У О. І. Киселюк (Ред.), *Природно-заповідні території: функціонування, моніторинг, охорона. Матеріали наукової конференції* (с. 46–48). Яремче.

Довганич, Я. О. (2017). Рись (*Lynx lynx* L.) у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника. *Природа Карпат*, 1(2), 66–76.

Довганич, Я. О. (2021). Досвід проведення синхронного обліку великих хижаків (ведмідь, рись, вовк) у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника. *Природа Карпат*, 6(1), 38–48.

Загороднюк, І. В. (1998). Ендемічна теріофауна Карпат: таксономічний та біогеографічний аналіз. У *Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку: Матеріали міжнародної конференції* (Т. 2, с. 218–222). Рахів.

Cherepanyn, R. M., Vykhor, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets T. S., Dykyu I. V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissia. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. doi: <https://doi.org/10.15421/012302>

Khorozyan, I., Waltert, M. (2020). A global view on evidence-based effectiveness of interventions used to protect livestock from wild cats. *Conservation Science and Practice*, 3(2), e317. <https://doi.org/10.1111/csp2.317>

Kubala, J., Ćirović, D., DuĀa, M., Kutal, M., Myslajek, R. W., Nowak, S., Pop, M., Shkvyria, M., Sin, T., Szemethy, L., Tam, B., & Zlatanova, D. (2021). Conservation needs of the Carpathian lynx population. *Cat News*, 14, 12–15.

Kubala, J. (2024). Population status and monitoring of Eurasian lynx in the Carpathians. In *Joint Conference of the Alpine and Carpathian Conventions for the Exchange of Practices on Management of Large Carnivores: Report on the event* (p. 2). Brdo pri Kranju, Slovenia.

Ondrus, S., & Adamec, M. (2009). Ecological networks to maintain populations of large carnivores. In *Large carnivores in the Alps and Carpathians*. ALPARC.

Sidorovich, V. (2022). *Behaviour and ecology of the Eurasian lynx: A case study in Naliboki Forest and Paazierre Forest, Belarus*. Publishing House “Four Quarters”. ISBN 978-985-5815-15-1.

Резюме

Довганич Я., Довганич В. Моніторинг рисі євразійської (*Lynx lynx*) в Карпатському біосферному заповіднику. У статті висвітлено деякі результати моніторингу рисі євразійської в Карпатському біосферному заповіднику. Описано методи моніторингу, які застосовують у заповіднику, зокрема, патрульно-моніторингову систему SMART, фотопастки, комплексну базу даних. Встановлено, що облік чисельності рисі по першому снігу й реєстрація випадкових зустрічей рисей і слідів їхньої життєдіяльності протягом року із застосуванням системи SMART і фотопасток є джерелами інформації, які взаємно доповнюють одне одного та можуть дати досить об’єктивну картину чисельності рисі на певній території. Виявлено також, що рись уникає місць, де перебувають вовки. Щоби пом’якшити стосунки рисі й людини, рекомендовано застосовувати електроогорожі для захисту овець.

РИСЬ (*LYNX LYNX*) У ПОЛІССІ: ЕКОЛОГІЯ, МОНІТОРИНГ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ АРЕАЛУ

Сергій Жила

Поліський природний заповідник (с. Селезівка, Житомирська обл.)

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник (с. Іванків, Київська обл.)

e-mail: drevazila@gmail.com, orcid: 0000-0002-3471-6790

Zhyla S. The Lynx (*Lynx lynx*) in Polissia: ecology, monitoring and prospects for expanding its range. Taking into account Polish, Latvian, and Scandinavian experience, the author proposed a method for recording family groups and dispersing individuals. The current population size of the lynx in Ukrainian Polissia remains unknown, although an overall increase has been observed. The Polissia population is separated from the rest of the Baltic population by a sparsely forested area in central Belarus. No special hunting for the lynx is currently conducted in Polissia. The lack of wetlands and dense undergrowth prevents lynx from safely avoiding hunters and hunting dogs. At present, there are no professional hunters among local communities, and this species is usually taken accidentally during driven hunts or hunting with dogs. Due to depopulation processes in Polissia, large uninhabited territories favorable for the lynx are being formed, and human persecution pressure is decreasing. The increase in the number of recorded cases of illegal lynx hunting likely indicates not an intensification of poaching but a growth in the species' population. Despite the construction of a barbed-wire fence ('Egoza' type) along the Ukrainian–Belarusian border, which poses a threat to ungulates, the prospects for maintaining a viable lynx population in Ukrainian Polissia remain high.

ВСТУП

Упродовж останнього часу спостерігають збільшення чисельності рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Поліссі, і є підстави сподіватися на збереження цього тренду в майбутньому завдяки високій щільності сарни у названій місцевості. Важливим дослідницьким пріоритетом є використання результативних методик моніторингу задля збереження й управління популяціями великих хижих на регіональному, національному та міжнародному рівнях (Cherapanup *et al.*, 2023). У Чорнобильському радіаційно-екологічному біосферному заповіднику (ЧБЗ) рись зберігає боязливе ставлення до людини. Цих хижаків не реєструють поблизу їхніх жертв, вони не охороняють здобич від круків і орланів.

Моніторинг через виявлення слідів перебування самиць із виводками чи дорослих територіальних самців рисі в Україні до цього часу застосовують мало, попри його перспективність. Методика трудомістка і ресурсозагратна, потребує багаторазових обстежень території, проте має значний потенціал у застосуванні мисливцями й лісвниками, які можуть збирати відповідні дані, перебуваючи серед природи. Функціональна роль великих хижих особливо важлива в ЧБЗ, де має бути достатнім вплив зверху вниз за копитними та створення трофічних каскадів зверху вниз за відомими сценаріями (Kuiper *et al.*, 2016). Хижацтво рисі добре узгоджується з цими вимогами, оскільки сприяє природному регулюванню чисельності сарни. Зменшення репродуктивних успіхів окремих родин рисі зазвичай передують зменшенню загальної чисельності сарн (Schmidt & Borowik, 2016), що і мало місце у Поліссі упродовж 2013–2017 рр.

Ця робота має на меті надати узагальнену інформацію про сучасний стан популяції рисі в Центральному Поліссі, визначити основні загрози для виду, окреслити перспективи його збереження та представити ефективні методики моніторингу за слідовою активністю.

МЕТОДИКА

Для збору матеріалу автор використовував традиційні методи вивчення слідової активності, проведення обліків і опитування (Жила, 2021; Schmidt *et al.*, 1997; Andrén *et al.*, 2002; Schmidt & Borowik, 2016). Рись є більш складним для моніторингу видом. Автор картував центри індивідуальних територій родинних груп риси у Поліссі, діагностував сліди територіальних особин і тих, які розселяються, створив фотокартотку.

Вважають, що площа індивідуальної території та розмір родинної групи риси відображають поточні зміни стану популяції точніше, ніж загальна щільність виду (Schmidt & Borowik, 2016). Маршрутні обліки чисельності риси найкраще проводити через 2 доби після снігопаду (рис. 1–2). У Польщі рекомендують проводити такі обліки не пізніше 15 лютого, оскільки є ймовірність сплутати шлюбну пару, яка об'єдналася для розмноження, і родинну групу (самку з виводком) (Schmidt & Borowik, 2016).

Насправді це не є суттєвою помилкою, бо в обох випадках ми реєструємо локацію родинної групи, що розмножується. В умовах Полісся всі шлюбні пари риси та випадки спаровування реєстрували у першій декаді березня. Свіжі сліди хижаків слід шукати з використанням транспорту і пішки уздовж відповідних маршрутів по віддалених лісових дорогах, піщаних пагорбах, мінералізованих протипожежних смугах. З часом у виконавця робіт з'являться напрацьовані результативні маршрути, на яких із високою ймовірністю можна зареєструвати сліди риси.

Під час відстеження всі маршрути і проходи необхідно реєструвати за допомогою GPS-навігаторів, а сліди ідентифікувати і простежувати маршрути пересування риси на певній відстані, щоб визначити розмір групи. Необхідно за можливості знайти місце, де окрема рись чи родина перебувала на денному відпочинку. Таке місце можна визначити, об'їжджаючи або обходячи пішки територію і реєструючи вхідні та вихідні сліди. Відсутність вихідних слідів вказує на те, що рись зупинилася на оточеній маршрутом території. Необхідно робити проміри довжини відбитків слідів і фотографувати їх, щоби відрізнити сліди дорослих особин від молодих.

Рис. 1. Традиційний пошуковий маршрут самки риси з періодичним прослуховуванням оточуючої місцевості. Дорослі самці проходять великі відстані для патрулювання місцевості без таких, як на фото, зупинок. Добові переходи у самців набагато більші, вони йдуть без ознак хижачкої поведінки. Фото автора, ЧБЗ, Опачицьке відділення, 03.12.2023

Рис. 2. Свіжоздобута риссю сарна. При стежкуванні рисі часто можна знайти свіжоздобуту сарну європейську (*Capreolus capreolus*). Жертва ретельно вкрита листям і малопомітна. На відміну від вовчої здобичі, біля сарни, убитих риссю, не збираються круки (*Corvus corax*) й орлани (*Haliaeetus albicilla*). Фото автора, ЧБЗ, Опачицьке відділення, 23.11.2023

Для підрахунку кількості родин варто застосовувати критерій мінімальної відстані у 8 км між зафіксованими родинними групами (Жила, 2021; Schmidt *et al.*, 1997), далі оцінити загальну кількість самок із виводками та середній розмір родини. Найбільша кількість виводкових ділянок риси припадає на територію уздовж українсько-білоруського кордону. Розміщення родинних груп у Поліссі часто має лінійно-локальний характер, коли родина межує з однією чи двома родинами.

РЕЗУЛЬТАТИ

У Чорнобильській зоні відчуження на площі 2,6 тис. км² станом на 2013–2018 рр. за допомогою фотопасток було встановлено 50 ідентифікованих особин. Чисельність становила 53–68 ос. в 6 родинних групах (п'ять самок мали по двос дитинчат, одна самка — одного) зі щільністю 2,2–2,7 ос./100 км² (Gashchak *et al.*, 2022). Після скорочення кількості дикого кабана у 2015 р. і посилення конкуренції з вовком за кормові ресурси кількість рисі зменшилася (Жила, 2021). Для ЧБЗ станом на 2023 р. 6 родин рисі – це мала кількість. Середній розмір родинної групи рисі в ЧБЗ становив 8,8–11,3 ос. У ЧБЗ чисельність сарни за період 2021–2025 рр. збільшилась, особливо у 2025 р. Відповідно зростає і кількість рисі. Станом на 2025 р. імовірна кількість рисі в ЧБЗ становить приблизно 60 ос., або 12 родинних пар. Є припущення, що чисельність рисі в ЧБЗ і, можливо, в інших поліських заповідниках не включають до національної статистичної звітності.

Створення лінії оборони вздовж українсько-білоруського кордону могло суттєво вплинути на переміщення рисі й інші міграційні процеси, однак наразі ступінь цього впливу, а також масштаби загибелі сарни в колючому дроті типу «гезо» лишаються невизначеними.

Ситуація в межах ареалу і за межами природоохоронних територій може викликати коливання чисельності нетериторіальних особин рисі. Зокрема, зростання інтенсивності розселення рисі у віці 1–2 роки може свідчити про локальне збільшення чисельності й успішне виживання молоді рисі (Palmeo *et al.*, 2021). Чорнобильський заповідник щільно заселений територіальними парами рисі, тому тривале перебування тут особин, які розселяються, під час вивчення слідової активності не спостерігають.

Зважаючи на високу вразливість родин рисі до полювання, найкращою охороною є непоширення інформації про виводкові ділянки. Браконьєри зацікавлені виявляти виводкові ділянки рисі з метою полювання, через високу вартість хутра. За умов меншої мобільності родинні групи є найбільш вразливими.

Результативність незаконного полювання на рись залежить насамперед не від добової активності, а від поведінки, браку досвіду у виборі безпечного місця для денного відпочинку, в адаптації тварини до полювання з загоничами і псами, у втечі від переслідування. Відсутність заболоченості й захарашеності території не дає рисі можливості безпечно втікати від переслідування мисливців зі собаками. Рись іноді випадково добувають під час загінних полювань і полювань із псами.

Припущення, що самці рисі гинуть частіше, оскільки ризикують більше, підходячи ближче до людських осель, доріг, полюючи у небезпечних місцях і здійснюючи великі переходи для охорони своїх територій (Palmeo *et al.*, 2021), для умов Полісся не підтверджується. Ризики відстрілів і смертність набагато частіші у молодих нетериторіальних особин і самиць із виводками. За межами індивідуальних територій самиць браконьєри переважно добувають поодиноких звірів у віці 1–2 роки.

Наявність заболочених територій збільшує для рисі шанси на порятунок. Досвідчена рись часто залишається на денний відпочинок на узліссі біля болота і в разі небезпеки тікає через болото. За наявності боліт мисливські пси не здатні швидко переслідувати рись і заганяти її на дерево. Рисі, які виростили у великих лісових масивах, зокрема, в українсько-білоруській зоні відчуження, майже не мають досвіду уникати небезпеки під час полювань у чистих лісах Полісся, пройдених рубками. У разі розширення ареалу виду на південь у польської популяції рисі мають з'явитися відповідні адаптації у поведінці, які допомагали б уникати переслідувань у мозаїчному лісо-польовому ландшафті лісостепу, де обмежувальним фактором є полювання.

У Європі більшість великих хижих ссавців мають конфлікти з людиною (Liberg *et al.*, 2012). Незаконне полювання у Європі трапляється рідше, ніж в Україні.

На вибір середовища проживання рисі впливають два ключові чинники — уникнення людського непокоєння вдень і наявність достатньої кількості здобичі вночі. У Європі популяції рисі перебувають переважно на дуже фрагментованих територіях, що зазнають відносно високого антропогенного тиску. Рись уникає доріг і антропогенних ландшафтів, перебуваючи на значній відстані від населених пунктів і автострад. Вона надає перевагу ландшафтам із наявними укриттями від мисливців, які є важливими в межах індивідуальних територій (Ripari *et al.*, 2022).

ОБГОВОРЕННЯ

Рись — вид із нічною активністю і менш пластичною поведінкою порівняно з вовком. Вища нічна доступність здобичі для рисі визначає вибір добової активності, оселищ. Рисі властиві обережність у поведінці, сезонні зміни оселищ, причому взимку домінуючим фактором є висота снігового покриву (Filla *et al.*, 2017). Високий рівень загибелі рисей пояснюють зростанням ролі чинників антропогенного походження, і в т. ч. великих автомагістралей. У південній межі центральної частини Полісся пролягає автошлях М07, де відновлення поліського ареалу завершується загибеллю особин-колоністів (Загороднюк & Різун, 2022).

З причини знелюднення Полісся великі території стають сприятливими для рисі через незначний вплив людини. Автошлях М07 навряд чи буде реальною перешкодою в поширенні рисі, на відміну від огорожі на кордоні. Збільшення випадків незаконного добування рисі свідчить насамперед не про посилення браконьєрства, а про більшу чисельність цього хижака.

Як відомо, добова активність рисі має циркадний характер, з піками у ранковий і вечірній час. Такий тип активності є усталеним по всьому ареалу виду, навіть за умов полювання на здобич різних видів (Heurich *et al.*, 2014). Циркадність добової активності в черговий раз довели дослідження із застосуванням фотопасток у ЧБЗ (Gashchak *et al.*, 2022; Palmero *et al.*, 2021).

Для порівняння, у скандинавських країнах проводять облік чисельності рисі методом підрахунку кількості родинних груп, приймаючи середній розмір родинних груп приблизно в 5–6 ос. (Andrén *et al.*, 2002). Ця методика добре працює в таких місцевостях як ЧБЗ, на територіях уздовж кордону, де індивідуальні території родин рисі межують одна з одною. Польові дані автора для ЧБЗ дають показник переважно в 5 ос. (дорослі самець і самка, 2 молодих і 1 ос. у віці більше року). Упродовж нетривалого часу в межах індивідуальної території можуть перебувати інші нетериторіальні особини, які порівняно швидко полишають індивідуальні території родин рисі в межах ЧБЗ.

Щільність рисі в межах українсько-білоруського Полісся і українських Карпат становить 0,45–1,54 ос./100 км² (Palmero *et al.*, 2021), в Зоні відчуження обліковано 39 ос. Така чисельність станом на 2021–2022 р. є замалою. Розмір індивідуальної території самок рисі становить ~150 км² (Schmidt *et al.*, 1997; Okarma *et al.*, 2007). Середня щільність популяції у Біловезькій Пущі становила 3–5,2 ос./100 км² (Jedrzejewska & Jedrzejewski, 2001). Дорослі самиці займали площу 7–14 км² у травні–червні, 32–38 км² у липні–серпні, 89–90 км² у вересні–листопаді, 175 км² у грудні–січні, а з лютого до травня — 175 км². Індивідуальні території у самців перекривалися на 30 %, а у самиць — на 6 % (Jedrzejewska & Jedrzejewski, 2001). Суттєві розбіжності в чисельності рисі у ЧБЗ під час застосування фотопасток (Gashchak *et al.*, 2022; Palmero *et al.*, 2021) вказують на доцільність використання різних методик обліку.

Індивідуальна територія рисі зменшується зі збільшенням щільності сарни і зростає зі збільшенням щільності доріг. Індивідуальна територія самців рисі зменшується влітку на великій лісовкритій площі, але це не впливає на території самиць. Рись поступово збільшує розмір літньої індивідуальної території до розмірів зимової. Щільність здобичі є головним показником, який впливає на розмір індивідуальної території. Відстань між центрами літніх індивідуальних територій становила 13,7–16,4 км і була подібна до зимової — 12,1–18,7 км (Kubala *et al.*, 2024).

Середня довжина добового ходу рисі залежить від сезону, погодних умов, рельєфу, висоти снігового намету, антропогенного освоєння території тощо. Зазвичай добовий перехід рисі становить 7–15 км. Добове переміщення самця рисі на рівнинній території Полісся — 15–25 км (Вихор *et al.*, 2022). Добові переходи рисі — вкрай нестабільний показник. Для ЧБЗ два простежені добові переходи рисі з фактом добування сарни становили тільки 3,8 км та 6,1 км. Спроби автора встановити добові переходи дорослого самця і особини, що розселяється, виявилися невдалими через їхню велику протяжність (більше 9 і 7 км).

Розуміння поведінкової екології великих хижих ссавців є ключовим для управління, комунікації, формування громадської думки та співіснування з людьми. Рисі властива нічна активність, непомітне підкрадання і засідка незалежно від чинника турбування. В антропогенному ландшафті саме нічна активність може бути корисною для зменшення негативних взаємодій із людьми (Smith *et al.*, 2024).

Людина як суперхижак може викликати ефекти страху та поведінку уникнення навіть у великих хижаках (Ordiz *et al.*, 2021).

Питання, як адаптується рись до ризикованої взаємодії з людьми, є досить вивченими. Європейські ландшафти щільно заселені людиною приховують у собі високі ризики для безпеки рисі, але ці хижаки добре виявляють загрози під час пересування, мінімізуючи імовірні впливи, такі як полювання або рекреація (Ruiz-Villar *et al.*, 2024). Баланс уникнення небезпек і добування ресурсів у дикій природі чи в антропогенному ландшафті рись забезпечує завдяки просторовому уникненню ризикованих локацій (Palmer *et al.*, 2022).

Ареал польської популяції рисі у наш час охоплює переважно високолісисто місцевість, але найближчим часом цей вид може заселити менш лісисто, але багатшу на кормові ресурси територію. За таких умов вид повинен сформувати нову просторову структуру, поведінкову стратегію, накопичити досвід уникнення ризикованих взаємодій із людьми і бути активним уночі (Hebblewhite & Merrill, 2008). Спостереження на Поліссі вказують, що в лісовій місцевості рись добре адаптується до таких чинників турбування як лісосічні роботи з використанням бензопил або збір грибів і ягід.

Рись здатна уникати ризиків переслідування, вона має ефективну антихижацьку поведінку (Smith *et al.*, 2019). Лісоболотний ландшафт Полісся для рисі є добре захищеним середовищем, але під час розселення цей хижак потрапляє в менш лісисто місцевість із наявністю сільськогосподарських полів і стає вразливим до переслідування. Вважають, що всі хижаки, котрі мають обмежений час хижацької поведінки через людське турбування, можуть бути більш передбачуваними, а це має потенційні наслідки у взаємодії в системі хижак-жертва (Palmer *et al.*, 2022). Рись, на відміну від вовка, менше використовує для пересування лісові дороги. Вона є хижаком, який більш передбачуваний у часі активності, але менш передбачуваний у просторовому переміщенні. Рись демонструє стабільне відновлення популяції, попри всі несприятливі обставини. Поряд із цим, спорудження огорожі на кордоні з Білоруссю може стати чинником, який обмежить зростання чисельності рисі.

Природоохоронні території Європи і України мають відносно невеликі площі дикої природи, що контрастує з ЧБЗ і до певної міри – зі сучасним ареалом рисі у Поліссі (Van Beeck Calkoen *et al.*, 2020). Найбільшою загрозою для рисі в Центральній Європі вважають смертність, спричинену людиною (Filla *et al.*, 2017). Оскільки доступність добування рисі часто сягає піку в районах, змінених людиною, цим хижакам доводиться балансувати між успішним полюванням і ризиком натрапити на людей. Рисі мінімізують цей ризик, пристосовуючи вибір середовища існування до фаз доби та пори року.

У Європі є інтенсивним фактор нелетального непокоєння, а також вплив офіційного та незаконного полювання (Musto *et al.*, 2021), що відповідає ситуації в Поліссі. Молоді особини під час розселення не є ще досвідченими хижаками та не вміють знаходити здобич у незнайомих місцях. Їм доводиться долати великі відстані та витрачати багато часу на переміщення. Ця обставина підвищує загальний рівень їхньої активності й зумовлює частково денну активність. Ця закономірність вважається більш вигідною, оскільки молодші особини можуть таким чином мінімізувати взаємодію з територіальними особинами, які більш активні у сутінках і вночі (Hayward, 2009). Територіальні особини витісняють молодих рисей із власних індивідуальних територій (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten, 2008). Розміри індивідуальних територій рисі в Польському заповіднику значно більші від подібних територій у ЧБЗ і залежать насамперед від рясноти сарни. Як відомо, індивідуальна територія рисі за площею може бути обернено пропорційною до щільності сарни як основної здобичі.

Фрагментація ландшафту і щільність доріг суттєво впливатимуть на площу індивідуальної території рисі, хоча цей ефект може бути сезонним (Kubala *et al.*, 2024). Для регіону Полісся щільність доріг у межах ареалу рисі невисока і не має помітного впливу на рись як щодо загибелі на дорогах, так і щодо площі індивідуальних територій.

ВИСНОВКИ

В умовах війни різко зменшилися можливості польової роботи в Поліссі стосовно рисі. Поки що залишається неможливим обстеження найбільш значущої прикордонної частини ареалу через заборони і мінування.

Особливо важливого значення слід надавати налагодженню співпраці з європейськими установами та поданню необхідної моніторингової інформації по цьому виду. Найперспективніша група для проведення опитувань — мисливці, єгері та лісова охорона. Для регіону Полісся результативність проведення опитувань упродовж останніх 20 років зменшилася. Понад те, мисливці й лісівники втрачають професійні якості, менше звертають увагу на сліди, менше пересуваються пішки.

Створення уздовж українсько-білоруського кордону огорожі з колючого дроту типу «єгоза» стане фактором розділу індивідуальних територій рисі, зменшення чисельності сарни через її заплутування і загибель. Сьогодні вплив браконьєрського полювання на рись зменшився, насамперед через зменшення кількості браконьєрів. З часом щільність популяції буде залежати від впливу огорож на кордоні та чисельності сарни, яка останніми роками зростає. Перспективи подальшого зростання чисельності рисі у Поліссі лишаються реальними.

ЛІТЕРАТУРА

Вихор, Б., Дикий, І., Тимочко, С., Франчук, М., Хоцький, П., Черепанин, Р., & Ямелинець, Т. (2022). *Методики обліку рисі, ведмедя та вовка*. WWF-Україна.

Жила, С. (2021). Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: стан популяції та питання охорони. *Theriology Ukrainica*, 21, 91–108. <http://doi.org/10.15407/TU2108>

Загороднюк, І., & Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriology Ukrainica*, 24, 104–119. <http://doi.org/10.15407/TU2410>

Andrén, H., Linnell, J. D. C., Liberg, O., Ahlqvist, P., Andersen, R., Danell, A., ... Segerström, P. (2002). Estimating total lynx *Lynx lynx* population size from censuses of family groups. *Wildlife Biology*, 8(4), 299–306. <https://doi.org/10.2981/wlb.2002.027>

Breitenmoser, U., & Breitenmoser-Würsten, C. (2008). *Der Luchs — Ein Großraubtier in der Kulturlandschaft*. Salm Verlag, Wohlen, Bern.

Cherepanyn, R. M., Вихор, Б. І., Biatov, A. P., Yamelynets, T. S., & Дикий, І. В. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissya. *Biosystem Diversity*, 31, 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

Filla, M., Premier, J., Dalüge, N., & Dupke, C. (2017). Habitat selection by Eurasian lynx (*Lynx lynx*) is primarily driven by avoidance of human activity during day and prey availability during night. *Ecology and Evolution*, 7(5), 6367–638. <https://doi.org/10.1002/ece3.3204>

Gashchak, S., Barnett, C. L., Beresford, N. A., Paskevych, S., & Wood, M. D. (2022). Estimating the population density of Eurasian lynx in the Ukrainian part of the Chernobyl Exclusion Zone using camera trap footage. *Theriology Ukrainica*, 23, 47–65. <http://doi.org/10.15407/TU2307>

Hayward, M. W., & Slotow, R. (2009). Temporal partitioning of activity in large African carnivores: Tests of multiple hypotheses. *South African Journal of Wildlife Research*, 39, 109–125.

Hebblewhite, M., & Merrill, E. (2008). Modelling wildlife-human relationships for social species with mixed-effects resource selection models: mixed-effect resource selection models. *Journal of Applied Ecology*, 45(3), 834–844. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2664.2008.01466.x>

Heurich, M., Hilger, A., Küchenhoff, H., Andrén, H., Bufka, L., Krofel, M., Mattisson, J., Odden, J., Persson, J., Rauset, G. R., Schmidt, K., & Linnell, J. D. C. (2014). Activity patterns of Eurasian lynx are modulated by light regime and individual traits over a wide latitudinal range. *PLOS ONE*, 9(12), e114143. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114143>

Jedrzejewska, B., & Jedrzejewski, W. (2001). *Ekologia zwierząt drapieżnych Puszczy Białowieskiej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kubala, J., Signer, J., Find'o, S., Duľa, M., Krojerová Prokešová, J., Myslajek, R. W., Nowak, S., Bučko, J., Skuban, M., Kutal, M., Bojda, M., Labuda, J., Figura, M., Barančeková, M., Homolka, M., Koubek, P., Slamka, M., Tám, B., Belák, M., Ifko, T., Machinik, B., Klinga, P., Sedliak, M., Kropil, R., & Smolko, P. (2024). Factors shaping home ranges of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Western Carpathians. *Scientific Reports*, 14, 21600. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-71800-w>

Kuijper, D. P. J., Sahlén, E., Elmhagen, B., Chamaillé Jammes, S., Sand, H., Lone, K., & Crowsigt, J. P. G. M. (2016). Paws without claws? Ecological effects of large carnivores in anthropogenic landscapes. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 283(1841), 20161625. <https://doi.org/10.1098/rspb.2016.1625>

Liberg, O., Chapron, G., Wabakken, P., Pedersen, H. C., Hobbs, N. T., & Sand, H. (2012). Shoot, shovel and shut up: Cryptic poaching slows restoration of a large carnivore in Europe. *Proceedings of the Royal Society B*, 279(1730), 910–915. <https://doi.org/10.1098/rspb.2011.1275>

Musto, C., Cerri, J., Galaverni, M., Caniglia, R., Fabbri, E., Apollonio, M., Mucci, N., Bonilauri, P., Maioli, G., Fontana, M. C., Gelmini, L., Prosperi, A., Rossi, A., Garbarino, C., Fiorentini, L., Ciuti, F., Berzi, D., Merioldi, G., & Delogu, M. (2021). Men and wolves: Anthropogenic causes are an important driver of wolf mortality in human-dominated landscapes in Italy. *Global Ecology and Conservation*, 32, e01892. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2021.e01892>

Okarma, H., Sniezko, S., & Smietana, W. (2007). Home ranges of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Polish Carpathian Mountains. *Wildlife Biology*, 13(4), 481–487. [https://doi.org/10.2981/0909-6396\(2007\)13\[481:HROELL\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.2981/0909-6396(2007)13[481:HROELL]2.0.CO;2)

Ordiz, A., Aronsson, M., Persson, J., Støen, O.-G., Swenson, J. E., & Kindberg, J. (2021). Effects of human disturbance on terrestrial apex predators. *Diversity*, 13(2), 68. <https://doi.org/10.3390/d13020068>

Palmer, M. S., Gaynor, K. M., Becker, J. A., Abraham, J. O., Mumma, M. A., & Pringle, R. M. (2022). Dynamic landscapes of fear: understanding spatiotemporal risk. *Trends in Ecology & Evolution*, 37(10), 911–925. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2022.06.007>

Palmero, S., Belotti, E., Bufka, L., Gahbauer, M., Heibl, C., Premier, J., Weingarth Dachs, K., & Heurich, M. (2021). Demography of a Eurasian lynx (*Lynx lynx*) population within a strictly protected area in Central Europe. *Scientific Reports*, 11, 19868. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-99337-2>

Ripari, L., Premier, J., Belotti, E., Bluhm, H., Breitenmoser Würsten, C., Bufka, L., Červený, J., Drouet Hoguet, N., Fuxjäger, C., Jedrzejewski, W., Kont, R., Koubek, P., Kowalczyk, R., Krofel, M., Krojerová Prokešová, J., Molinari Jobin, A., Okarma, H., Oliveira, T., Remm, J., Schmidt, K., Zimmermann, F., Kramer Schadt, S., & Heurich, M. (2022). Human disturbance is the most limiting factor driving habitat selection of a large carnivore throughout Continental Europe. *Biological Conservation*, 266, 109446. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109446>

Ruiz-Villar, H., Morales-González, A., López-Bao, J. V., & Palomares, F. (2024). Humans and traffic influence European wildcat behaviour in pastoral landscapes. *Animal Behaviour*, 207, 131–146. <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2023.11.004>

Schmidt, K., & Borowik, T. (2016). Proponowana metodyka monitoringu rysia eurazjatyckiego (*Lynx lynx*) w Polsce. Załącznik nr 1 do Opis Przedmiotu Zamówienia, SIWZ, 84–95.

Schmidt, K., Jędrzejewski, W., & Okarma, H. (1997). Spatial organization and social relations in the Eurasian lynx population in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Acta Theriologica*, 42, 289–312.

Smith, A. F., Kasper, K., Lazzeri, L., Schulte, M., Kudrenko, S., Say Sallaz, E., Churski, M., Shamovich, D., Obrizan, S., Domashevsky, S., Korepanova, K., Bashta, A.-T., Zhuravchak, R., Gahbauer, M., Pirga, B., Fenchuk, V., Kusak, J., Ferretti, F., Kuijper, D. P. J., & Heurich, M. (2024). Reduced human disturbance increases diurnal activity in wolves, but not Eurasian lynx. *Global Ecology and Conservation*, 56, e02985. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2024.e02985>

Smith, J. A., Donadio, E., Pauli, J. N., Sheriff, M. J., & Middleton, A. D. (2019). Integrating temporal refugia into landscapes of fear: prey exploit predator downtimes to forage in risky places. *Oecologia*, 189(4), 883–890. <https://doi.org/10.1007/s00442-019-04381-5>

van Beeck Calkoen, S. T. S., Mühlbauer, L., Andrén, H., Apollonio, M., Balčiauskas, L., Belotti, E., Carranza, J., Cottam, J., Filli, F., Gatiso, T. T., Hetherington, D., Karamanlidis, A. A., Krofel, M., Kuehl, H. S., Linnell, J. D. C., Müller, J., Ozolins, J., Premier, J., Ranc, N., ... Heurich, M. (2020). Ungulate management in European national parks: Why a more integrated European policy is needed. *Journal of Environmental Management*, 260, 110068. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110068>

РЕЗЮМЕ

Жила С. Рись (*Lynx lynx*) у Поліссі: екологія, моніторинг і перспективи розширення ареалу. З урахуванням польського, латвійського, скандинавського досвіду автор пропонує методику обліку родинних груп і особин, що розселяються. Сучасна чисельність рисі в Українському Поліссі невідома, але загалом спостерігають її зростання. Польська популяція рисі відділена від решти балтійської популяції малолісистою територією в Центральній Білорусі. Спеціального полювання на рись у наш час в Поліссі не проводять. Відсутність заболоченості й захаращеності не дає рисі змоги безпечно уникати переслідування мисливцями та псами. Серед мисливців нині немає категорії професійних мисливців, і рись добувають, як правило, випадково під час загінного полювання чи полювання зі собаками. Через знелюднення Полісся великі території виявляються сприятливими для рисі завдяки незначному антропогенному впливу. Збільшення чисельності випадків незаконного добування рисі, ймовірно, свідчить не про посилення браконьєрства, а про зростання кількості особин виду. Незважаючи на наявність на українсько-білоруському кордоні загрозливої для копитних огорожі з колючого дроту типу «гезоза», перспективи збереження життєздатної популяції рисі в Українському Поліссі є високими.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У РЕГІОНІ НОБЕЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Іван Зубкович

Нобельський національний природний парк (Нобель, Рівненська обл.)

e-mail: zubkovych11@ukr.net; orcid: 0000-0002-0641-2204

Zubkovych I. Results of the study of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the region of Nobel National Nature Park. — The article presents the results of a study of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) conducted within the area of activity of Nobel National Nature Park. Confirmed records of the species' presence are provided for the period from 2017 to 2024, including data obtained through the use of camera traps and registration of tracks. All observations are evaluated on the basis of their verifiability. Based on the available data, the number of lynxes is preliminarily estimated at two individuals. The findings indicate the permanent presence of the lynx in this region and emphasize the importance of continued monitoring and conservation of this rare predator species within the Polissya region.

ВСТУП

Рись євразійська (*Lynx lynx*) — вид, занесений до списків Червоної книги України (2021) та Конвенції про охорону дикої фауни і флори та природних середовищ існування у Європі (Бернська конвенція, 1979). В Україні рись поширена лише в Карпатах і Поліссі. У Поліссі наявність рисі підтверджують дослідження (Жила, 2002, 2021; Загороднюк & Різун, 2022), які констатують низьку чисельність виду та локальний характер його поширення. На західному Поліссі, зокрема, на території Нобельського національного природного парку (НПП), популяція рисі залишається найменш вивченою. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває потреба дослідження та збереження цього хижого виду, зокрема, в регіонах, де збереглися значні масиви малопорушених лісів, як-от Полісся.

Відповідно до Указу Президента України від 11.04.2019 № 131/2019, на території Волинського Полісся створено Нобельський НПП загальною площею 25 318,81 га. Парк розташований на півночі Рівненської обл., в межах Локницької та Заріченської територіальних громад (ТГ) Вараського району.

Одним із головних завдань Парку є дослідження рідкісних і зникаючих видів фауни. Спорадичні зоологічні дослідження, проведені на території Парку, стали основою для наукового обґрунтування його створення.

До моменту заснування Парку рись євразійська у зоологічних списках регіону не фігурувала. Водночас у наукових публікаціях траплялися поодинокі згадки про ймовірне перебування виду на межі Рівненської та Волинської областей, однак ці свідчення не підтверджувалися достовірними ознаками сталої наявності рисі. З огляду на це, наше завдання полягало в узагальненні всіх наявних відомостей про перебування та чисельність рисі євразійської на території Нобельського НПП і його околиць.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА

Упродовж 2020–2025 рр. у зоні діяльності Парку систематично проводили спеціалізовані дослідження виду. У ході робіт застосовували такі методи: маршрутні спостереження (виявлення слідів на сніговому покриві та ґрунті), встановлення фотопасток у потенційних місцях активності тварин (на переходах, стежках, уздовж лісових доріг) (рис. 1), а також опитування місцевого населення та працівників лісової охорони.

Рис. 1. Фотофіксація рисі євразійської (*Lynx lynx*) в межах Нобельського НПП.
Автори фото: а — С. Потапчук, 22.11.2024; б — В. Воробей, 22.02.2025

а

б

За основу структуризації всіх спостережень рисі євразійської нами використано критерії SCALP (Status and Conservation of the Alpine Lynx Population), які широко застосовують у європейській практиці моніторингу цього виду.

Відповідно до цієї методики всі випадки фіксації рисі класифікують за ступенем достовірності й джерелом інформації на чотири категорії:

Category 1 (C1):	«Достовірні факти»: підтверджені та незаперечні ознаки наявності великих хижаків (наприклад, мертві особини великих хижаків, ДНК, підтверджені зображення особин з фотопасток);
Category 2 (C2):	«Підтверджені ознаки наявності»: ознаки наявності великих хижаків (сліди, шерсть, спостереження, жертва хижаків тощо) — проконтрольовані, підтверджені та задокументовані спеціалістом;
Category 3 (C3):	«Непідтверджені ознаки наявності»: ознаки наявності великих хижаків (сліди, шерсть, спостереження, жертва хижаків тощо), але такі, які не можуть бути перевірені спеціалістом, підтверджені чи задокументовані додатково (спостереження, повідомлення від когось, по телефону тощо);
Category 4 (C4):	«М'які» факти»: інформація, що стосується наявності великих хижаків, отримана на основі інтерв'ю, анкет чи висвітлень у ЗМІ.

Картування місць спостережень рисі здійснено у середовищі QGIS.

РЕЗУЛЬТАТИ

За підсумками нашого аналізу зареєстровано 10 випадків перебування рисі євразійської на території Нобельського НПП та в його околицях. Нижче наведено хронологічний перелік зафіксованих випадків, що також візуалізовані на мапі (рис. 2).

Рис. 2. Географія спостережень рисі євразійської (*Lynx lynx*) у регіоні Нобельського НПП (нумерація точок відповідає пунктам, переліченим у результатах)

Реєстр знахідок:

1. осінь 2017 р. — повідомлення місцевих жителів про випадок браконьєрства рисі євразійської (1 ос.) у межах кварталу 50 Локницького лісництва. Категорія достовірності: **C1**;
2. березень 2020 р. — сліди 1 ос. на піску поблизу с. Комори (Зарічненська ТГ); спостерігач — В. Діковицький. Категорія достовірності: **C3**;
3. вересень 2020 р. — візуальне спостереження 1 ос. під час пожежі в околицях с. Гориничі (Локницька ТГ); спостерігач — В. Дякончук. Категорія достовірності: **C3**;
4. листопад 2020 р. — повідомлення у місцевій газеті «Полісся» про спостереження самки рисі з 2 дитинчатами поблизу сіл Комори та Муравин (Зарічненська ТГ), а також про окрему появу самця в межах урочища «Парська». Категорія достовірності: **C4**;
5. грудень 2021 р. — сліди 1 ос. на снігу в межах 20 кварталу Острівського лісництва; спостерігач — С. Потапчук. Категорія достовірності: **C3**;
6. вересень 2022 р. — сліди однієї особини на полях поблизу с. Гориничі (Локницька ТГ), повідомлення місцевих жителів. Категорія достовірності: **C3**;
7. 10 вересня 2023 р. — фотореєстрація однієї особини рисі за допомогою фотопастки поблизу с. Вичівка (Зарічненська ТГ), майже на кордоні з Республікою Білорусь. Повідомлення надійшло від працівників 9 Житомирського прикордонного загону ім. Січових Стрільців. Категорія достовірності: **C1**;
8. 22 листопада 2024 р. — фотореєстрація однієї особини рисі за допомогою фотопастки на східному березі оз. Хоромне в межах 20 кварталу Острівського лісництва. Автор спостереження — С. Потапчук. Категорія достовірності: **C1** (рис. 1, а);
9. 22 лютого 2025 р. — фотореєстрація 1 ос. рисі за допомогою фотопастки поблизу с. Гориничі (Зарічненська ТГ), майже на кордоні з Білоруссю. Автор спостереження — В. Воробей. Категорія достовірності: **C1** (рис. 1, б);
10. березень 2025 р. — сліди на піску в межах 20 кварталу Острівського лісництва; спостерігач — С. Потапчук. Категорія достовірності: **C3**.

ВИСНОВКИ

За результатами проведених спостережень можна стверджувати про наявність на території Нобельського НПП та на прилеглих територіях осілих або територіальних особин рисі євразійської, хоча чисельність популяції залишається низькою. На основі наявних даних її чисельність попередньо оцінено в межах 2 ос.

Для повнішого розуміння стану локальної популяції рисі необхідно посилити систематичний моніторинг із використанням сучасних технічних засобів, зокрема, фотопасток та інших автоматизованих методів збору інформації. Це особливо актуально в умовах воєнного часу, коли в низці регіонів України зафіксовано тенденції до розширення ареалів і зростання чисельності хижих ссавців.

Важливим напрямом роботи є інформування місцевого населення про екосистемну цінність рисі та необхідність її охорони. Доцільним є налагодження співпраці з іншими природоохоронними установами Полісся для координації зусиль у дослідженні цього виду, збереженні середовищ його існування та підтриманні екологічної зв'язності природних територій.

ПОДЯКИ

Автор щиро дякує колегам із Нобельського національного природного парку за всебічне сприяння у зборі матеріалів, представлених у цій праці. Особливу подяку висловлюємо Володимирові Зубковичу за допомогу в опитуванні місцевих жителів, а також Володимирові Діковицькому, Валерієві Вороб'ю, Василеві Дякончуку та Сергієві Потапчуку — за вагомий внесок у збір даних з фотопасток і реєстрацію слідів рисі. Окрему вдячність висловлюємо працівникам 9 Житомирського прикордонного загону ім. Січових Стрільців за співпрацю.

ЛІТЕРАТУРА

Жила, С. М. (2002). Рись в Українському Поліссі: стан популяції та поширення. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 30, 61–64.

Жила, С. (2021). Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: стан популяції та питання охорони. *Theriologia Ukrainica*, 21, 91–108. <https://doi.org/10.15407/TU2109>

Загороднюк, І., та Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica*, 24, 104–119. <https://doi.org/10.15407/TU2410>

РЕЗЮМЕ

Зубкович І. Результати дослідження рисі євразійської (*Lynx lynx*) у регіоні діяльності Нобельського національного природного парку. — У статті наведено результати дослідження рисі євразійської (*Lynx lynx*) на території, що входить до регіону діяльності Нобельського національного природного парку. Представлено підтверджені факти перебування цього виду тут у період з 2017 по 2025 р., зокрема, дані, отримані в результаті використання фотопасток і реєстрації слідів. Усі знахідки структуровано за категоріями достовірності. На основі наявних даних чисельність рисі попередньо оцінено в межах 2 ос. Отримані результати свідчать про постійну наявність рисі в цьому регіоні та підкреслюють важливість подальшого моніторингу і збереження цього рідкісного виду хижаків у межах Полісся.

МОНІТОРИНГ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «БОЙКІВЩИНА» (УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ)

Ірина Казибрид¹, Оксана Марискевич^{1,2}

¹ Національний природний парк «Бойківщина» (Бориня, Львівська обл.)

e-mail: npp_boikivschyna@ukr.net, [orcid: 0009-0004-7885-2702](https://orcid.org/0009-0004-7885-2702)

² Інститут екології Карпат НАН України (Львів)

Kazybrid I., Maryskevych O. Monitoring of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Boikivshchyna National Nature Park (Ukrainian Carpathians). Based on the analysis of field data collected using camera traps and winter tracking, a preliminary assessment of the lynx population in the Boykivshchyna National Nature Park has been carried out. Given its cluster structure, the Boykivshchyna NNP borders four nature protected areas, two of which are located in Ukraine (the Uzhanskyi NNP and the Skolivski Beskydy NNP) and two in Poland (the Bieszczady National Park and the Dolina Sanu Regional Park). This unique location of the Boykivshchyna NNP facilitates the migration of lynxes to this area from neighbouring nature-protected areas and ensures the functioning of ecological corridors for large carnivorous mammals from the Polish part of the Carpathians and Transcarpathia to the nature-protected areas of the Lviv Region. As of early 2025, we estimated the lynx number in the Park to be between 3–4 individuals.

ВСТУП

Національний природний парк «Бойківщина», створений 2019 р., відіграє важливу роль у функціонуванні потенційних коридорів міграції метапопуляції рисі в Східних Карпатах. Парк, з огляду на його часткове розміщення в межах біосферного резервату «Східні Карпати», межує з двома польськими заповідними територіями – Бещадським національним парком і регіональним парком «Долина Сяну», а також з українськими НПП Ужанський та «Сколівські Бескиди» (Марискевич *et al.*, 2022). У літературі немає інформації про колишню чисельність рисі на території Парку, що значною мірою зумовлене його розташуванням у прикордонній зоні, доступ науковців до якої обмежують нормативні вимоги прикордонної служби.

Щодо природоохоронних територій, які межують із Парком, то, за даними науковців, чисельність рисі в Ужанському НПП і НПП «Сколівські Бескиди» станом на початок 2024 р. становила, відповідно, 6–13 та 15 особин (Коваль, 2024; Дейнека *et al.*, 2024; Коваль & Шеверя, 2025). У Плані дій щодо збереження рисі євразійської (*Lynx lynx*) в Європі містяться рекомендації й для України, зокрема, щодо потреби визначення стану субпопуляції та розробки програми моніторингу, а також забезпечення коридорів середовищ існування цього виду, які є важливими для виживання субпопуляції та генетичного обміну. У цьому аспекті Парк відіграє важливу роль як сполучна територія.

На національному рівні основним нормативним документом, який визначає охорону рисі в Україні, є План дій щодо збереження рисі євразійської (*Lynx lynx* L.) в Україні, заходами якого передбачено напрямки моніторингу щодо ареалу, чисельності особин, кількості самок з дитинчатами, природної міграції, шляхів міграції, частоти зустрічей з людиною тощо. Згідно з цим планом, НПП «Бойківщина» є виконавцем заходів із моніторингу.

Мета роботи — узагальнити матеріали спостережень за чисельністю рисі євразійської та шляхами її міграції на території НПП «Бойківщина».

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ

Матеріалами стали дані спостережень співробітників наукового відділу та служби охорони Парку щодо трапляння рисі протягом періоду з 2021 до початку 2025 р. Дані зібрано відповідно до завдань виконання програми Літопису природи, а також проєкту Франкфуртського зоологічного товариства «Підтримка довгострокових ініціатив природоохоронних територій щодо збереження пралісів і старовікових лісів в Українських Карпатах з метою збереження їх природоохоронної та кліматичної функціональності».

Дані про наявність рисі на території Парку зібрано завдяки реєстраціям фотопаستками (11 фотопасток) і облікам тварин за слідами по першому снігу. Експонування фотопасток було цілорічним, упродовж 2021–2025 рр., зимові обліки за слідами проводили, починаючи з 2023 р.

Аналіз отриманих матеріалів здійснювали з використанням програмного забезпечення SMART, що призначене для ведення моніторингу й аналізу стану природних ресурсів у межах природоохоронних територій, яке було надано Паркові Франкфуртським зоологічним товариством.

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

За період спостережень з вересня 2021 р. до квітня 2025 р. рись зафіксовано на фотопаستках в усіх чотирьох лісництвах Парку — Міжгірському, Либохорівському, Сянківському та Яблунському, переважно на території, де збереглися масиви лісів віком понад 90 років (рис. 1).

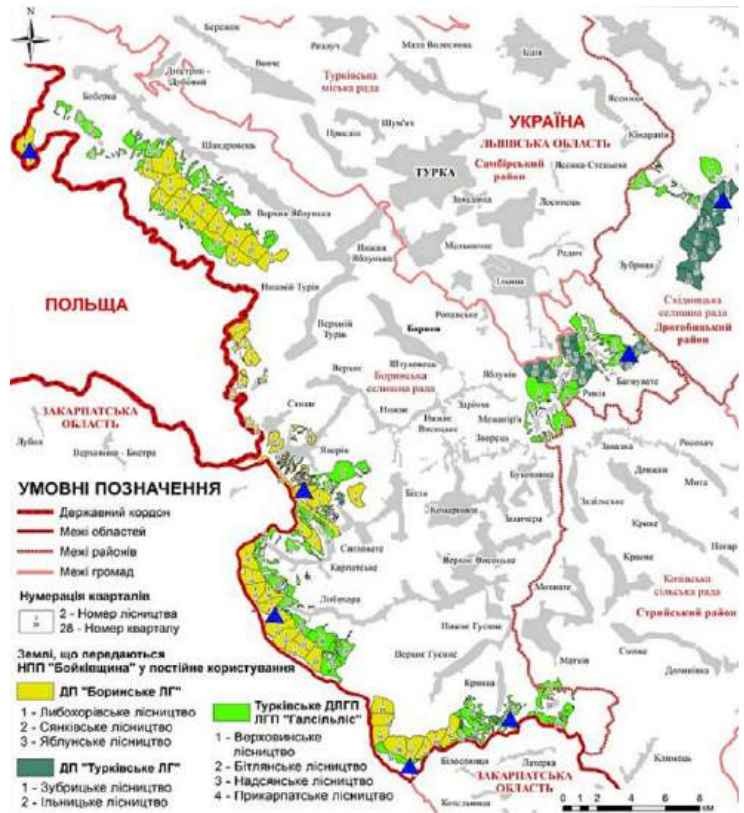
Рис. 1. Реєстрації рисі на фотопастках в НПП «Бойківщина»: а – Міжгірське лісництво, 01.02.2022; б – Либохорівське лісництво, 09.10.2023; в – Яблунське лісництво, 14.02.2024

На відміну від даних, отриманих з фотопасток, за матеріалами зимових обліків сліди рисі виявлено тільки в Міжгірському лісництві, масиви якого межують із НПП «Сколівські Бескиди».

Місця реєстрації рисі на території НПП «Бойківщина» упродовж 2021–2025 рр. узагальнено на рис. 2.

Рис. 2. Місця виявлення рисі на території НПП «Бойківщина» упродовж 2021–2025 рр. (синій трикутник)

Загалом, упродовж 2021–2025 рр. на території Парку відмічено загальну тенденцію до збільшення випадків виявлення рисі — від 5 до 9 особин, хоча без проведення спеціальної ідентифікації стосовно індивідуальних рисунків / розміщення плям з використанням фотопасток і генетичних аналізів шерсті рисі навряд чи коректно говорити про збільшення чисельності цього хижака на аналізованій території.

За даними Регіональної дирекції державних лісів у Кросно, чисельність рисі в надлісництві Ступосяни, масиви якого входять до складу МРБ «Східні Карпати» (ландшафтний парк «Долина Сяну») та межують з Яблунським лісництвом парку «Бойківщина», станом на початок 2025 р. становила 14 особин (площа надлісництва — 95 км²) (особ. повід. Е. Маршалека). Кількість особин рисі протягом 2012–2025 рр. у надлісництві Ступосяни збільшилася майже у п'ятеро — з 3 до 14 особин (особ. повід. Е. Трача). На території Бещадського національного парку (площа 292 км²), що межує як з лісовими масивами надлісництва Ступосяни, так і зі Сянківським лісництвом Парку, чисельність рисі оцінюють у 6 особин (Pirga, 2025). Якщо взяти до уваги матеріали попередніх обліків, то на територію Бещадського національного парку упродовж року за період 2006–2014 рр. заходило 4–6 дорослих особин рисі, які займали в його межах територію площею 36–125 км², а щільність популяції становила 1,3–2,0 ос./100 км² (Okarma & Pirga, 2015). Щільність бещадської популяції рисі становить 1,9 ос./100 км² для дорослих особин і 3 ос./100 км² з урахуванням молодяку (Śmietana *et al.*, 2000).

З огляду на ці дані й отримані нами нові матеріали, ми вважаємо, що чисельність рисі на території НПП «Бойківщина» не перевищує 3–4 особини.

ВИСНОВКИ

Моніторинг за допомогою фотопасток і зимових обліків за слідами підтвердив постійну наявність рисі євразійської на території НПП «Бойківщина». Врахувавши дані проведених обліків, вважаємо, що чисельність цього великого хижака не перевищує 3–4 особин у різні періоди року. Це відповідає загальній тенденції оцінки стану популяції на прилеглий території в Польських Бещадах і Ужанському НПП.

Моніторинг рисі євразійської дає можливість зафіксувати її присутність насамперед за допомогою фотопасток, але також і під час зимового обліку по слідах. Кожен із цих методів дає важливі результати, проте не відображає реальної кількості рисі. Є нагальна потреба в опрацюванні уніфікованих методик обліку, налагодженні комунікації між природоохоронними установами всіх прикарпатських країн.

ПОДЯКА

Висловлюємо щирю вдячність Державній прикордонній службі України за супровід територією парку «Бойківщина» за лінією інженерних споруд (Яблунське лісництво), а також п. Е. Маршалеку з Регіональної дирекції лісів у Кросно та п. Е. Трачу за надану інформацію щодо чисельності рисі на території Польських Бещадів.

ЛІТЕРАТУРА

Дейнека, А. М., Бандерич, В. Я., Крамарець, В. О., et al. (2024). *Потребують охорони: рідкісні види НПП «Сколівські Бескиди»*. Львів: ЗУКЦ.

Коваль, Н. (2024). Фауністичне різноманіття Ужанського НПП: минуле і сьогодення. У *Національні парки в збереженні природної та історико-культурної спадщини — досягнення та перспективи: Матеріали міжнародної конференції* (с. 98–103). Ужок.

Коваль, Н., & Шевря, В. (2025). Великі хижакі в Ужанському національному природному парку: реєстрація, облік та моніторинг. *Novitates Theriologicae*, 17, 80–87. <https://doi.org/10.53452/nt1716>

Марискевич, О. Г., Башта, А.-Т. В., Геряк, Ю. В., et al. (2022). Флористичне та фауністичне різноманіття НПП «Бойківщина». У *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту: Матеріали міжнародної конференції* (с. 122–126). Косів: ПП Павлюк М. Д.

Śmietana, W., Okarma, H., & Śniezko, H. (2000). Bieszczadzka populacja rysi. У *Monografie Bieszczadzkie* (№ 9, с. 147–155).

Okarma, H., & Pirga, B. (2016). Ssaki kopytne i drapieżne. У A. Górecki & B. Zemank (ред.), *Bieszczadzki Park Narodowy: 40 lat ochrony* (с. 307–320). Ustrzyki Górne.

Pirga, B. (2025). Ssaki kopytne i drapieżne. У *Bieszczadzki Park Narodowy: osobliwości przyrodnicze i kulturowe* (с. 81–84). Ustrzyki Górne.

РЕЗЮМЕ

Казибірід І., Марискевич О. Моніторинг рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Національному природному парку Бойківщина (Українські Карпати). На основі аналізу польових матеріалів, зібраних з використанням фотопасток і зимових обліків за слідами, здійснено попередню оцінку чисельності рисі на території Національного природного парку «Бойківщина», розташованого у гірській частині Львівської області. З огляду на кластерну будову, НПП «Бойківщина» межує з чотирма природоохоронними об'єктами, два з яких містяться в Україні (НПП Ужанський і «Сколівські Бескиди») та два в Польщі (Бещадський національний парк і регіональний парк «Долина Сяну»). Така особливість розташування Парку сприяє міграції рисі зі сусідніх заповідних територій і забезпечує функціонування екокоридорів для великих хижих ссавців з польської частини Карпат і Закарпаття до об'єктів заповідного фонду Львівщини. Станом на початок 2025 р. чисельність рисі євразійської на території Парку оцінено в межах 3–4 особин.

РИСЬ ЄВРАЗІЙСЬКА (*LYNX LYNX*) В УЖАНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ: МОНІТОРИНГ І ЗБЕРЕЖЕННЯ

Неля Коваль¹, Василь Шеверя¹, Ігор Дикий^{2,3}, Роман Черепанин^{2,4}

¹ Ужанський національний природний парк (Вел. Березний, Закарпатська обл.)

e-mail: nelya.kowal@gmail.com, orcid: 0000-0003-2786-1276

² WWF-Україна (Київ)

³ Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

⁴ Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

Koval N., Sheveria V., Dykyi I., Cherepanyn R. The Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Uzhanskyi National Nature Park: monitoring and conservation. — The paper summarises the results of long-term monitoring studies of a rare predatory mammal, the Eurasian lynx *Lynx lynx*, in the Uzhanskyi National Nature Park. The methods used for both recording and studying the spatial distribution and ecology of the species are described. The problems of recording are pointed out and how they have been improved over the period of research. Particular attention is paid to the use of camera traps and data on the distribution of lynx obtained from 2023 to the present. The preliminary results of monitoring in the transboundary area are presented, which made it possible for the first time to obtain reliable data on the size and structure of the Eurasian lynx population, as well as to identify individual specimens. The importance of international cooperation and modern digital monitoring tools (SMART) for the conservation of lynx and the improvement of its protection system in the Carpathians is emphasised.

ВСТУП

Рись євразійська *Lynx lynx* (L., 1758) — символ недоторканості природи, її могутності. В Україні рись поширена в Карпатах і на Поліссі. За даними обліків, проведених мисливськими господарствами і природоохоронними територіями, у 2019 р. її чисельність в Україні становила 435 ос., а найбільша популяція (166 ос.) була на Закарпатті (Черепанин *et al.*, 2023). Уперше морфотипи закарпатських рисей описав І. Турянін (1988).

Для рисі й подібних великих ссавців рятівними коридорами виявляються найбільш периферійні райони країни або межі областей (надто прикордонних), де інфраструктура, щільність населення, його господарська активність та інші фактори антропогенного впливу є мінімізованими (Загороднюк & Різун, 2022). Різноманітність природних ландшафтів Ужанського національного природного парку (НПП) і суворий охоронний режим сприяли збереженню тут цієї кішки і забезпечили її існування в сучасних умовах.

Мета роботи — узагальнити результати моніторингу рисі на території Ужанського НПП за період 2021–2025 рр.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ

Авторами для обліку рисі на території Парку використано як традиційні, так і сучасні методики. Усі статистичні дані по чисельності рисі, наведені у праці, стосуються насамперед щорічних зимових обліків.

Рись веде прихований спосіб життя, тому для накопичення даних автори проводили опитування працівників Парку, лісників, мисливців і місцевих жителів. Інформація від них про рись є надзвичайно цінною, зокрема, за підтвердження таких повідомлень фотографіями слідів. Автори також фіксували подібні факти (рис. 1). Такі дані зберігаються у додатку SMART для мобільних пристроїв, звідки інформація надходила до головного оператора.

Рис. 1. Сліди від лап рисі: а — слід на лісовій дорозі, Ужоцьке відділення, 10.2024; б — слід на переході взимку, Новостужицьке відділення, 01.2025. Фото Н. Коваль

а

б

Ідентифікація слідів цієї тварини потребує досвіду, і останніми роками сталий сніговий покрив теж став проблемою. Тому важливу роль у накопиченні даних відіграють фотопастки. З 2022 р. встановлювали фотопастки моделі Cuddeback, надані Франкфуртським зоологічним товариством для зимового і літнього моніторингу. З 2024 р. почали використовувати фотопастки моделі BolyGuard SG2060-T, надані в рамках транскордонного проєкту «Підтримка співіснування та збереження великих хижаків у Карпатах».

Завдяки прикордонному статусу і наявності суміжних національних парків на території Польщі («Бещади») та Словаччини («Полоніни») авторами у 2024 р. організовано синхронний облік рисі у трьох парках. У рамках спільного проєкту «Підтримка співіснування та збереження великих хижаків у Карпатах» створено карту території досліджень зі сіткою 2,5 x 2,5 км, і в лісових екосистемах Ужанського НПП підібрано 30 локацій, на кожній із яких встановлено по дві фотопастки так, щоб зафіксувати рись з обох боків. Це важливо для ідентифікації особин за малюнком плям на шерсті. Попередні результати цих досліджень представлено в матеріалах конференції «Природно-заповідні території: стан, проблеми та розвиток заради майбутнього» (Яремче, 2025).

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Наведено дані з обліків рисі на території Парку за останні 5 років (табл. 1). Чисельність виду коливається в межах 6–11 ос. У 2025 р. ця цифра є найвищою, адже були враховані дані реєстрації рисей фотопастками.

Таблиця 1. Динаміка чисельності рисі євразійської на території Ужанського НПП за 2021–2025 рр. (за результатами зимових обліків)

Природоохоронні відділення	Площа, га	Кількість особин				
		2021	2022	2023	2024	2025
Костринське	2 535,8	4	1	1	–	1
Жорнавське	2 471,6	–	–	–	1	1
Новостужицьке	4 582,7	2	2	2	3	4
Лубнянське	2 637,7	2	1	1	1	2
Ужоцьке	2 676,8	2	2	2	1	2
Всього	14 904,6	10	6	6	6	11

Практика використання фотопасток забезпечила найвідчутніший поштовх у дослідженнях цього виду в Парку. До того як розпочалися транскордонні дослідження, фотопастки зареєстрували рись тричі. Фотопастка вперше зареєструвала рись 17.02.2023 в окол. с. Верховина Бистра. На цій же локації 18.12.2023 відмічено 1 ос. За рік, 01.09.2024 в околицях с. Лубня зафіксовано 1 ос. І втретє, 08.02.2024, у Новостужицькому відділенні Парку на одному знімку зафіксовано відразу 4 особини (рис. 2а). Можна припустити, що це самка з трьома підрослими рисенятами.

Рис. 2. Реєстрації рисі фотопастками на території Парку: а — 4 рисі у Новостужицькому відділенні, зареєстровані під час зимового моніторингу великих хижих ссавців; б — рись в ур. Заломи під час детерміністичного моніторингу.

а

б

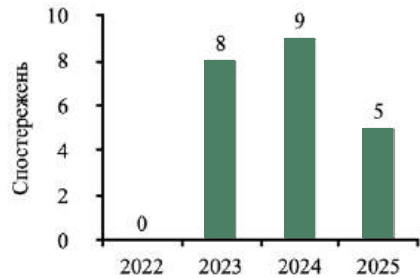
У рамках транскордонного проєкту (див. «Методику»), що розпочався з грудня 2024 р., до березня 2025 р. (детерміністичний моніторинг) рись зафіксували 8 фотопасток на 7 локаціях. Отримано 38 її фото і відео. Аналіз отриманих фотореєстрацій особин рисі за індивідуальним малюнком на шерсті дав можливість встановити наявність на досліджуваній території 7 ос. цього виду.

Найбільше фототріпів рисей здійснено на локації в ур. Заломи, біля кордону зі Словаччиною (рис. 2б). Для цієї місцевості характерний різноманітний ландшафт: старий буково-ялицевий ліс із густими заростями чагарників на узліссі, неподалік — гірські луки, вкриті чорничником і різними чагарниками. На цій локації ідентифіковано 4 різні особини виду. Зі 7 локацій, де реєстрували цей вид, 6 лежать на прикордонній території: 3 біля кордону з Польщею і 3 — біля кордону зі Словаччиною. Фотопастки зафіксували рись на території всіх відділень, окрім Жорнавського. Можливо, тому, що тут було обрано найменше локацій.

Автори отримали 3 повідомлення від прикордонної служби про реєстрації рисі на їхньому обладнанні: 12.02.2025 і 16.04.2025 — в окол. с. Княгиня і 12.03.2025 в окол. с. Стричава. Всюди по 1 ос., проте не можна стверджувати, різні це особини чи одна і та сама.

Мобільна програма SMART дала можливість накопичити небагато випадків спостережень рисі. Усі вони стосуються слідів (відбитків лап), проте такі дані можуть містити повтори: часто одні й ті самі сліди заносять у базу різні інспектори, які спільно обстежували маршрут. Загалом таких даних поки що небагато — разом 22 реєстрації (рис. 3), у середньому по 5,5 на рік.

Рис. 3. Кількість реєстрації слідів рисі (відбитки лап) засобами додатку SMART на території Ужанського парку протягом 2022–2025 рр. У 2022 р. реєстрацій рисі не було

ЗБЕРЕЖЕННЯ РИСІ НА ТЕРИТОРІЇ ПАРКУ

Вразливість рисі посилюють такі три її статуси:

1. статус споконвічного об'єкта полювання (зокрема, й браконьєрського);
2. статус шкодочинного виду в господарствах (передусім приватних);
3. статус об'єкта, щодо якого здійснюють біотехнічні заходи у мисливських господарствах.

Нам відомий тільки один випадок нападу рисі на худобу на території Парку. У 2013 р. в с. Тихий рись загризла тільну корову, яка була прив'язана до дерева в околиці села. Хижак перегриз їй горло і виїв вим'я. На місці «злочину» місцевий мисливець ідентифікував рисячі сліди. Більше конфліктних ситуацій з місцевим населенням не зафіксовано.

ВИСНОВКИ

Щорічні зимові обліки залишаються важливими для встановлення чисельності виду, однак складність ідентифікації слідів і зменшення тривалості снігового покриву знижують їхню ефективність. Використання фотопасток стало якісним проривом у дослідженнях, які дали можливість зафіксувати випадки одночасної реєстрації кількох особин, а також провести ідентифікацію рисей за індивідуальним малюнком шерсті.

Зимовий моніторинг, здійснений спільно з колегами із сусідніх національних парків у Польщі та Словаччині, показав важливість синхронного обліку. У результаті виявлено щонайменше 7 ос. рисі на території Ужанського парку, переважно на його прикордонних ділянках.

Програма SMART, хоч і недостатньо освоєна працівниками Парку, є перспективною для використання як інструменту фіксації польових спостережень, зокрема, й для накопичення даних про сліди рисі.

Отримані результати підкреслюють необхідність продовжувати систематичні дослідження з використанням фотопасток та інших сучасних методів моніторингу і подальше міжнародне співробітництво, щоб забезпечити збереження рисі євразійської в Карпатах.

Охоронний статус виду, прикордонний режим території Парку та відсутність конфліктів рисі з місцевим населенням створюють сприятливі умови для збереження популяції цього виду в Ужанському парку.

ПОДЯКИ

Щиро дякуємо працівникам служби охорони та наукового відділу Ужанського НПП за збір даних; науковцям М. Шквірі, С. Яковлеву, К.- Б. Леону, Франкфуртському зоологічному товариству і Всесвітньому фонду природи України за надання методичної, технічної і фінансової підтримки, Ігорю Загороднюку за редактування тексту.

Дослідження проведено в рамках виконання програми «Літопису природи» Ужанського НПП за розділом «Тваринний світ» і проєкту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні», що фінансуються урядом Німеччини за сприяння Франкфуртського зоологічного товариства, а також транскордонного проєкту «Підтримка співіснування та збереження великих хижих тварин у Карпатах».

ЛИТЕРАТУРА

Загороднюк, І., & Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica*, 24, 104–119.

Турачин, І. І. (1988). Котячі Українських Карпат. У *Вивченість теріофауни України, її раціональне використання і охорона* (с. 91–95). Наукова думка, Київ.

Cherepanyn, R. M., Vykhor, B. I., Biatov, A. P., Franchuk, M. M., Kyselyuk, O. I., & Dykyu, I. V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissia. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

РЕЗЮМЕ

Коваль Н., Шеверя В., Дикий І., Черепанин Р. Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Ужанському національному природному парку: моніторинг і збереження. — У роботі узагальнено результати багаторічних моніторингових досліджень рідкісного хижого ссавця — рисі євразійської *Lynx lynx* на території Ужанського національного природного парку. Описано методи, які використано для обліку та дослідження просторового розподілу й екології виду. Вказано на проблеми обліків і на те, як вони вдосконалюються за період досліджень. Особливу увагу приділено використанню фотопасток і даних про поширення рисі, які отримали з 2023 р. і по сьогодні. Показано попередні результати моніторингу на транскордонній території, які дали змогу вперше отримати достовірні дані щодо чисельності та структури популяції рисі євразійської, а також ідентифікувати окремих особин. Підкреслено значення міжнародного співробітництва і сучасних цифрових інструментів моніторингу (SMART) для збереження рисі та вдосконалення системи її охорони в Карпатах.

РИСЬ ЄВРАЗІЙСЬКА (*LYNX LYNX*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ПУЩА РАДЗІВІЛА»

Людмила Кулакевич, Олеся Шевич

Національний природний парк «Пуща Радзівіла» (Березове, Рівненська обл.)

e-mail: parkradz2022@ukr.net orcid: 0009-0007-1960-1956

Kulakevych L., Shchevych O. Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Puscha Radziwila National Nature Park. — The results of observations of the Eurasian lynx in the territory of the Puscha Radziwila National Nature Park are presented. During the period 2024-2025, tracks and live individuals were recorded four times: near the Sukhryn swamp, near the Lake Somytske, in the Kosakha and Dovzhytsia tracts. For further observation of the predator, six camera traps were installed in the territory of the Park. The lynx population requires constant monitoring of its numbers, study of the locations of individuals, and the implementation of protective measures. In general, the appearance of the lynx in the Puscha Radziwila National Nature Park is not only a sign of successful nature conservation activities, but also a signal of the need for further conservation of the wildlife of the Polissia.

ВСТУП

Рись (*Lynx lynx*) — це великий хижак, який надає перевагу незайманім, спокійним, добре залісненим територіям, із достатньою кількістю укриттів і здобичі (наприклад, зайців, сарн тощо). Це самотня територіальна тварина, яка є індикатором стабільності лісових екосистем. Надзвичайно обережна — її важко зафіксувати в дикій природі. Вид занесено до списків Червоної книги України та підлягає охороні, що зафіксовано в низці міжнародних угод (Шквиря & Шевченко, 2009).

В Україні є дві не пов'язані між собою популяції рисі євразійської, ареал яких охоплює, відповідно, Карпати і Полісся. При цьому популяція виду на Поліссі є менш численною (Cherapan *et al.*, 2023). Дані про поширення цього виду на території Українського Полісся досі залишаються фрагментарними, проте огляд і узагальнення їх можна знайти у публікаціях кількох авторів (Жила, 2012; Загороднюк & Різун, 2022).

Щоб забезпечити прийнятні умови існування рисі, потрібен комплексний підхід, який включає охорону середовища та мінімізацію впливу людини на популяцію цього виду.

Територія Дубнівського науково-дослідного природоохоронного відділення (НДПВ) у межах Національного природного парку «Пуща Радзівіла» має рідкісні типи лісу, старовікові дерева, незаймані ділянки природи, які є домівкою для численних видів флори і фауни. Збереження цих унікальних екосистем підтримує харчовий ланцюг, у якому рись — на вершині трофічної піраміди. Рись дуже чутлива до шуму, фрагментації середовища, присутності людини. Вона потребує густих лісових масивів для укриття і полювання. Унікальність Дубнівського НДПВ — у відносній недоторканості й віддаленості від господарств з інтенсивною діяльністю, що робить цю територію особливо привабливою для рисі.

Загалом, збереження рисі й інших диких видів тварин потребує системного підходу і тісної співпраці між державними органами, науковцями, природоохоронними організаціями та місцевими громадами.

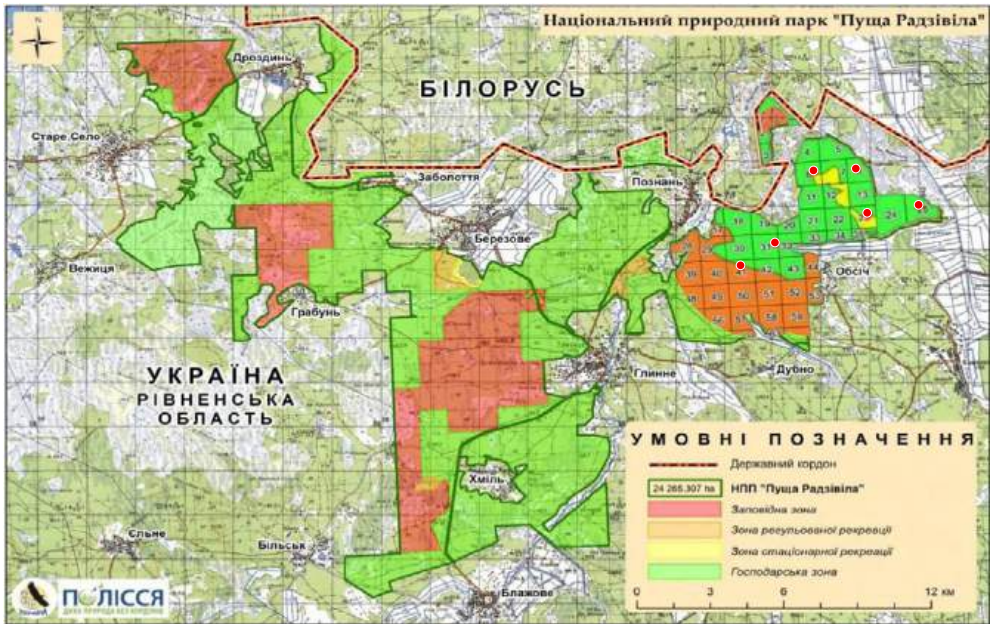
РЕЗУЛЬТАТИ

Упродовж останніх років працівники Парку фіксували сліди наявності рисі в різних частинах заповідної території, зокрема, в малодоступних ділянках Дубнівського НДПВ. Це свідчить про те, що рись використовує територію Парку як місце для полювання, відпочинку та, ймовірно, розмноження. На території Парку рись зареєстровано 4 рази:

1. 12.04.2024 лісова охорона зауважила одну особину рисі біля болота Сухрин;
2. 16.12.2024 зафіксовано сліди рисі в ур. «Косаха»;
3. 30.01.2025 побачили одну особину рисі в ур. «Довжиця»;
4. у лютому 2025 р. сліди рисі зафіксували працівники Парку в межах Дубнівського відділення в районі оз. Сомитське.

Для уточнення інформації працівники Парку провели опитування мешканців с. Обсич; у ході розмови кілька респондентів підтвердили факт виявлення аналогічних слідів у цій місцевості (див. рисунок).

Знахідки рисі євразійської (червоні точки) в НПП «Пуща Радзівіла»

Виявлення слідів і особин свідчить про постійне перебування рисі у Національному природному парку «Пуща Радзівіла» або про її тимчасове переміщення через його територію. Така інформація має велике значення для моніторингу стану популяції виду в регіоні, а також для планування природоохоронних заходів і коригування режиму охорони відповідних ділянок.

Для зимового моніторингу виду на території Парку встановлено 6 фотопасток, проте інформація з них ще на стадії опрацювання.

Рекомендовано продовжити спостереження за цією територією, зокрема, опрацювати дані фотопасток і здійснювати регулярний зимовий маршрутний облік (Вихор *et al.*, 2022). Це дасть змогу підтвердити постійну або тимчасову наявність виду та розробити відповідні заходи з його охорони.

ОБГОВОРЕННЯ

У межах Національного природного парку «Пуща Радзівіла» рись євразійська має надзвичайне значення як показник екологічного балансу та збереженості природних лісових екосистем.

Сприятливими умовами для існування виду є збережені природні ліси з густим підліском, наявність кормової бази (сарна, заєць, дрібні гризуни) та мінімальний вплив людини. Пуща Радзівіла якраз і є одним із небагатьох осередків Полісся, де подібні умови ще збереглися.

ВИСНОВКИ

Подальше існування рисі на території Парку потребує постійного моніторингу її чисельності, вивчення місць перебування та впровадження охоронних заходів. Зокрема, важливо обмежити будь-яку господарську діяльність у потенційних місцях перебування рисі, проводити роз'яснювальну роботу серед місцевого населення та налагодити співпрацю з іншими природоохоронними установами для збереження екологічних коридорів.

ЛІТЕРАТУРА

Вихор, Б. І., Дикий, І. В., Тимочко, С. Б., Франчук, М. П., Хосцький, П. І., Черепанин, Р. М., та Ямелинець, Т. І. (2022). *Методики обліку рисі, ведмедя та вовка*. WWF-Україна, 1-64. <https://www.wwf.ua>

Жила, С. (2012). Поліська популяція рисі (*Lynx lynx*) в Україні та план дій щодо її збереження. *Праці Теріологічної школи*, 11, 98–112. <https://doi.org/10.15407/ptt2012.11.098>

Загороднюк, І., та Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica*, 24, 104–119. <https://doi.org/10.15407/TU2410>

Шквиря, М. Г., та Шевченко, Л. С. (2009). Рись *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758). У І. Акімов (Ред.), *Червона книга України. Тваринний світ* (с. 546). Глобалконсалтинг, Київ.

Cherapanyn, R. M., Vykhor, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets T. S., Dykuy I. V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissia. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. doi: <https://doi.org/10.15421/012302>

РЕЗЮМЕ

Кулакевич Л., Шевчич О. Рись євразійська (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Пуща Радзівіла». — Подано результати спостереження рисі євразійської на території Національного природного парку «Пуща Радзівіла». За період 2024–2025 рр. сліди та живих особин реєстрували 4 рази: біля болота Сухрин, біля озера Сомитське, в урочищах «Косаха» та «Довжиця». Для подальшого спостереження за хижакон на території Парку встановлено 6 фотопасток. Популяція рисі потребує постійного моніторингу її чисельності, вивчення місць перебування особин і впровадження охоронних заходів. Загалом, поява рисі в НПП «Пуща Радзівіла» — не лише ознака успішної природоохоронної діяльності, а й сигнал про потребу в подальшому збереженні дикої природи Полісся.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ЦУМАНСЬКА ПУЩА»

Ніна Мерленко, Тетяна Близнюк

Національний природний парк «Цуманська пуца» (Ківерці, Волинська обл.)

e-mail: no_merlenko@ukr.net; orcid: 0000-0002-4630-0143

Merlenko N., Blyzniuk T. Research on the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Tsumanska Pushcha National Nature Park. — The Tsumanska Pushcha National Nature Park in Kivertsi has been conducting regular monitoring of the Eurasian lynx since 2017. Over the nine years of observations, traces of the animal were recorded on the territory of the “Zatyshshe”, “Boguslavka” and “Zalyv” tracts. In addition, live lynxes were observed three times: one each in 2018 and 2025 and a female with two cubs in 2021. According to the results of the observations, the population in the Park was estimated at two individuals. In order to better assess, monitor and preserve the Eurasian lynx population, it is necessary to expand the network of camera traps, conduct genetic analysis of collected samples, strengthen the protection of reserves and begin cross-border coordination of monitoring.

ВСТУП

Рись євразійська (*Lynx lynx*) — рідкісний вид хижих ссавців, занесений до списків Червоної книги України. У другій половині ХХ ст. чисельність виду на території Волинської обл. та суміжних регіонів різко скоротилася внаслідок антропогенного тиску, втрати біотопів і знищення кормової бази (Шквиря & Шевченко, 2009).

Ківерцівський НПП «Цуманська пуца», утворений у 2010 р., відіграє ключову роль у дослідженні та збереженні популяції цього виду на Волині завдяки наявності збережених лісових масивів, охоронних статусів окремих ділянок і регулярному польовому моніторингу, який ведеться працівниками Парку з 2017 р. На виконання наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «План дій щодо збереження рисі євразійської (*Lynx Lynx L.*) в Україні» (16.09.2021, № 595) Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» інформує про результати виконання заходів, визначених Планом дій на виконання цього наказу.

Мета роботи — узагальнити результати моніторингу рисі євразійської на території Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца» за період з 2017 р. по лютий 2025 р. та запропонувати пріоритетні заходи охорони.

Територія Полісся має значну заболоченість, і лісові масиви в більшості випадків зв'язані один з одним лісовими коридорами (Жила, 2012). Це дає змогу рисі самостійно мігрувати в суміжні області.

В Україні рись трапляється в Карпатах і на півночі Центрального Полісся. Дані про географічне поширення рисі євразійської на території Українського Полісся зібрано й узагальнено в публікації І. Загороднюка та Е. Різун (2022). У Волинській обл. вид зареєстровано переважно в північно-східній частині, уздовж кордону з Рівненською обл. На Рівненщині рись трапляється, крім півночі, ще й уздовж границь із Волинською та Житомирською обл. У середині 1990-х рр. рись заселила Чорнобильську зону. Згідно з даними польового обстеження й анкетного опитування, ці хижаки в 1986–1997 рр. траплялися на півночі Поліського та Іванівського районів Київської обл., Овруцького, Олевського, Новоград-Волинського районів Житомирської обл. (Жила, 2012; Загороднюк & Різун, 2022).

Очевидно, що століття тому рись була досить поширеним на території Волині хижаком. Літературних даних практично немає, але назва залізничної станції «Рись» у Волинській обл. є дуже промовистою. Згідно зі статистичною звітністю Головного управління статистики у Волинській обл., у 90-ті рр. на Волині обліковували 4 ос. рисі, у 2000–2010 рр. 2 ос. рисі, а у 2011–2018 рр. лісомисливські господарства облік рисі взагалі не проводили, тому він у статистичній звітності відсутній.

РЕЗУЛЬТАТИ

З 2017 р. працівники Ківерцівського НПП «Думанська пуща» постійно проводять моніторинг популяції рисі на території Парку та на суміжних територіях. Спостереження включають у себе реєстрацію слідів тварини й інформацію із двох встановлених фотопасток.

На території Парку автори постійно відмічають сліди цього хижака по свіжому снігу в ур. «Затишше», «Богуславка» і «Залив». Знахідки зафіксовано в лісових масивах кварталів 64–65 у Холоневицькому лісництві, на території Ландшафтного заказника «Кормин», кв. 25, 28–30, 35 Берестянського лісництва та кв. 2–4 і 7–8 Горинського лісництва (див. рисунок).

Фото слідів рисі: а, б — січень 2025 р.; в — Берестянське лісництво (кв. 25), 2025 р.; г — Горинське лісництво (кв. 2), 2025 р. Фото Д. Шульгач

а

б

в

г

Наживо рись зафіксовано за цей період трічі:

1. 2018 р. — у кв. 65 Холоневицького лісництва серед лісового масиву (спостереження В. Громика);
2. 2021 р. — в ур. «Богуславка», у кв. 57 Берестянського лісництва помічено самку з двома рисенятами (спостереження В. Громика);
3. 2025 р. — у кв. 2 Горинського лісництва на лісовій дорозі (спостереження Д. Шульгача).

За результатами обліків рисі, проведених упродовж 2017–2024 рр. та в січні–лютому 2025 р., встановлено перебування на території Парку двох особин у межах ландшафтного заказника «Кормин», загальнозоологічного заказника «Чортове болото» та на суміжних територіях.

ОБГОВОРЕННЯ

Унаслідок скорочення кормової бази, деградації місць перебування через інтенсивну експлуатацію лісів, значне рекреаційне навантаження на них, а також через омолодження лісів, осушування боліт, прокладання мережі доріг, поширення браконьєрства рись стала рідкісною і потребує охорони.

Дані моніторингу рисі на території парку «Цуманська пуща» вказують на наявність дуже малої популяції цього виду. Оцінка чисельності (~ 2 ос.) є попередньою й обмежена малою кількістю фотопасток і нерегулярними патрулюваннями. Необхідні розширені камери і генетичні дослідження для точнішої оцінки чисельності й структури популяції.

Для організації дієвої охорони рисі в Поліссі необхідна спільна українсько-польсько-білоруська програма, яка включала би такі основні заходи, запропоновані С. Жилою (2012):

1. вивчення регіональних особливостей екології виду, шляхів переміщень, виявлення і картування ділянок розмноження виду;
2. створення служби моніторингу і банку даних;
3. підвищення щільності популяцій жертв на індивідуальних територіях самиць (підвищення чисельності насамперед сарни, меншою мірою зайців білого і русака);
4. посилення боротьби з браконьєрством і покращення ведення мисливського господарства загалом;
5. регулювання чисельності вовка в місцях розмноження рисі залежно від конкретних умов, що склалися;
6. створення умов для підвищення успішності розмноження виду.

Необхідно активізувати інформаційно-роз'яснювальну роботу серед місцевих жителів стосовно неприпустимості будь-яких дій, які могли би зашкодити виживанню популяції рисі на Поліссі, зокрема, на територіях, де зафіксовано місця її перебування.

ПОДЯКИ

Автори висловлюють подяку інспекторові з охорони ПЗФ Дмитрові Шульгачу, заступникові начальника Олицько-Цуманського природоохоронного науково-дослідного відділення Володимирові Громику, які надали особисту інформацію про перебування рисі. Окрему подяку висловлюємо громадській спілці «Весвітній фонд природи України» за передані у користування Парку дві фотопастки.

ЛІТЕРАТУРА

Жила, С. (2012). Поліська популяція рисі (*Lynx lynx*) в Україні та план дій щодо її збереження. *Праці Теріологічної школи, 11*, 98–112. <https://doi.org/10.15407/ptt2012.11.098>

Загороднюк, І., & Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica, 24*, 104–119.

Шквиря, М. Г., та Шевченко, Л. С. (2009). Рись (*Lynx lynx* (Linnaeus, 1758)). У І. Акімов (Ред.), *Червона книга України. Тваринний світ* (с. 546). Глобалконсалтинг, Київ.

РЕЗЮМЕ

Мерленко Н., Близнюк Т. Дослідження рисі євразійської (*Lynx lynx*) в Національному природному парку «Цуманська пуща». — Ківерцівський НПП «Цуманська пуща» проводить регулярний моніторинг рисі євразійської з 2017 р. За 9 років спостережень сліди тварини фіксували на території урочищ «Затишше», «Богуславка» та «Залив». Крім цього, тричі спостерігали живих рисей: по 1 ос. у 2018 та 2025 рр. та самку з 2 дитинчатами — у 2021 р. За результатами обліків популяцію на території Парку оцінили у 2 ос. З метою кращої оцінки спостереження та збереження популяції рисі євразійської варто розширити мережу фотопасток, проводити генетичний аналіз зібраних зразків, посилити охорону заказників і розпочати транскордонну координацію моніторингу.

ЖИВЛЕННЯ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У МЕЖАХ АРЕАЛУ ВИДУ

Марія Марців

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

e-mail: marichkamartsiv@gmail.com; orcid: 0000-0003-4020-7367

Martsiv M. The diet of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) within its geographic range. — Data on the Eurasian lynx's (*Lynx lynx*) diet in various regions of the species' range are summarised. This predator's diet is based on ungulates, mainly of European roe deer, but there is considerable variation depending on the region, season, and prey availability. In particular, significant differences are observed between northern and southern populations: in the north of the range, the lynx feeds mainly on wild ungulates, while in the southern regions the proportion of small mammals (lagomorphs) and birds increases. In the Rivne Nature Reserve, faecal analysis confirmed the dominance of roe deer in the diet, as well as the presence of European hares, voles, wild boars, birds, and insects. The results emphasise the plasticity of the lynx's trophic behaviour and the importance of further research into this topic.

ВСТУП

Риси євразійська (*Lynx lynx*) — один із найбільших хижих ссавців Європи. Це рідкісний вид, занесений до списків Червоної книги України та міжнародних червоних списків (Шквиря & Шевченко, 2009). На популяцію рисі в Україні негативно впливають фрагментація природного середовища, браконьєрство, зменшення кормової бази та конфлікти з людиною, зокрема, через напади на свійських тварин (Zelenchuk *et al.*, 2024; Cherepanyn *et al.*, 2023).

За останні десятиліття проведено низку досліджень щодо чисельності, просторової поведінки й ареалу виду в Карпатах, на Поліссі та в Чорнобильській зоні (Шквиря, 2005; Жила, 2002, 2012, 2021; Gashchak *et al.*, 2022). Водночас один із ключових аспектів — живлення рисі — залишається недостатньо вивченим, хоч він є критичним для розуміння екологічної ролі виду та планування заходів його охорони.

З огляду на те, що раціон рисі значно варіюється залежно від регіону існування виду (Nowicki, 1997; Krofel *et al.*, 2011), вивчення трофіки в межах різних регіонів її існування є важливим завданням, оскільки щільність популяції рисі прямо залежить від доступності здобичі, а розміри мисливських територій зменшуються за високої щільності жертв (Krelekamp, 2004). Тож мета цього дослідження — узагальнити наявні дані про живлення рисі євразійської в межах ареалу поширення виду.

ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ

Даних про раціон рисі в Україні вкрай мало. Відомо, що її основною здобиччю на нашій території є сарна європейська (*Capreolus capreolus*), а також дрібні ссавці, включаючи гризунів, зайцеподібних, бобра річкового (*Castor fiber*) і сніга уссурійського (*Nyctereutes procyonoides*) (Ткачук, 2006; Сагайдак, 2006). Також описано випадки коменсалізму з вовком та іншими тваринами (Жила *et al.*, 2002; Шквиря, 2008; Сагайдак, 2009).

Про важливість цього напрямку досліджень свідчить низка публікацій європейських дослідників, які демонструють яскраві відмінності у раціоні хижака в різних країнах Європи. Зокрема, рись євразійська є адаптивним хижакком, який демонструє високий ступінь варіативності раціону залежно від регіону, сезону та доступності здобичі. Загалом раціон рисі включає більше 30 видів хребетних тварин (див. таблицю), іноді в її раціоні трапляються безхребетні та падала (Odden *et al.*, 2006; Krofel *et al.*, 2011).

Видовий склад раціону рисі євразійської в межах ареалу

Українська назва виду (групи)	Наукова назва виду (групи)	Джерела
<i>Копитні</i>		
Олень благородний	<i>Cervus elaphus</i>	Birkeland & Myrberget, 1980; Okarma, 1984; Schmidt, 2008; Krofel <i>et al.</i> , 2011; Ruben <i>et al.</i> , 2020; Palermo <i>et al.</i> , 2021
Олень північний	<i>Rangifer tarandus</i>	Birkeland & Myrberget, 1980; Okarma, 1984
Лось європейський	<i>Alces alces</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Козиця звичайна	<i>Rupicapra rupicapra</i>	Birkeland & Myrberget, 1980; Okarma, 1984; Krofel <i>et al.</i> , 2011; Ruben <i>et al.</i> , 2020
Сарна європейська	<i>Capreolus capreolus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006; Schmidt, 2008; Krofel <i>et al.</i> , 2011; Ruben <i>et al.</i> , 2020; Mystajek <i>et al.</i> , 2021; Palermo <i>et al.</i> , 2021; Khorozyan & Heurich, 2023
Олень білохвостий	<i>Odocoileus virginianus</i>	Pulliainen <i>et al.</i> , 1995
Свиня дика	<i>Sus scrofa</i>	Valdmann <i>et al.</i> , 2005; Ruben <i>et al.</i> , 2020
<i>Хижі</i>		
Візон річковий	<i>Neogale vison</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Лисиця руда	<i>Vulpes vulpes</i>	Valdmann <i>et al.</i> , 2005; Odden <i>et al.</i> , 2006; Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007; Krofel <i>et al.</i> , 2011
Куниця лісова	<i>Martes martes</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Куниця кам'яна	<i>Martes foina</i>	Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007
Ласиця	<i>Mustela nivalis</i>	Valdmann <i>et al.</i> , 2005
Шакал	<i>Canis aureus</i>	Mengüllüoğlu <i>et al.</i> , 2018
Кіт лісовий	<i>Felis silvestris</i>	Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007
Єнот уссурійський	<i>Nyctereutes procyonoides</i>	Pulliainen <i>et al.</i> , 1995; Сагайдак, 2006
<i>Зайцеподібні</i>		
Засць білий	<i>Lepus timidus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006; Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007
Засць сірий	<i>Lepus europaeus</i>	Krofel <i>et al.</i> , 2011; Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007
<i>Гризуни</i>		
Бобер європейський	<i>Castor fiber</i>	Сагайдак, 2006
Вивірка лісова	<i>Sciurus vulgaris</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Вивірка перська	<i>Sciurus anomalus</i>	Mengüllüoğlu <i>et al.</i> , 2018
Нориця руда	<i>Myodes glareolus</i>	Mengüllüoğlu <i>et al.</i> , 2018
Пацюк сірий	<i>Rattus norvegicus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Лемінг норвезький	<i>Lemmus lemmus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006

Бабаки	<i>Marmota</i>	Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007; Behnke & Walzer, 2020
Вовчок сірий	<i>Glis glis</i>	Krofel <i>et al.</i> , 2011; Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
Ліскулька руда	<i>Muscardinus avellanarius</i>	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
Соня лісова	<i>Dryomys nitedula</i>	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
Житники	<i>Apodemus</i>	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
<i>Комахоїдні</i>		
Мідиця звичайна	<i>Sorex araneus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Білозубки	<i>Crocidura</i>	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
<i>Плазуни</i>		
Черепаха грецька	<i>Testudo graeca</i>	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
Змії	Serpentes	Krofel <i>et al.</i> , 2011
<i>Птахи</i>		
Тетерукові	Tetraonidae	Pulliainen <i>et al.</i> , 1995; Odden <i>et al.</i> , 2006
Фазанові	Phasianidae	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
Воронові	Corvidae	Odden <i>et al.</i> , 2006
Голубові	Columbidae	Odden <i>et al.</i> , 2006
Щеврики	<i>Anthus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
<i>Свійські тварини</i>		
Кіт свійський	<i>Felis catus</i>	Molinari-Jobin <i>et al.</i> , 2007; Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018; Khorozyan & Heurich, 2023
Собака свійський	<i>Canis familiaris</i>	Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018; Khorozyan & Heurich, 2023
Кролик домашній	<i>Oryctolagus cuniculus domesticus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006
Вівця свійська	<i>Ovis aries</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006; Khorozyan & Heurich, 2023
Коза свійська	<i>Capra hircus</i>	Odden <i>et al.</i> , 2006; Mengülluoğlu <i>et al.</i> , 2018
Курка свійська	<i>Gallus gallus domesticus</i>	Khorozyan & Heurich, 2023

У більшості регіонів основною здобиччю є парнокопитні, переважно сарна європейська, що формує понад 80 % раціону в багатьох частинах Європи (Odden *et al.*, 2006; Mysłajek *et al.*, 2021). У Центральній Європі, зокрема, в Альпах і Польщі, основною здобиччю є сарна, а в окремих районах домінують козиця (*Rupicapra rupicapra*), благородний олень (*Cervus elaphus*) або напівдомашній північний олень (*Rangifer tarandus*) (Okarma, 1984; Birkeland & Myrberget, 1980). У Динарських Альпах до важливих видів здобичі належать сарна європейська, вовчок сірий (*Glis glis*), благородний олень, козиця, лисиця (*Vulpes vulpes*), зайцеподібні, а також дрібні гризуни та птахи. Вовчок сірий є важливою альтернативною здобиччю на цій території, особливо для самок і молоді, через нижчий ризик травмування під час полювання та/або уникнення конкуренції з вовком (Krofel *et al.*, 2011).

У Богемському лісі Центральної Європи, де основною здобиччю є сарна, зафіксовано збільшення щільності популяції рисі й відзначено стабільні показники виживання. Дослідження також виявило вплив наявності здобичі (сарни й оленя) та міжвидових взаємодій (наприклад, із лисицями) на динаміку популяції рисі. Зменшення чисельності лисиць може бути пов'язане з внутрішньогільдійним хижацтвом (Palmero *et al.*, 2021). І хоч рисі часто вбивають лисиць (Linnell *et al.*, 1998), усе ж перебування рисі, що живиться сарнами, забезпечує важливе постачання корму для лисиць (Helldin & Danielsson, 2007).

У Південно-Східній Норвегії сарна становить 83 % зимового раціону рисі. Додатковий раціон становлять зайцеподібні, тетерукові птахи, хижі ссавці (зокрема, лисиці), північні олені, лосі (*Alces alces*) та дрібні ссавці. На овця свійських (*Ovis aries*) рись полює зазвичай влітку, переважно це самці та молоді особини (Odden *et al.*, 2006). У східній Фінляндії зайцеподібні є для рисі основною зимовою здобиччю (86,2 %), а також вона полює на тетерукових птахів і домашніх котів.

У Південно-Західній Фінляндії раціон включає зайців та інтродукованих білохвостих оленів (*Odocoileus virginianus*) (Pulliainen *et al.*, 1995). У південно-східній Європі, зокрема, в Польщі, сарна є основним джерелом живлення рисі. Хоча вовки також полюють на цей вид, рись демонструє високу вибірковість навіть за низької щільності популяції сарни (Myslajek *et al.*, 2021). В Естонії та Латвії сарна домінує в раціоні рисі, на другому місці — заєць білий (*Lepus timidus*), а також зафіксовано високий рівень споживання лисиці. Траплялися й випадки канібалізму (Valdmann *et al.*, 2005).

У Західних Карпатах основними жертвами є сарна і благородний олень. Проте рись здатна адаптуватися до умов і змінювати раціон залежно від доступності здобичі (Rigg & Kubala, 2015; Dufa *et al.*, 2022). У Румунських Карпатах мозаїчність ландшафту і багатий вибір здобичі сприяють високій щільності популяції рисі. Основними видами здобичі рисі на цій території є олень, сарна, свиня дика (*Sus scrofa*) та козиця (Breitenmoser *et al.*, 2006; Monitoring Report, 2020).

У Туреччині рись полює на зайцеподібних, незважаючи на доступність копитних. Тут вона нагадує інших хижих кішок — рисі канадську та іберійську, які спеціалізуються на зайцеподібних. Дослідники припускають, що екологія рисі євразійської у Європі, яка базується на споживанні копитних тварин, може бути недавньою зміною завдяки наявності високої щільності копитних і не може репрезентувати інші регіони, такі як Туреччина. А оскільки рись євразійська еволюціонувала в Азії (Werdelin, 1981), то автори припускають, що рись євразійська саме в Азії має спеціалізуватися на зайцеподібних, як інші види рисей, і відрізнитися своєю кормовою екологією від популяції рисі євразійської в Центральній і Східній Європі, де основу раціону становлять копитні (Mengülluoğlu *et al.*, 2018). У Західному Чорноморському регіоні Туреччини раціон детально не розкрито, проте спостерігали високу нічну активність рисі, що збігається з активністю kota лісового, не викликаючи міжвидової конкуренції (Soyumert, 2020).

Методи полювання рисі

Рись полює в різних типах місцевості, включаючи мішані ліси, узлісся і традиційні сільськогосподарські угіддя, переважно в сутінках та вночі, покладаючись на зір і слух. Нападає з близької відстані, здійснюючи укуси в шию жертви, після чого живиться м'язами. Нутрощі й кістки споживає рідко (Krelekamp, 2004). Коли рись вгамовує голод, туша вбитої тварини на вигляд залишається цілою, з прикріпленими головою та ногами. Тільки її шерсть часто зсувається вперед, а голова здобичі тримається на вивернутій навиворіт шкірі. Цю тушу рись прикриває ґрунтом і листям, щоби сховати її від інших хижаків. Рись кілька разів повертається до схованки, якщо її не турбують, до повного споживання здобичі (Behnke & Walzer, 2020). Рись робить у середньому 65–81 убивство на рік, з інтервалами 4,5–5,6 днів. Нерідко трапляються «паралельні вбивства» — до 30 % випадків (Dul'a *et al.*, 2022; Palmero *et al.*, 2021). У разі нестачі основної здобичі рисі змінюють мисливську поведінку: збільшують відстань пересування та шукають інші джерела поживи, включаючи менших ссавців, птахів і навіть падаль (Schmidt, 2008; Khorozyan & Heurich, 2023).

Дослідження харчування рисі на території Рівненського ПЗ

Перші детальні дослідження раціону рисі розпочато на території Рівненського ПЗ. Зразки екскрементів для дослідження було відібрано у Карасинському відділенні. У результаті аналізу з'ясовано, що раціон рисі на цій території містить шість об'єктів: найчастіше вона полює на сарну європейську (залишки шерсті знайдено у чотирьох зразках екскрементів, вони становили приблизно 98 % усієї маси поживи).

В одному зразку відзначено залишки свині дикої. Також у зразках часто виявляли рештки інших ссавців, зокрема, полівки *Microtus* sp. та зайця сірого *Lepus europaeus*. Пир'я птахів виявлено лише у двох зразках, а ще один зразок містив рештки трьох представників комах ряду Coleoptera.

ВИСНОВКИ

Рись євразійська — це високоспеціалізований, але водночас адаптивний хижак, який демонструє значну пластичність у виборі здобичі залежно від регіону, сезону та доступності трофічних ресурсів. У більшості частин Європи її раціон формується насамперед за рахунок копитних, зокрема, сарни європейської, яка становить до 80 % поживи. Водночас у деяких регіонах, зокрема, в Туреччині та Фінляндії, домінують інші групи здобичі, як-от зайцеподібні. Раціон рисі може включати широкий спектр хребетних, зрідка безхребетних, а також падаль.

В Україні питання живлення рисі залишається недостатньо вивченим. Попередні результати з Рівненського природного заповідника свідчать про значну залежність рисі від сарни, а також про наявність у її раціоні зайця сірого, полівок, дикого кабана та дрібних птахів і комах. Це підкреслює важливість подальших досліджень для глибшого розуміння екологічної ролі виду, оцінки його впливу на трофічні мережі та для розробки ефективних заходів охорони.

Зважаючи на критичний статус виду в Україні та динамічні зміни у природних екосистемах, дослідження живлення рисі є актуальним напрямом, який потребує міждисциплінарного підходу та системного моніторингу.

ПОДЯКИ

Авторка висловлює щирі подяки Михайлові Франчуку (Рівненський природний заповідник) за допомогу у зборі матеріалу для цієї роботи.

ЛІТЕРАТУРА

- Жила, С. (2002). Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: стан популяції та поширення. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 30, 61–64.
- Жила, Р., Шквиря, М., Петрів, З. & Шевчук, В. (2002). Просторове розміщення рисей та вовків в районі Поліського заповідника. *Вісник Луганського державного педагогічного університету. Біологічні науки*, 1(45), 173–174.
- Жила, С. (2012). Поліська популяція рисі (*Lynx lynx*) в Україні та план дій щодо її збереження. *Праці Теріологічної школи*, 11, 98–112. <https://doi.org/10.15407/ptt2012.11.098>
- Жила, С. (2021). Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: стан популяції та питання охорони. *Theriologia Ukrainica*, 21, 91–108. <https://doi.org/10.15407/TU2109>
- Сагайдак, А. (2006). Особливості екології рисі (*Lynx lynx* L.) у Чернігівському Поліссі. У *Потенціал і проблеми мисливського господарства України: Збірник матеріалів I Всеукраїнської мисливськогосподарської науково-практичної конференції* (с. 103–109). СПОЛОМ, Львів.
- Сагайдак, А. В. (2009). Деякі екологічні особливості та сучасний стан популяції рисі (*Lynx lynx* L.) у східній частині Українського Полісся. У М. Д. Будз та ін. (Ред.), *Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: Матеріали міжнародної конференції* (с. 560–566). ВАТ «Рівненська друкарня», Рівне.
- Шквиря, М. Г. (2005). Моніторинг популяцій великих хижих ссавців у Українському Поліссі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, 17, 100–104.
- Шквиря, М. Г. (2008). Аспекти біоценотичних взаємин вовка з іншими видами хижих ссавців. *Праці Теріологічної школи*, 9, 281–282.

Шквиря, М. Г., та Шевченко, Л. С. (2009). Рись (*Lynx lynx* (Linnaeus, 1758)). У І. Акімов (Ред.), *Червона книга України. Тваринний світ* (с. 546). Глобалконсалтинг, Київ.

Ткачук, Ю. (2006). Современное состояние популяции рыси (*Lynx lynx*) на Буковине и её зависимость от влияния антропогенного фактора. *Праці Теріологічної школи*, 8, 100–105.

Behnke, R., & Walzer, C. (2020). *Health, husbandry and management of Eurasian lynx (Lynx lynx)*. VetHandbook and Husbandry Guidelines, 1–120.

Birkeland, K. H., & Myrberget, S. (1980). The diet of the lynx *Lynx lynx* in Norway. *Fauna Norvegica*, 1, 24–28. <https://doi.org/10.5324/fn.v1i0.175>

Breitenmoser, U., BreitenmoserWürsten, C., von Arx, M., Zimmermann, F., Ryser, A., MolinarJobin, A., Molinari, P., Capt, S., Kaczensky, P., Krofel, M., & Wölf, S. (2006). *Guidelines for the monitoring of lynx*. KORA Bericht, 33e, 1–31.

Cherepanyn, R. M., Vykhор, B. I., Biatov, A. P., Kyselyuk, O., Mykytyn, O., Korol, M., Yamelynets, T., & Yaremchuk, V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissya. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

DuĤa, M., Nicol, C., Bojda, M., Kubala, J., Rigg, R., & SilleroZubiri, C. (2022). The first insight into hunting and feeding behaviour of the Eurasian lynx in the Western Carpathians. *Mammal Research*, 68(2), 237–242. <https://doi.org/10.1007/s1336402200616x>

Gashchak, S., Barnett, C. L., Beresford, N. A., Dzyubenko, E., KolotiuĤ, A., KostiuĤ, Y., Nehoda, I., ... Cuevas, E. (2022). Estimating the population density of Eurasian lynx in the Ukrainian part of the Chernobyl Exclusion Zone using camera trap footage. *Theriologia Ukrainica*, 23, 47–65. <https://doi.org/10.15407/TU2303>

Helldin, J.O., & Danielsson, A. V. (2007). Changes in red fox *Vulpes vulpes* diet due to colonisation by lynx *Lynx lynx*. *Wildlife Biology*, 13, 475–480. <https://doi.org/10.2981/09096396>

Khorozyan, I., & Heurich, M. (2023). Patterns of predation by the Eurasian lynx *Lynx lynx* throughout its range: Ecological and conservation implications. *Mammal Review*, 53, 1–16. <https://doi.org/10.1111/mam.12301>

Krelekamp, C. J. (2004). *Husbandry guidelines Eurasian lynx (Lynx lynx sssp.)*. European Association of Zoos and Aquaria (EAZA), Amsterdam, The Netherlands, 1–61.

Krofel, M., Huber, Đ., & Kos, I. (2011). Diet of Eurasian lynx *Lynx lynx* in the northern Dinaric Mountains (Slovenia and Croatia): Importance of edible dormouse *Glis glis* as alternative prey. *Acta Theriologica*, 56, 315–322. <https://doi.org/10.1007/s133640110049x>

Linnell, J. D. C., Odden, J., Pedersen, V., & Andersen, R. (1998). Records of intraguild predation by Eurasian lynx *Lynx lynx*. *Canadian Field Naturalist*, 112(4), 707–708. <https://doi.org/10.22621/cfn.v112i4.868>

MengülluöĤlu, D., Ambarlı, H., Berger, A., & Hofer, H. (2018). Foraging ecology of Eurasian lynx populations in southwest Asia: Conservation implications for a diet specialist. *Ecology and Evolution*, 8, 9451–9463. <https://doi.org/10.1002/ece3.4409>

MolinariJobin, A., Zimmermann, F., Ryser, A., BreitenmoserWürsten, C., Capt, S., Molinari, P., ... Breitenmoser, U. (2007). Variation in diet, prey selectivity and homerange size of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Switzerland. *Wildlife Biology*, 13(4), 393–405. [https://doi.org/10.2981/09096396\(2007\)13\[393:VIDPSA\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.2981/09096396(2007)13[393:VIDPSA]2.0.CO;2)

Mysłajek, R. W., Stachyra, P., Figura, M., & Nowak, S. (2021). Food habits of the Eurasian lynx *Lynx lynx* in southeast Poland. *Journal of Vertebrate Biology*, 71(21061), 1–7. <https://doi.org/10.25225/jvb.21061>

Nowicki, P. (1997). Food habits and diet of the lynx (*Lynx lynx*) in Europe. *Journal of Wildlife Research*, 2, 161–166.

Odden, J., Linnell, J. D. C., & Andersen, R. (2006). Diet of Eurasian lynx, *Lynx lynx*, in the boreal forest of southeastern Norway: The relative importance of livestock and hares at low roe deer density. *European Journal of Wildlife Research*, 52, 237–244. <https://doi.org/10.1007/s103440050045y>

- Okarma, H. (1984). The physical condition of red deer falling a prey to the wolf and lynx and harvested in the Carpathian Mountains. *Acta Theriologica*, 29, 283–290. <https://doi.org/10.4098/AT.arch.8433>
- Palmero, S., Belotti, E., Bufka, L., Gahbauer, M., Krofel, M., Linnell, J. D. C., ... Falk, H. (2021). A decade of systematic camera trapping in two strictly protected areas reveals the demography of a Eurasian lynx (*Lynx lynx*) population in Central Europe. *Scientific Reports*, 11, 19868. <https://doi.org/10.1038/s41598021990499>
- Pulliainen, E., Lindgren, E., & Tunkkari, P. S. (1995). Influence of food availability and reproductive status on the diet and body condition of the European lynx in Finland. *Acta Theriologica*, 40, 181–196. <https://doi.org/10.4098/AT.arch.9517>
- Rigg, R., & Kubala, J. (2015). *Monitoring the status of Carpathian lynx in Switzerland and Slovakia*. Slovak Wildlife Society, 1–100.
- Ruben, I., Popescu, V., Ungureanu, L., Fertea, M., Nita, A., Iacob, R., ... Schwörer, C. (2020). *Report on monitoring Eurasian lynx using camera trapping in the Romanian Carpathians*. Foundation Conservation Carpathia, 1–37. <https://www.carpathia.org>
- Schmidt, K. (2008). Behavioural and spatial adaptation of the Eurasian lynx to a decline in prey availability. *Acta Theriologica*, 53, 1–16. <https://doi.org/10.1007/BF03194239>
- Soyumert, A. (2020). Cameratrapping two felid species: Monitoring Eurasian lynx (*Lynx lynx*) and wildcat (*Felis silvestris*) populations in mixed temperate forest ecosystems. *Mammal Study*, 45(1), 41–48. <https://doi.org/10.3106/ms20190038>
- Valdmann, H., AndersonLilley, Z., Kopp, O., Bagrade, G., Ozoliņš, J., ... Mrkva, B. (2005). Winter diets of wolf *Canis lupus* and lynx *Lynx lynx* in Estonia and Latvia. *Acta Theriologica*, 50, 521–527. <https://doi.org/10.1007/BF03192641>
- Werdelin, L. (1981). The evolution of lynxes. *Annales Zoologici Fennici*, 18, 37–71. <https://www.jstor.org/stable/23734357>
- Zelenchuk, R. M., Yamelynets, T. S., Vykhor, B. I., & Andreychuk, Y. M. (2024). Conflicts between large carnivores and farmers / beekeepers in the Ukrainian Carpathians: Structure, dynamics, spatial distribution and effective coexistence measures. *Biosystems Diversity*, 32(3), 324–333. <https://doi.org/10.15421/03324>

РЕЗЮМЕ

Марців М. Живлення рисі євразійської (*Lynx lynx*) у межах ареалу виду. — У роботі узагальнено дані про живлення рисі євразійської (*Lynx lynx*) у різних регіонах ареалу виду. Основу раціону хижака становлять копитні, переважно сарна європейська, однак спостерігається значна варіативність залежно від регіону, сезону та доступності здобичі. Зокрема, є суттєві відмінності між північними та південними популяціями: на півночі ареалу рись здебільшого живиться дикими копитними, тоді як у південних регіонах зростає частка дрібних ссавців (зайцеподібних) і птахів. У Рівненському природному заповіднику проведено аналіз екскрементів рисі, який підтвердив домінування в її раціоні сарни, а також наявність зайця сірого, полівка, свині дикої, птахів і комах. Отримані результати підкреслюють пластичність трофічної поведінки рисі та важливість подальших досліджень у цьому напрямі.

ЗАХОДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ Й ОХОРОНИ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ГОРГАНИ»

Ярослав Петрашук, Роман Кузнцов

Природний заповідник «Горгани» (м. Надвірна, Івано-Франківська обл.)

e-mail: gorgany1996@ukr.net; orcid: 0009-0008-3464-7319

Petrashchuk Y., Kuznetsov R. Measures for the study and protection of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Gorgany Nature Reserve. In the Gorgany Nature Reserve, monitoring of the Eurasian lynx has been conducted systematically since 2000. In recent years, it has been carried out using two methods: route surveys based on snow tracks and monitoring with camera traps. It has been established that during 2022–2024, the population size of the Eurasian lynx remained stable, with four individuals recorded, indicating a sufficient number of small rodents that constitute its main prey. The stable condition of the population reflects the effectiveness of ongoing monitoring, protection, and international cooperation measures aimed at conserving the species within the Gorgany Nature Reserve. This trend creates prerequisites for the further recovery and maintenance of a viable lynx population in the region and confirms the crucial role of protected areas in preserving large predators in the Ukrainian Carpathians.

ВСТУП

Природний заповідник «Горгани» — об'єкт із найсуворішим природоохоронним режимом в Українських Карпатах. Ця обставина, а також низка особливостей конфігурації його території накладають відбиток як на місцеву популяцію рисі євразійської, так і на проведення моніторингу. Характеристику теріофауни цього заповідника наведено в регіональній літературі (Татаринів, 1973; Голубец *et al.*, 1988; Киселюк & Годованець, 2000).

Тваринний світ заповідника представлений типовими гірськими видами тварин, які тісно пов'язані з висотними рослинними поясами. У придолинних частинах різноманіття фауни є найвищим, а з висотою воно поступово зменшується. Територія заповідника важкодоступна через дуже складний рельєф, вона вузька, витягнута вздовж хребта Довбушанських Горган, центральну її частину займають малопридатні для життєдіяльності рисі субальпійські біотопи. Для цієї місцевості характерне значне видове різноманіття гризунів, якими рись переважно й живиться.

Мета роботи — узагальнити і систематизувати відомості про стан вивченості й охорони популяції рисі євразійської (*Lynx lynx* L.) на території Природного заповідника «Горгани».

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

До 2022 р. обліки диких тварин у заповіднику проводили за методикою, описаною Ю. Юркевичем (1996). Облік рисі в умовах заповідника здійснюють двома методами: маршрутний облік за слідами на снігу й облік за допомогою фотопасток. Основним методом, який застосовують в установі, є маршрутний облік за слідами на снігу. Його здійснюють співробітники Горганського та Черниківського природоохоронних науково-дослідних відділень упродовж зимового періоду. Не менш важливим є моніторинг за допомогою фотопасток, який, проте, не дає можливості зафіксувати рись щороку.

З вересня 2021 р. вивчення й охорону рисі на території заповідника здійснюють відповідно до Плану дій щодо збереження рисі євразійської в Україні (Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 16.09.2021 № 595), використання методик, розроблених WWF-Україна та Франкфуртським зоологічним товариством. Моніторинг за допомогою фотопасток ведуть з 2022 р. з використанням 10 камер упродовж зимового і літнього періодів. До нього залучені працівники обох відділень, які встановлюють і знімають фотопастки. Отримані результати аналізують працівники науково-дослідного відділу заповідника.

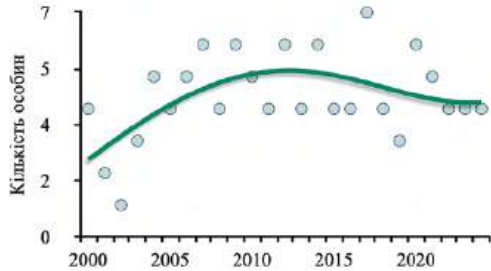
Фіксацію слідів рисі у заповіднику «Горгани» здійснюють на облікових маршрутах, що охоплюють якнайбільшу кількість оселищ, де трапляються великі хижачки. Відомості про знахідки в кожному кварталі заносять до облікових карток і дублюють в інспекторських щоденниках. У 2024 р. сліди рисі вдалося виявити в чотирьох урочищах заповідника – Джурджі, Поломський, Новобудова та Фециціл.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідження. Накопичення даних про стан популяції рисі триває з 2000 р. (рис. 1). Загалом можна констатувати зростання кількості реєстрацій у період 2000–2010 рр. і подальшу їхню стабілізацію. Починаючи з 2022 р., фотопастки в заповіднику кілька разів фіксували рись (рис. 2).

Завдяки даним, отриманим за допомогою фотопасток і обліків по слідах на снігу, з 2022 р. маємо достовірні дані про розмноження, зміну чисельності та міграцію рисі євразійської. Останні 3 роки чисельність виду стабільна, фіксується наявність 4 особин, що свідчить про достатню кількість різних видів дрібних гризунів, якими вона переважно живиться.

Рис. 1. Динаміка чисельності рисі за період 2000–2024 рр.

Рис. 2. Використання фотопасток для збору даних про рись:
а – встановлена фотопастка (фото Д. Галай, 09.06.2024);
б – рись, зафіксована під час зимового моніторингу (фото В. Попович, 10.11.2023)

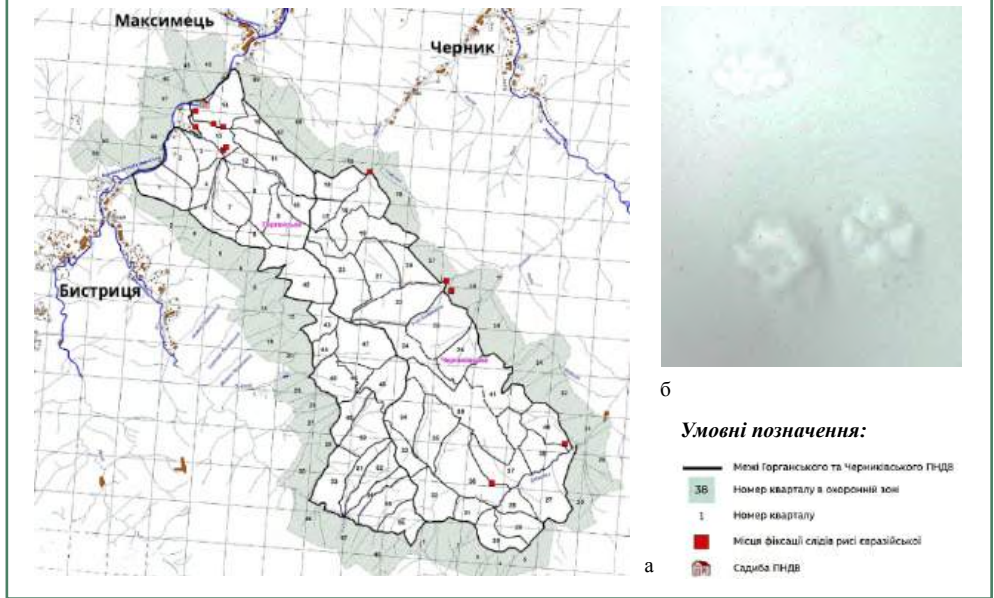
а

б

Додатково результати моніторингу фіксують за допомогою програми SMART. Ці технічні засоби дають можливість отримати точні дані про місцезнаходження слідів, коротку характеристику та фото (рис. 3).

Рис. 3. Карта місць фіксації слідів рисі євразійської з 2022 р. (а) та сліди рисі на снігу, зафіксовані інспекторами за допомогою робочого смартфона (б). Фото В. Гоцанюк, 22.03.2024

Охорона й екоосвіта. У заповіднику служба державної охорони ПЗФ постійно здійснює охорону природних комплексів, диких тварин і місць їхнього перебування. В особливий періоди життєдіяльності особин рисі євразійської, а саме під час періоду розмноження (лютий–березень) та появи потомства (травень–червень), ведуть посилену охорону екосистем заповідника від браконьєрів.

Для підвищення обізнаності про необхідність збереження рисі євразійської працівники сектору еколого-освітньої роботи заповідника проводять заходи для здобувачів освіти, студентів і місцевих мешканців (рис. 4). Потягом 2022–2025 рр. проведено 8 екологічних годин у закладах освіти Надвірнянської і Пасічнянської ТГ; 10 екологічних уроків для здобувачів освіти Надвірнянської, Пасічнянської та Переріслянської ТГ; 5 зустрічей зі студентами вищих навчальних закладів і місцевим населенням Надвірнянської та Івано-Франківської ТГ; 2 квести для здобувачів освіти Надвірнянської та Пасічнянської ТГ. Для кожного заходу розроблено відповідні друковані матеріали.

Рис. 4. Екозахід щодо необхідності збереження рисі євразійської.

Фото Р. Кузнецова, 14.11.2024

ВИСНОВКИ

Стабільна чисельність рисі євразійської, зафіксована у Природному заповіднику «Горгани» протягом останніх трьох років, свідчить про дію низки позитивних чинників: ефективні природоохоронні заходи (зокрема, боротьба з браконьерством і освітні заходи), збереженість середовищ існування, наявність достатньої кормової бази.

Незначні зміни в чисельності тварин у попередні роки (а, по суті, в уявленнях про чисельність) можна пояснити як недостатньою матеріально-технічною базою установи, що не давала можливості фіксувати вид, так і популяційними хвилями, котрі не пов'язані з антропогенними чинниками.

Стабільність популяції є підґрунтям для збільшення загальної кількості рисі в регіоні. Це підкреслює важливу роль природних заповідників як ключових територій для збереження біорізноманіття, особливо для видів, що перебувають під загрозою. Заповідники стають своєрідними «острівцями стабільності» для таких тварин.

ПОДЯКИ

Автори дякують колегам, які сприяли розвитку дослідження, зокрема, Д. Галаю, В. Гоцанюку та В. Поповичу за надані в користування фотографії змонтованих фотопасток і слідів рисі.

ЛІТЕРАТУРА

Голубец, М. А., Гаврусевич, А. Н., Загайкевич, И. К., Здун, В. И., Комендар, В. И., Луговой, А. Е., Малиновский К. А., Милкина, Л. И., Нудельман, М. С., Одинак, Я. П., Парпан, В. И., Стойко, С. М., Татаринов, К. А., Трохимчук, С. В., Трибун, П. А., Царик, З. А. & Царненко, П. Н. (1988). *Украинские Карпаты. Природа*. Київ: Наукова думка.

Киселюк, О. І., & Годованець, Б. Й. (2000). Хребетні природного заповідника «Горгани». *Заповідна справа в Україні*, 6 (1–2), 35–41.

Татаринов, К. А. (1973). *Фауна хребетних Заходу України*. Львів: Вища школа.

Юркевич, Ю. В. (1996). *Дикі звірі і птахи Карпат*. Надвірна: Івано-Франківське обласне управління лісового господарства України.

РЕЗЮМЕ

Петрашук Я., Кузисцов Р. Заходи щодо вивчення й охорони рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Природному заповіднику «Горгани». У Природному заповіднику «Горгани» моніторинг рисі євразійської проводять систематично з 2000 р. В останні роки його здійснюють двома методами: маршрутним обліком по слідах на снігу й обліком за допомогою фотопасток. Встановлено, що упродовж 2022–2024 рр. чисельність популяції рисі євразійської залишається стабільною — зафіксовано 4 особини, що свідчить про достатню кількість дрібних гризунів, які становлять основну частину її здобичі. Стабільний стан популяції вказує на ефективність здійснюваних заходів моніторингу, охорони та міжнародної співпраці, спрямованих на збереження виду в межах природного заповідника «Горгани». Така тенденція створює передумови для подальшого відновлення й підтримання життєздатності популяції рисі в регіоні та підтверджує важливу роль заповідних територій у збереженні великих хижаків Українських Карпат.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ПОПУЛЯЦІЇ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (*LYNX LYNX*) У РІВНЕНСЬКОМУ ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Михайло Франчук¹, Роман Черепанин^{2,3}, Марія Марців⁴

¹ Рівненський природний заповідник (с. Чудель, Рівненська обл.),

e-mail: m_franchuk@ukr.net; orcid: 0000-0002-7044-7137

² WWF-Україна (Київ)

³ Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

⁴ Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

Franchuk M., Cherepanyn R., Martsiv M. Monitoring results of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) population in the Rivne Nature Reserve. Results of a long-term study of the local Eurasian lynx population in the Rivne Nature Reserve (2013–2024) are present. A comprehensive approach was applied, including winter track surveys and camera traps, supplemented by dietary analysis. Winter surveys showed that lynx were primarily recorded in the Somyne area, while on other forest blocks they were observed sporadically during seasonal movements. Camera traps documented lynx in 9 of 14 locations, and their occurrence was closely related to the presence of European roe deer and trophic competitors. Main prey were roe deer, small mammals, and birds. A comparison of accounting methods shows that the most complete data on population size is obtained by combining different methods with a focus on camera traps. Such approach allows for accounting of seasonal and landscape features and enables an objective evaluation of the lynx population status in the reserve.

ВСТУП

Рись в Україні поширена у двох біогеографічних зонах — Карпатах і Поліссі. Чисельність популяції рисі в Українському Поліссі, згідно зі статистичними даними за 2019 р., становить 128 особин (Cherepanyn *et al.*, 2023), а за Червоною книгою України – 80–90 особин (Шквиря & Шевченко, 2009). Відмінності в оцінках чисельності зумовлені різними підходами до її визначення та браком обміну даними між інституціями. Окрім того, оцінки чисельності не завжди є основною метою дослідників. Наприклад, є дослідження поліської популяції рисі, присвячені біогеографічному аналізу даних і оцінкам стану популяції (Жила, 2021; Загороднюк & Різун, 2022). Значну увагу приділено рисі на території Чорнобильського біосферного заповідника (Вишневський, 2021; Жила, 2021; Gashchak *et al.*, 2022; Palermo *et al.*, 2023).

Стан популяції рисі у Західному Поліссі оцінювали тільки експертним шляхом (Жила *et al.*, 2002; Жила, 2002, 2012; Шквиря, 2005; Жила, 2021), через це наявні прогалини у знаннях про її сучасний стан (Химин, 2023).

Рівненський природний заповідник є однією з ключових територій, де проводять дослідження, спрямовані на виконання Національного плану дій щодо моніторингу рисі. Зокрема, проведено телеметричні дослідження, для яких дорослого самця рисі було помічено GPS-GSM-ошейником. За 6 місяців спостережень було встановлено розмір індивідуальної території, ключові ділянки, динаміку переміщень у часі та просторі (Cherepanyn *et al.*, 2025).

Мета дослідження – проаналізувати результати моніторингу рисі на території Рівненського природного заповідника протягом 2001–2024 рр.

МАТЕРІАЛИ

Матеріал дослідження сформовано з даних, накопичених за програмою Літопису природи Рівненського природного заповідника у співпраці з WWF-Україна протягом 2001–2024 рр. Заповідник має площу 42 291 га і сформований з 4 масивів – Переброди, Сомине, Сира Погоня (Сарненський р-н) і Білоозерський (Вараський р-н Рівненської обл.).

Вивчення популяції рисі у заповіднику мало такі етапи:

I етап (2000–2012).

Спорадичні спостереження, тільки лише за слідовою активністю взимку, які включені до Літописів природи. Особливістю цього періоду є недооблік і занижена оцінка чисельності, відсутність даних про просторовий і статевий розподіл особин. Усього за цей етап задокументовано 34 спостереження, в середньому 2,8 на рік.

II етап (2013–2024).

Рись включено до об'єктів підвищеного інтересу установи, де документували всі докази наявності виду на території заповідника та його околиць. З 2013 р. і до сьогодні запроваджено щорічні синхронні зимові обліки ссавців (одночасно 40–50 обліковців), у т. ч. рисі. Встановлено просторовий розподіл і чисельність локальної популяції.

III етап (2020–2024).

У рамках співпраці з WWF-Україна розпочато моніторинг рисі за допомогою фотопасток на масивах Сомине та Переброди. Встановлено просторовий, часовий, статевий розподіл рисі в заповіднику, визначено ключові оселища виду. Окрім цього, розпочато генетичні дослідження, які наразі перебувають на етапі збору та накопичення матеріалу.

IV етап (2022–2024).

Застосування комплексного моніторингу рисі, який включає ведення бази даних спостережень (Darvin Core Standard), використання фотопасток, телеметричних досліджень, збір трофічного та генетичного матеріалу. Ключовим на цьому етапі є впровадження телеметричних досліджень (Cherapanyn *et al.*, 2025).

Фотопастки встановлювали на місцях імовірних переходів звірів, вододілах, дамбах, у місцях високої концентрації копитних, також на межі індивідуальних територій рисей, щоби встановити частоту траплення їх, сезонну, добову активність, визначити статеву, вікову структуру. Фотопастки експонували у 14 локаціях (масив Сомине — 11, Переброди — 3).

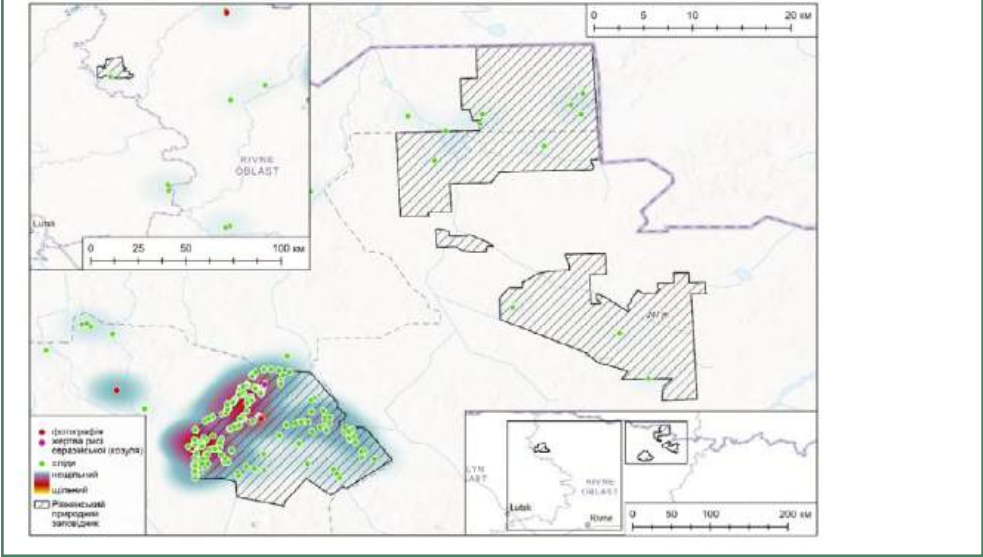
Фотопастки експонували 60–826 діб, загальний обсяг дослідження – 2814 пастко-діб. Застосовували чотири типи фотопасток (Bushwhacker Big Eye D3/D3R, Nut cam HC – 350 M, Cudde backe Digital, Trial camera 4G) зі змішаним режимом роботи: фото (3 фото) / відео (5–10 с) без інтервалу, розмір фото 5–8 мб, відео 720–1080р.

ОБЛІКИ ТА ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ

За період 2013–2024 рр. проведено 42 зимових обліки. Рись не реєстрували лише у 2014 і 2017 рр. Рись узимку (2001–2024 рр.) реєстрували виключно на масиві Сомине. Фіксували від 1 до 4 особин, щільність популяції 0,2–0,8 особин / 1000 га (середня 0,42).

Серед чотирьох масивів заповідника ключовою територією для рисі виявився масив Сомине, на трьох інших вид спостерігали спорадично, переважно під час сезонних переходів (рис. 1). Із 2022 р., у зв'язку з війною, зменшилася кількість відвідувачів лісу і зникло браконьєрство, завдяки чому зросла кількість копитних, зменшилося турбування. Це зумовило збільшення кількості заходів рисей влітку, зокрема, й до масиву Переброди.

Рис. 1. Розподіл точок спостережень рисі в межах масивів Рівненського природного заповідника та в його околицях (дані 2010–2023 рр.)

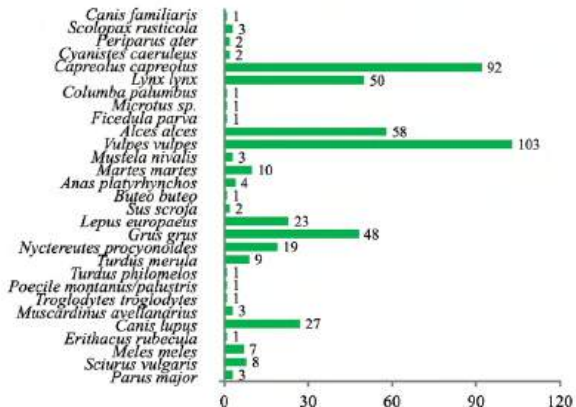

Висока концентрація рисей на масиві Сомине зумовлена розташуванням цієї ділянки біля ядра місцевої популяції між сс. Карпилівка, Залужжя, Миляч, Жадень, В. Чермель, Томашгород і Клесів Сарненського району.

ФОТОПАСТКИ

На фотопастках відмічено 485 спостережень 29 видів, серед них 15 видів птахів і 14 видів ссавців. Найчастіше траплялися лис рудий, сарна європейська, лось європейський, рись євразійська, журавель сирій, вовк (рис. 2).

Рис. 2. Видовий і кількісний розподіли тварин, які зафіксовані за допомогою фотопасток

Рись зафіксовано у 9 із 14 досліджених локацій. Частота траплення цього виду залежала насамперед від концентрації та частоти траплення основної її здобичі — сарни. Відтак, співвідношення частоти траплення рисі до сарни становило 0,2–3,4. Згідно з цими даними, простежується тісний зв'язок між місцями концентрації сарни і рисі, оскільки в усіх 9 локаціях, де реєстрували рись, за частотою траплення переважала сарна європейська. Окрім цього, неподалік деяких локацій зафіксовано непоодинокі факти добування рисями сарни європейської (рис. 3). Істотну частоту траплення мали і трофічні конкуренти рисі — лис і вовк (див. рис. 2).

Рис. 3. Молода особина рисі біля туші сарни європейської (масив Сомино, 13.10.2024)

ВИВЧЕННЯ ТРОФІКИ

Зібрано 12 зразків екскрементів рисі на масиві Сомино. З'ясовано, що раціон рисі на території заповідника включає 11 об'єктів живлення, зокрема, п'ять рослинного та шість тваринного походження.

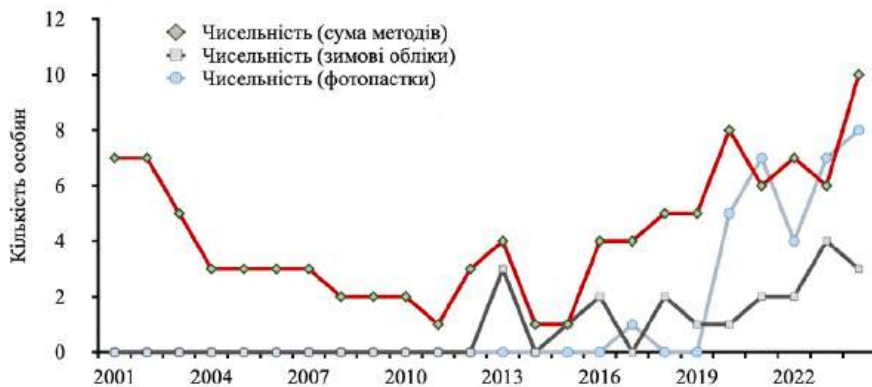
Рослини траплялись у кожному зразку, але становили незначну кількість, серед них: злаки, листя, насіння, гілки, мох. Ці об'єкти могли потрапити у ШКТ рисі випадково під час споживання основної здобичі.

Щодо об'єктів тваринного походження, то рись на цій території найчастіше полуює на сарну європейську (*Capreolus capreolus*) (залишки шерсті знайдено у 5 зразках екскрементів, що становило приблизно 98 % усієї маси). Крім цього, знайдено залишки полівки (*Microtus* sp.), зайця сірого (*Lepus europaeus*), свині дикої (*Sus scrofa*) та інших ссавців. Пір'я птахів виявлено у 2 зразках. В 1 зразку виявлено 3 представників ряду Твердокрили (Coleoptera), серед них — турун фіолетовий (*Carabus violaceus*).

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ РИСІ

За період 2013–2024 рр. у заповіднику для оцінки чисельності рисі застосовували три методи (рис. 4): 1) зимовий облік за слідовою активністю (на графіку позначено як «чисельність (зимові обліки)»); 2) моніторинг за допомогою фотопасток («чисельність (фотопастки)»); 3) комплексний облік, який враховує дані попередніх двох із додаванням усіх задокументованих спостережень за рік («чисельність (сума методів)»). Дані до 2013 р. включають лише спорадичні факти реєстрацій ознак перебування рисі.

Рис. 4. Зміни чисельності рисі у заповіднику в розрізі трьох методів протягом 2001–2024 рр.

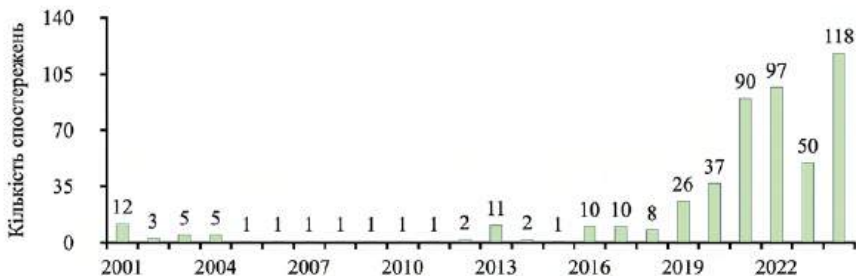
Загалом цими методами у заповіднику протягом 2013–2024 рр. задокументовано 494 спостереження рисі. До 2022 р. кількість фіксацій рисі була від 1 до 10, після 2022 р. відзначено тенденцію до збільшення кількості фіксацій (імовірно, за рахунок молодих). На 2024 р. чисельність рисі в заповіднику автори оцінюють у 10–12 особин.

Найуспішнішою є оцінка чисельності за реєстраціями на фотопаستках, доповнена іншими методами. Крім цього, застосування телеметрії показало прив'язаність рисі до певних ділянок, у т. ч. поза межами облікових маршрутів (Cherapan *et al.*, 2025), що варто враховувати під час обліків за слідами (проте відсутність постійного снігового покриву протягом останніх 10 років істотно погіршила якість обліків рисі за слідами).

Традиційні методи оцінки чисельності (маршрутний облік за слідами на снігу чи анкетно-опитовий метод) є недостатньо точними для об'єктивної оцінки популяції рисі. Водночас сучасний комплексний підхід забезпечує значно вищу точність і глибину даних, поєднуючи цілорічне картування всіх спостережень (слідів, міток, поведінки), морфометрію слідів, фотопастки для вивчення просторової/часової активності та структури популяції (стать/вік), а також телеметрію для визначення розмірів індивідуальних територій рисі.

Одночасне застосування кількох методів дає можливість оцінити чисельність і зменшує факт подвійних обліків (рис. 5).

Рис. 5. Спостереження рисі у Рівненському заповіднику протягом 2001–2024 рр.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що для оцінки реального стану локальної популяції рисі євразійської варто використовувати комплексний підхід, який передбачає застосування класичних методів збору первинної інформації та сучасних засобів моніторингу, у т. ч. фотопастки й телеметричні дослідження.

Виявлено зв'язок між частотою траплення рисі та місяцями концентрації її основної здобичі — сарни європейської. Також істотну частоту траплення мали трофічні конкуренти лис і вовк.

Основна локальна популяція рисі в заповіднику зосереджена на масиві Сомино, що може бути пов'язано із вищою чисельністю сарни. В інших масивах (Сира Погоня, Білоозерський) рись трапляється дуже рідко, переважно під час сезонних переміщень. У зв'язку зі зменшенням відвідування населення і рівня браконьєрства біля державного кордону, що пов'язано з військовими діями (2022–2024), почастишали траплення рисі на масиві Переброди.

За результатами комбінування класичних методів обліків чисельності та застосування фотопасток, телеметричних досліджень, чисельність рисі в Рівненському природному заповіднику оцінюють у 10–12 особин.

ПОДЯКИ

Автори висловлюють вдячність службі охорони заповідника за участь у обліках і за допомогу в організації моніторингу рисі. Дякуємо WWF-Україна за матеріально-технічну й експертну (Богдан Вихор, Ігор Дикий) підтримку у реалізації досліджень. Висловлюємо подяку доцентів кафедри конструктивної географії і картографії географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Юрієві Андрейчуку за ГІС-експертизу і створення карти.

ЛІТЕРАТУРА

Вишневський, Д. (2021). Досвід малоресурсного дослідження фауни за допомогою фотопасток. *Theriologia Ukrainica*, 21, 114–124. <https://doi.org/10.15407/TU2110>

Жила, Р., Шквиря, М., Петрів, З., Сагайдак, А., & Гармата, С. (2002). Просторове розміщення рисей та вовків в районі Поліського заповідника. *Вісник Луганського державного педагогічного університету. Біологічні науки*, 1(45), 173–174.

Жила, С. (2002). Рись в Українському Поліссі: стан популяції та поширення. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 30, 61–64.

Жила, С. (2012). Поліська популяція рисі (*Lynx lynx*) в Україні та план дій щодо її збереження. *Праці Теріологічної школи*, 11, 98–112. <https://doi.org/10.15407/ptt2012.11.098>

Жила, С. (2021). Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: стан популяції та питання охорони. *Theriologia Ukrainica*, 21, 91–108. <https://doi.org/10.15407/TU2108>

Загороднюк, І., & Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica*, 24, 104–119. <https://doi.org/10.15407/TU2410>

Химин, М. В. (2021). Знахідки рисі євразійської *Lynx lynx* (Linnaeus, 1759) на території Камінь-Каширського району Волинської області у 1969–2019 рр. *Науковий вісник НПП «Прип'ять-Стохід»*, 11(2), 53–56.

Шквиря, М. (2005). Моніторинг популяції великих хижих ссавців у Українському Поліссі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Біологія»*, 17, 100–104.

Шквиря, М. Г., & Шевченко, Л. С. (2009). Рись *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758). У І. Акімов (Ред.), *Червона книга України. Тваринний світ* (с. 546). Глобалконсалтинг.

Cherepanyn, R. M., Vykhor, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets, T. S., & Dykyu, I. V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissya. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

Cherepanyn, R. M., Franchuk, M. V., Kubala, J., Andreychuk, Y. M., Yamelynets, T. S., Signer, J., Vykhor, B. I., & Dykyu, I. V. (2025). Spatial dynamic and ecology of male Eurasian lynx, *Lynx lynx* (Carnivora, Felidae), in Volyn Polissia, Ukraine: First GPS-GSM telemetry findings. *Zoodiversity*, 59(4), 327–348. <https://doi.org/10.15407/zoo2025.04.327>

Gashchak, S., Barnett, C. L., Beresford, N. A., Paskevych, S., & Wood, M. D. (2022). Estimating the population density of Eurasian lynx in the Ukrainian part of the Chernobyl Exclusion Zone using camera trap footage. *Theriologia Ukrainica*, 23, 47–65. <https://doi.org/10.15407/TU2307>

Palmero, S., Smith, A. F., Kudrenko, S., Gahbauer, M., Dachs, D., Weingarth-Dachs, K., Kashpei, I., Shamovich, D., Vyshnevskiy, D., Borsuk, O., Korepanova, K., Bashta, A.-T., Zhuravchak, R., Fenchuk, V., & Heurich, M. (2023). Shining a light on elusive lynx: Density estimation of three Eurasian lynx populations in Ukraine and Belarus. *Ecology and Evolution*, 13, e10688. <https://doi.org/10.1002/ece3.10688>

РЕЗЮМЕ

Франчук М., Черепанин Р., Марців М. Результати моніторингу популяції рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Рівненському природному заповіднику. Наведено результати багаторічного дослідження локальної популяції рисі євразійської в межах Рівненського природного заповідника (2013–2024 рр.). Для оцінки стану популяції застосовано комплексний підхід, який включав зимові обліки за слідами та фотопастки, підсилені аналізом трофіки. Зимові обліки показали, що рись переважно трапляється на масиві Сомине, а на інших масивах спостерігається спорадично під час сезонних переходів. На фотопастках рись траплялась у 9 з 14 локацій, а її частота залежала від наявності сарни європейської та трофічних конкурентів. Основною здобиччю є сарна і дрібні ссавці та птахи. Порівняння методів обліку свідчить, що найповніші дані про чисельність дає поєднання різних методів з увагою до фотопасток. Такий підхід допомагає врахувати сезонні та ландшафтні особливості середовища й об'єктивно оцінити стан популяції рисі в заповіднику.

КОМПЛЕКСНИЙ СИНХРОННИЙ ОБЛІК РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ (LYNX LYNX) У РІВНЕНСЬКІЙ І ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

Михайло Франчук¹, Роман Черепанин^{2,3}, Ігор Дикий^{2,4}

¹ Рівненський природний заповідник (с. Чудель, Рівненська обл.),

e-mail: m_franchuk@ukr.net; orcid: 0000-0002-7044-7137

² Всесвітній фонд природи Україна (Київ)

³ Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

⁴ Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

Franchuk M., Cherepanyn R., Dykyy I. Comprehensive synchronous monitoring of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Rivne and Volyn regions. This material presents the results of the first synchronous monitoring of the Eurasian lynx (*Lynx lynx* L.) within the Polissia areas of Rivne and Volyn regions. Two synchronous accountings were conducted during the winters of 2021 and 2022, covering the territories of 25 land users. A total of 150 observers were involved in the monitoring efforts, including employees of hunting enterprises, forestry agencies, and nature conservation institutions (nature reserves and national nature parks). Based on the results of the two monitoring campaigns, the presence of 17 lynx individuals was reliably confirmed, including two territories inhabited by females with offspring. The results can be considered a successful example of proper communication and synchronous interaction of various participants in animal censuses. Synchronous monitoring of lynx according to sound scientific methods revealed the real number of Eurasian lynx and allowed to avoid the error of double counting of animals.

ВСТУП

Рись євразійську (*Lynx lynx* L.) охороняють на національному рівні (Шквиря & Шевченко, 2009), її включено до низки міжнародних конвенцій і червоних списків багатьох країн. Важливим елементом збереження рисі є національні та регіональні плани дій, розроблені під егідою Карпатської Конвенції, Ради Європи тощо (Linnell *et al.*, 2008; Papp *et al.*, 2020; Hackländer *et al.*, 2021).

У 2021 р. в Україні почав діяти національний план щодо збереження рисі, який передбачає організацію моніторингу виду та його управління. Одним із його ключових завдань є організація постійного моніторингу стану української популяції рисі, який не реалізується у державі належним чином.

До певних елементів моніторингу можемо залучити дані щорічної таксації мисливських видів за формою 2ТП «Мисливство», до яких внесено рись євразійську, однак через значні розбіжності в організації та методології обліків хижаків виникає проблема подвійних обліків, що впливає на достовірність даних щодо чисельності (Cherepanyn *et al.*, 2023 a–b).

Уперше апробація синхронних обліків рисі та вовка, які запобігають подвійному підрахунку тварин, відбулася на суміжних територіях Карпатського біосферного заповідника і Рівненського природного заповідника (Вихор *et al.*, 2022). Метод синхронного обліку великих хижих рекомендований Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України для працівників наукових, природоохоронних і лісогосподарських установ.

Мета роботи — представити результати організації синхронних обліків рисі євразійської в межах Рівненської та Волинської областей.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Синхронні обліки проводили в межах мисливських, лісових господарств, об'єктів ПЗФ поліської частини Рівненської та частково Волинської областей (Черемський природний заповідник, НПП «Цуманська пуца»). Загалом у обліках взяли участь 150 обліковців у межах 25 землекористувачів. Проведено два синхронні обліки — перший 30.12.2021 на площі 101 294 га (93 обліковці), другий — 13–14.01.2022 на площі 195 000 га (115 обліковців).

Основою для реалізації обліків рисі євразійської на території дослідження є досвід Рівненського природного заповідника у здійсненні синхронних зимових обліків ссавців за слідовою активністю, які розпочаті у 2013 р.

Принцип обліку був таким. У призначений день здійснювали синхронні обліки рисі на території кожного із землекористувачів. Кожен обліковець прокладав маршрут (піший або транспортом), який міг охопити якомога більшу територію установи та пролягти на межі господарства і у місцях прилягання до території інших землекористувачів. Під час обліку на маршруті обліковець заповнював анкету, в яку, виявивши свіжі сліди життєдіяльності рисі, вносив дані про точне місце знахідки, чисельність, статеву приналежність, напрямок слідування окремих особин.

Усі дані наносили на мапу (матеріали лісовпорядкування). Після отримання анкет здійснювали опрацювання даних. Під час аналізу виокремлювали маршрути переміщення та ділянки перебування окремих особин рисі в межах території землекористувачів.

На підставі реєстрації особин рисі визначали її фактичну чисельність. Окрім цього, використовували експертні дані місцевих обліковців, які були отримані за 1–2 дні до та після обліків. Вони уточнювали загальну чисельність на материнських виводкових ділянках, де з невідомих причин виявилися необлікованими молоді особини або самці, що проходили транзитом.

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Перший синхронний облік проведено 30.12.2021 на території 23 землекористувачів (див. таблицю). Загалом, отримано дані щодо семи реєстрацій (спостережень) рисі євразійської (виокремлено 15 особин). Другий синхронний облік проведено 13–14.01.2022 на території 28 землекористувачів. Загалом, отримано дані щодо чотирьох реєстрацій (спостережень) рисі євразійської (виокремлено 6 особин) (табл. 1).

Таблиця 1. Результати двох обліків рисі євразійської (*Lynx lynx*) в поліській частині Рівненської та Волинської областей

№	Землекористувач	Кількість особин	
		30.12.2021	13-14.01.2022
1	Рівненський природний заповідник (Карасинське ПНДВ)	2	2
2	Рівненський природний заповідник (Північне ПНДВ)	0	0
3	Рівненський природний заповідник (Старосільське ПНДВ)	0	0
4	Рівненський природний заповідник (Грабунське ПНДВ)	0	0
5	Рівненський природний заповідник (Більське ПНДВ)	0	0
6	Рівненський природний заповідник (Білоозерське ПНДВ)	0	**
7	Черемський природний заповідник	0	0

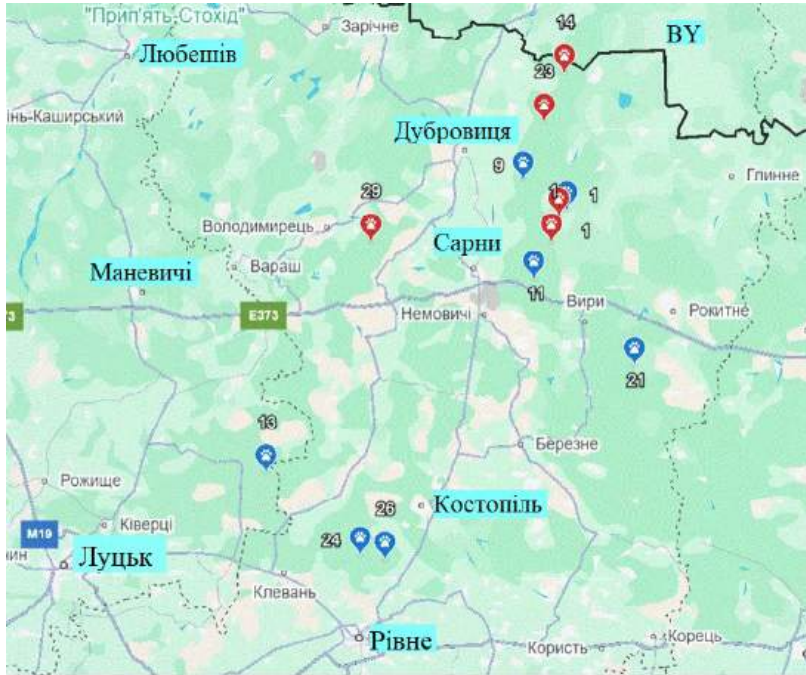
№	Землекористувач	Кількість особин	
		30.12 2021	13-14.01 2022
8	Національний природний парк «Нобельський»	0	0
9	ТзОВ «Рудня-Карпилівська»	1	**
10	КП Мисливець (Тиннівське, Любонське, Сарненське лісництва ДП «Сарненське ЛГ» та «Клесівське ЛГ»)	0	0
11	ГОМРК «Полісся» (Федорівське, Клесівське лісництва ДП «Клесівське ЛГ»)	3	0
12	ССОК «Сехівський»		0
13	Національний природний парк «Ківерцівський національний парк «Цуманська пуша»»	2 (♀+1)	*
14	Дубровицька районна організація УТМР (Жаденське, Бережницьке, Літвицьке, Трипутнянське лісництва ДП «Висоцьке ЛГ»)	*	1
15	ТзОВ «Вест Хантер»	*	0
16	ПП «Імпульс»	0	0
17	ГОМРК «Поліський Зубр»	0	0
18	ГОМРК «Ствига»	0	0
19	КП Мисливець (Томашгородське лісництво ДП «Рокитнівське ЛГ»)	0	0
20	КП Мисливець (Сехівське, Єльнівське лісництва ДП «Клесівське ЛГ»)	0	0
21	ВАТ «Рівнерибгосп»	2	0
22	ГОМРК «Оберіг»	0	0
23	ТзОВ «Залужжя»	*	1
24	Решуцьке лісництво, ДП «Клеванське ЛГ»***	4 (♀+3)	0
25	Звірівське мисливське господарство	0	0
26	Олександрівське лісництво, ДП «Рівненський ЛГ»	1	0
27	КП «Мисливець» (у межах ДП «Березнівське ЛГ»)	*	0
28	ТзОВ «Урсус»	*	0
29	ТзОВ МГ «Сарненське»	*	2
30	ГОМРК «Дозвілля»	*	0
31	ГОМРК «Сокіл»	*	0
Загалом		15	6

Примітка:

* Не брав участь у обліку відповідної дати; ** немає снігу; *** господарство, що вперше залучене до обліку

За результатами двох обліків, усі реєстрації рисі накладали на мапу для подальшої оцінки чисельності. Географічний розподіл результатів синхронних обліків представлений на мапі (рис. 1).

Рисунок 1. Картохема поширення рисі євразійської (*Lynx lynx*) за результатами двох синхронних обліків

Примітки: синій значок — перший облік, червоний — другий.
Номер біля значка відповідає назві землекористувача у табл. 1

Під час використання методу сумування по кожному землекористувачу масмо 19 особин рисі, однак під час використання методу картографування оцінку уточнено до 17 особин. Похибка між методами становила 10,5 %.

Окрім цього, отримано уточнювальні дані щодо чисельності окремих виводкових ділянок самок рисі з потомством на основі реєстрації після чи до обліку. Загалом під час обліку ідентифіковано дві виводкові території самок з потомством (див. таблицю).

Синхронні обліки чисельності рисі не є новим методом, однак цей підхід мало використовують із різних причин, насамперед — із організаційних, оскільки лісгосподарські, мисливські господарства й об'єкти ПЗФ проводять обліки незалежно один від одного. Як приклад, Департамент екології Рівненської ОДА щорічно здійснює аналіз динаміки стану мисливської фауни в Рівненській обл., проте не узгоджує їх з усіма потенційними суб'єктами, що ведуть дослідження фауни в області.

Отримані результати є успішним прикладом належної комунікації та синхронної взаємодії учасників обліків задля вивчення і моніторингу рисі з використанням науково обґрунтованих методик, виявлення чисельності рисі євразійської та уникнення помилок через подвійний підрахунок звірів.

ПОДЯКИ

Автори висловлюють вдячність усім обліковцям, які брали участь у двох синхронних обліках, а також WWF-Україна за матеріальну й організаційну підтримку.

ЛІТЕРАТУРА

Вихор, Б., Дикий, І., Тимочко, С., Франчук, М., Хоєцький, П., Черепанин, Р., & Ямелинець, Т. (2022). *Методики обліку рисі, ведмедя та вовка*. WWF-Україна.

Шквиря, М. Г., & Шевченко, Л. С. (2009). Рись *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758). У І. Акімов (Ред.), *Червона книга України. Тваринний світ* (с. 546). Глобалконсалтинг.

Cherepanyn, R. M., Vykhor, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets, T. S., & Dykyu, I. V. (2023a). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissya. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

Cherepanyn, R., Vykhor, B., Yamelynets, T., & Dykyu, I. (2023b). Number and distribution of the Eurasian lynx in Ukraine according to the official data. In *Quo Vadis Lynx? International conference on chances and challenges in the conservation of large predators in Europe* (pp. 37–38). Harz Mountains, Wöltingerode. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8132817>

Hackländer, K., Frair, J., & Ionescu, O. (Eds.). (2021). *Large carnivore monitoring in the Carpathian Mountains* (BOKU Reports on Wildlife Research & Game Management, 24). University of Natural Resources and Life Sciences.

Linnell, J., Salvatori, V., & Boitani, L. (2008). *Guidelines for population-level management plans for large carnivores in Europe*. Large Carnivore Initiative for Europe / European Commission.

Papp, C. R., Egerer, H., Kuraš, K., & Nagy, G. (2020). *International action plan on conservation of large carnivores and ensuring ecological connectivity in the Carpathians* (pp. 1–22). UNEP Vienna Programme Office; Secretariat of the Carpathian Convention; WWF Romania; CEEWeb; Eurac Research.

РЕЗЮМЕ

Франчук М., Черепанин Р., Дикий І. Комплексний синхронний облік рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Рівненській та Волинській областях. Наведено результати першого синхронного обліку рисі євразійської (*Lynx lynx* L.) в межах польської частини Рівненської та Волинської обл. Проведено два обліки взимку 2021 і 2022 рр. на території 25 землекористувачів. У обліку залучено 150 обліковців, — це працівники мисливських, лісових господарства, природоохоронних установ (заповідники і національні парки). За результатами двох обліків достовірно підтверджено наявність 17 особин рисі (в т. ч. дві території самок з потомством). Результати можна вважати успішним прикладом належної комунікації та синхронної взаємодії різних учасників обліків тварин. Синхронний моніторинг рисі за обґрунтованими науковими методиками виявив реальну чисельність рисі євразійської та дав змогу уникнути помилок через подвійний підрахунок звірів.

РИСЬ ЄВРАЗІЙСЬКА (*LYNX LYNX*) У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Михайло Химин

Національний природний парк Прип'ять-Стохід (Любешів, Волинська обл.)

e-mail: michaelkhymyn@ukr.net; orcid: 0000-0002-8624-0069

Khymyn M. Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Volyn Oblast. — Materials on the registration of the Eurasian lynx in the region for 1958–2024 have been collected and summarized. A total of 50 observations (31 of them for the period 2001–2024) are known about it at different times of the year (most often in autumn and winter). Most of the registrations are in the north-eastern part of the region. After analysing the lynx observation materials collected over the last 25 years, its total population in the region is estimated at 14–19 individuals. There are at least three known territories of females where they have been recorded with young individuals. The current range of the lynx almost completely coincides with its range 100 years ago, but its population has decreased by more than a third during this period. The unsatisfactory state of Eurasian lynx conservation in the region is indicated by the known facts of 13 individuals being shot between 1958 and 2009 (four of them after it was listed in the Red Book of Ukraine).

ВСТУП

Рись євразійська — *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758) — рідкісний вид ссавців у Волинській обл. і загалом в Україні. У літературних джерелах XIX та початку XX ст. знаходимо інформацію про цього звіра з Волині як історичної території, котра включає сучасні Волинську, Рівненську, частини Житомирської, Тернопільської та Хмельницької обл. (Brandt, 1862; Jetowicki, 1868; Langkavel, 1886; Pax, 1917).

Перші детальні дані про поширення і чисельність рисі, які стосуються Волинської обл., можна виділити з матеріалів її інвентаризації, проведеної на початку 1929 р. на території державних лісів Польщі, зокрема, з частини тодішньої Луцької Дирекції Державних Лісів. На той час там зареєстрували 27 особин рисі у таких надлісництвах: Троянівське (тепер Камінь-Каширський р-н, окол. с. Троянівка, ДП «Маневицьке лісомисливське господарство») — 15 ос., Луцьке (тепер Луцький р-н, ДП «Ківерцівське лісове господарство») — 6 ос., Кримнівське (тепер Ковельський р-н, ДП «Ковельське лісове господарство») — 3 ос., Любомльське (тепер Ковельський р-н, ДП «Любомльське лісове господарство») — 3 ос. (Ejsmont, 1929).

Пізніше у літературі наводили дані переважно лише про наявність рисі на Волині, як у радянський період (Татаринів, 1956; Сокур, 1961), так і у період незалежності України (Жила, 1999, 2002, 2012). Деякі дані про рись є у зведеннях про фауну територій і об'єктів природно-заповідного фонду (загальнозоологічний заказник «Рись», Черемський природний заповідник, національний природний парк «Прип'ять-Стохід») (Химин et al., 1999, 2006; Химин et al., 2010). Лише в окремих публікаціях наведено детальніші дані для Волині в широкому розумінні (Загороднюк & Різун, 2022) та Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. (Химин, 2021).

Останніми роками зібрано нову інформацію про реєстрацію рисі на території Волинської обл., а також упорядковано неопубліковані дані, зібрані автором, починаючи з 1994 р. У зв'язку з цим виникла потреба в їхньому узагальненні. Отже, метою роботи є узагальнення всіх відомих реєстрацій рисі євразійської та оцінка її чисельності на досліджуваній території.

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Матеріали про рись євразійську на території Волинської обл. зібрано за період 1958–2024 рр. Частину даних отримано за власними спостереженнями, а більшість матеріалу зібрано завдяки повідомленням від співробітників мисливських і лісових господарств, природоохоронців, а також за наявними літературними джерелами. У переважній більшості реєстрації рисі здійснено на підставі візуальних спостережень її слідів і лише окремі з них — прями спостереження, в т. ч. фіксації застрелених особин, реєстрації з фотопасток.

Далі наведено узагальнену інформацію про реєстрації рисі євразійської за період 1958–2024 рр. по адміністративних районах Волинської обл., з нумерацією, що відповідає номерам на мапі (див. рисунок).

Знахідки рисі євразійської на території Волинської області у 1958–2024 рр.

Умовні позначення:

жовті кружечки — знахідки за 1958–2000 рр.,

червоні — спостереження одиноких особин у 2002–2024 рр.,

зелені — групи по 2–4 особини, самиці з молодими у 2001–2024 рр.

Ковельський район:

1 — грудень 1971 р., застрелений самець (14 кг) біля с. Піща, ліс (В. Шибенюк, особ. повід.); **2** — 2021 р., 4 ос. (2 ad. і 2 juv.), с. Заболоття, переміщення біля кордону з Білоруссю (дані П. Войтка) (Загороднюк & Різун, 2022); **3** — листопад–грудень 1958 р., 1 ос. застрелена поблизу с. Велимче (Лі. Динь, особ. повід.); **4** — жовтень 2020 р., 1 самець, зима 2021 р., 1 ос. (візуальне спостереження, сліди), с. Грабове, переміщення в бік м. Любомль (П. Войтко, особ. повід.); (Загороднюк & Різун, 2022); **5** — 07.12.2008, 1 ос. (сліди), с. Поворськ, СЛАТ «Тур», Поворське л-во (П. Смаль, особ. повід.); **6** — січень 2020 р., 1 ос. (сліди), с. Мар'янівка, СЛАТ «Тур» (усне повід. лісової охорони); **7** — січень–лютий 1998 р., 1 ос. (сліди), с. Гулівка, СЛАТ «Тур», Підрізьке л-во, ур. Утрини, вільшняк, сліди у напрямку зал. ст. «Рись» (повід. лісової охорони).

Камінь-Каширський район:

8 — 1976 р., 1 ос. застрелена біля с. Велика Глуша, ДП «Любешівське ЛМГ», Великоглушанське л-во (Ф. Тарасюк, особ. повід.) (Химин, 2021); **9** — січень–лютий 2021 р., 1 ос. (сліди), с. Ветли, ДП «Любешівське ЛМГ» (А. Масюк, особ. повід.); **10** — січень–лютий 2021 р., 1 ос. (сліди), с. Дольськ, ДП «Любешівське ЛМГ», Великоглушанське л-во (А. Масюк, особ. повід.); **11** — 1969 р., 1 ос. застрелена біля с. Дольськ — с. Сваловичі, ДП «Любешівське ЛМГ», Дольське (Сваловицьке) л-во, ур. Сваловицька дача (Ю. Корх, особ. повід.); (Химин *et al.*, 2010), 19.02.2010 — 1 ос. (свіжі сліди), ур. Нігин, перехід через підвищення, поросле сосновим лісом у болото з чагарниками, НПП «Прип'ять-Стохід» (М. Химин) (Химин, 2021); **12** — грудень 2009 р., 1 ос. застрелена біля с. Нові Червища, ДП «Маневицьке ЛМГ», Новочервищанське л-во (П. Смаль, особ. повід.) (Химин, 2021); **13** — листопад–грудень 1995 р., 1 ос. застрелена біля с. Нуйне, ДП «Камінь-Каширське ЛМГ», опудало у місцевого єгеря (В. Граковський, особ. повід.) (Химин, 2021); **14** — грудень 2019 р., 1 ос., с. Пішане, ДП «Камінь-Каширське ЛМГ», Великообзирське л-во (С. Федік, особ. повід.) (Химин, 2021), грудень 2021 р., 1 ос. (сліди), там само (С. Федік, особ. повід.); **15** — 10.11.2007, 4 ос. (1 — застрелена, 3 — втекли) біля с. Великий Обзир — с. Боровне, ДП «Камінь-Каширське ЛМГ», Великообзирське л-во, грудень 2016 р., 2 ос. (В. Монець, особ. повід.) (Химин, 2021); **16** — 29.01.2016, 1 ос. (сліди), с. Лишнівка, ДП «Городоцьке ЛГ», Лишнівське л-во, осново-ялиновий ліс (М. Химин) (Химин, 2021); **17** — листопад–грудень 1988 р. — січень–лютий 1989 р., 1 ос. (сліди), с. Замостя — с. Серхів, тепер Черемський природний заповідник (Є. Хаїнський, особ. повід.) (Химин, 2006), березень 1994 р., 1 ос. (ад. самець застрелений), листопад–грудень 1996 р., 1 ос. застрелена біля с. Замостя, тепер Черемський природний заповідник (В. Рокуд, особ. повід.); 28.02.2009, 1 ос. (сліди), межа Черемського природного заповідника і Карасинського л-ва (З. Колісник, особ. повід.) (Химин, 2021), 15.02.2016, 1 ос., Черемський природний заповідник, сосновий ліс, бурелом (М. Химин); **18** — 1978 р., 1 ос. застрелена біля с. Серхів, тепер Черемський природний заповідник (повід. лісової охорони) (Химин, 2021); **19** — 2012–2022 рр., прями візуальні спостереження, с. Серхів, ДП «Маневицьке ЛМГ», Карасинське л-во (Загороднюк & Різун, 2022); **20** — вересень 1993 р., 1 ос., с. Троянівка, ДП «Городоцьке ЛГ», Троянівське л-во (В. Шибенюк, особ. повід.), вересень 1994 р., 1 ос. (повід. лісова охорона), грудень 1994 р., 1 ос. (сліди), (М. Довжик, особ. повід.) (Химин, 2021); **21** — 1970–1980-ті рр., 1–2 ос. (сліди, візуальні спостереження), січень–лютий 2016 р., 1 ос. (сліди), с. Троянівка, ДП «Городоцьке ЛГ», Борове л-во, загальнозоологічний заказник «Рись» (повід. лісова охорона), січень 1993 р., 1 ос. (застрелена), ялиново-сосновий ліс (В. Шибенюк, особ. повід.); 25.01.1995, 1 ос. (візуально і сліди), буреломний ялиново-сосновий ліс (М. Химин, В. Граковський); листопад–грудень 2001 р. та січень–лютий 2002 р., 08.11.2002, 1 ос. (сліди), (А. Підпригора, особ. повід.) (Химин, 2021); **22** — 21.10.2024, самиця з 2 юв., с. Софіянівка, ДП «Маневицьке ЛМГ», Софіянівське л-во, знято на фото і відео (В. Роздіган, особ. повід.); **23** — 2020–2021 рр., околиці с-ща Маневичі, візуальні спостереження і сліди (Загороднюк & Різун, 2022); **24** — січень–лютий 1998 р., 1 ос. (сліди), с-ще Маневичі, ДП «Маневицьке ЛМГ», Маневичьке л-во, сліди вели лісом вздовж залізниці на схід (Д. Савчук, особ. повід.) (Химин, 2021); **25** — 18.11.2022, 1 ос. (сліди), с. Вовчецьк, ДП «Маневицьке ЛМГ», Вовчецьке л-во, рух в напрямку Рівненської обл. (Е. Різун) (Загороднюк & Різун, 2022).

Луцький район:

26 — 01.02.2002, 1 ос. (свіжі сліди) поблизу с. Велика Осниця, ДП «Колківське ЛГ», Великоосницьке л-во, сліди вели вздовж лісового струмка і канами (М. Химин); **27** — 30.12.2021, 1 ос. поблизу с. Берестяне, ДП «Ківерцівське ЛГ», Берестянське і Холоневицьке л-ва, НПП «Цуманська пуща» (Б. Громик, особ. повід.); **28** — 30.12.2021, 1 ad., 1 юв. (сліди на снігу та подряпини кігтями на стовбурах молодих дерев) поблизу с. Берестяне, ДП «Ківерцівське ЛГ», Берестянське л-во, НПП «Цуманська пуща» (М. Химин, В. Деркач); **29** — листопад–грудень 1991 р., 1 ос., с-ще Цумань, ДП «Ківерцівське л-во», межа Цуманського та Горинського л-в, НПП «Цуманська пуща» (повід. лісової охорони); **30** — січень 2016 р., 2 ос., с-ще Цумань, ДП «Ківерцівське ЛГ», Цуманське л-во (Г. Денисюк), 20.01.2018, 2 ос. (1 ad., 1 юв.), Горинське л-во (повід. лісової охорони); **31** — 05.06.2021, 1 ос. (сліди), с-ще Цумань, ДП «Ківерцівське ЛГ», Цуманське л-во, галявина, вируб, піщане підвищення на краю заболоченого лісу (М. Химин).

Загалом на території Волинської обл. відомо щонайменше про 50 спостережень рисі за період 1958–2024 рр., із них 31 — за 2001–2024 рр. Крім того, є й інші дані про спостереження, здобуття і навіть спроби продажу шкір цього звіра, але без конкретних географічних або лісогосподарських прив'язок і без дат. Такі дані не бралися до уваги. Більшість реєстрацій рисі євразійської припадає на осінньо-зимовий період через можливість її виявлення за відбитками лап на сніговому покриві. Переважна більшість реєстрацій припадає на північно-східну частину області та, ймовірно, має територіальні зв'язки з Білоруссю на півночі та Рівненською обл. на сході, на що також вказують різні автори (Жила, 2002, 2012; Загороднюк & Різун, 2022).

Сучасне поширення рисі майже повністю збігається з її поширенням 100 років тому (Ejmont, 1929), тому можна говорити про збереження або відновлення її історичного ареалу у Волинській області. Поряд із тим, варто зауважити, що збільшення кількості її реєстрацій в останні роки характеризується, на нашу думку, не стільки збільшенням її чисельності, скільки зростанням інтересу наукових кіл і збору інформації про неї.

За аналізом усіх реєстрацій за останні 25 років загальну чисельність рисі євразійської оцінили у 14–19 ос. При цьому відомі мінімум 3 території (Великообзирська, Троянівська і Цуманська), де самиць реєстрували з молодими особинами. Отже, сучасна кількість рисі в області знизилася не менш ніж на третину порівняно з її кількістю 100-річної давності (27 ос.) (Ejmont, 1929). Відомо також про 13 випадків відстрілу цього звіра за період 1958–2009 рр., у т. ч. 4 — після занесення його до списків Червоної книги України, а також випадок спроби продажу двох шкір у 2019 р.

ВИСНОВКИ

Узагальнено інформацію про поширення рисі євразійської на території Волинської обл.; усього зібрано дані про 50 реєстрацій виду.

Основне місце поширення рисі — північно-східна частина області. Сучасна її чисельність в області оцінена у 14–19 ос. Зокрема, відомо про мінімум 3 території, де реєстрували самок з приплодом.

Сучасне поширення рисі на території Волинської обл. майже повністю збігається з її поширенням у регіоні 100 років тому, а кількість виду за цей період скоротилася більш ніж на третину.

Стан вивчення й охорони рисі в області та її охорона перебувають не на належному рівні, про що свідчать окремі факти браконьєрського відстрілу та ймовірна недооцінка чисельності цього виду.

ПОДЯКИ

Автор висловлює щире вдячність усім спостерігачам рисі євразійської на території Волинської області за надану про неї інформацію, серед них — В. Шибенюк, П. Войтко, Л. Динь, П. Смаль, Ф. Тарасюк, А. Масюк, Ю. Корх, В. Граковський, С. Федік, В. Монеть, С. Хаїнський, В. Роқун, З. Колісник, М. Довжик, А. Підпригора, В. Роздіган, Д. Савчук, Б. Громик, В. Деркач і Г. Денисюк.

ЛІТЕРАТУРА

Жила, С. М. (1999). Рись (*Felis lynx*) в Українському Поліссі. У *Поліському природному заповіднику — 30 років: Збірник наукових праць* (с. 93–99). Житомир.

Жила, С. М. (2002). Рись в Українському Поліссі: стан популяції та поширення. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 30, 61–64.

Жила, С. (2012). Поліська популяція рисі (*Lynx lynx*) в Україні та план дій щодо її збереження. *Праці Теріологічної школи*, 11, 98–112. <https://doi.org/10.15407/ptt2012.11.098>

Загороднюк, І., та Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica*, 24, 104–119. <https://doi.org/10.15407/TU2410>

Сокур, І. Т. (1961). *Історичні зміни та використання фауни ссавців України*. Видавництво АН УРСР, Київ, 1–86.

Татаринів, К. А. (1956). *Звірі західних областей України (Матеріали до вивчення фауни Української РСР)*. Видавництво АН УРСР, Київ, 1–188.

Химин, М., Жила, С., Швед, І., Тимочко, А., Франчук, М., та Кияшко, В. (Ред.). (1999). *Природно-заповідний фонд Волинської області: огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів*. Луцьк. 48 с.

Химин, М. (2006). Фауна хребетних (*Vertebrata*) Черемського природного заповідника. У *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: Збірник наукових праць* (Вип. 3, с. 289–305). Луцьк.

Химин, М. В., Клестов, М. Л., Башта, А. Т. В., Бокотей, А. А., Кузьо, І. М., Матюшенко, Р. С., Скопецький, В. Й., Шевчук, М. П., Шидловський, В. П., і Швидка, О. В. (2010). *Національний природний парк «Прип'ять-Стохід». Тваринний світ*. Фітосоціоцентр, Київ, 1–171.

Химин, М. (2021). Знахідки рисі євразійської *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758) на території Камінь-Каширського району Волинської області. *Науковий вісник національного природного парку «Прип'ять-Стохід», 11(2)*, 53–56.

Brandt, J. F. (1862). Bemerkungen über die Wirbelthiere des nördlichen europäischen Russland, besonders des nördlichen Urals. In *Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland*, 21 (pp. 365–414). Georg Reimer, Berlin.

Ejsmont, J. (1929). Rys w dzisiejszej Polsce. *Ochrona Przyrody*, 9, 36–38.

Jetowicki, N. (1868). Chasse au renard en Volhynie. *La Chasse Illustrée: Journal des Plaisirs de la Ferme et du Château*, 41, 323–326.

Langkavel, V. (1886). Die Verbreitung der Luchse. *Zoologische Jahrbücher: Zeitschrift für Systematik, Geographie und Biologie der Thiere*, 1(3–4), 703–722.

Pax, F. (1917). Der Kulturzustand Polens in seiner Bedeutung für die Tierwelt. *Die Naturwissenschaften*, 5(37), 581–587.

РЕЗЮМЕ

Химин М. Рись євразійська (*Lynx lynx*) у Волинській області. — Зібрано й узагальнено матеріали про реєстрації рисі євразійської на території області за 1958–2024 рр. Всього відомо про 50 спостережень (із них 31 – за період 2001–2024 рр.) її у різні періоди року (найчастіше в осінньо-зимовий період). Найбільше реєстрацій припадає на північно-східну частину області. Після аналізу матеріалів спостережень рисі, зібраних за останні 25 років, загальну її чисельність в області оцінено у 14–19 особин. Відомі мінімум 3 території самиць, де їх реєстрували з молодими особинами. Сучасний ареал рисі майже повністю збігається з її ареалом 100 років тому, проте кількість за цей період скоротилася більш ніж на третину. На незадовільний стан охорони рисі євразійської в області вказують відомі факти відстрілу 13 особин за період 1958–2009 рр. (4 з них після занесення її до Червоної книги України).

ПОШИРЕННЯ РИСІ (*LYNX LYNX*) У СХІДНИХ КАРПАТАХ (У МЕЖАХ УКРАЇНИ)

Павло Хосцький

Національний лісотехнічний університет України (Львів)

e-mail: hpb@ua.fm, orcid: 0000-0001-9726-953X

Khojetsky P. Distribution of the Lynx (*Lynx lynx*) in the Eastern Carpathians (within Ukraine). — During the historical period, as a result of human activity and changes in the habitat, the numbers and the distribution area of the lynx have significantly decreased. In Europe, it disappeared from all densely populated areas already in the middle of the 19th century, while in Ukraine during this period the predator was found in the lowland forests of the Transcarpathian and the Carpathian regions. The size of the species' population in the 19th century is evidenced by the significant volumes of predator hunting. The lynx population reached its peak in the 1970s, when it amounted to 700 animals. In the following decades, due to the reduction of food resources, degradation of habitats as a result of intensive exploitation and rejuvenation of forests and significant recreational pressure on them, the construction of a road network, and the spread of poaching (especially in the 1990s), the lynx became a rare animal. At the beginning of the 21st century, compared to the 19th century, the lynx distribution area in the Eastern Carpathians decreased by 3–4 times. The species' current habitats are mixed and coniferous old-growth forests, and its distribution is characterized by disjunctiveness.

ВСТУП

Рись (*Lynx lynx* L.) — представник лісової голарктичної фауни. У доісторичні часи рись була поширена майже по всій лісовій зоні північної півкулі. Згідно з дослідженнями, цей хижак заселяє територію України з часів неоліту (близько 4500 р. до н. е.). Викопні рештки знайдено в археологічних пам'ятках палеоліту (Полтавська, Чернігівська обл.), неоліту (Дніпропетровська обл.) і трипільських поселеннях у Кропивницькій обл. (Сокур, 1961).

В історичний період унаслідок діяльності людини та змін середовища чисельність і ареал рисі істотно зменшилися. У Європі вона зникла з густонаселених територій у XIX ст. (Okarma & Tomek, 2008). Упродовж XVII–XIX ст. в Україні через збільшення чисельності населення, мережі автодоріг і залізниць ареал виду значно скоротився. Рись зазвичай унікає відкритих ландшафтів, надає перевагу територіям зі значною лісистістю, мінімальним чинником турбування, тому аборигенна популяція хижака збереглася у лісистих районах України — в Карпатах і на Поліссі (Хосцький, 2002).

Мета роботи — проаналізувати поширення рисі (*Lynx lynx* L.) у Східних Карпатах (у межах України) в XIX–XXI ст.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Зміни ареалу рисі, її поширення у Східних Карпатах автор аналізував на основі наявних публікацій (Шнаревич, 1959; Сокур, 1961; Турянин, 1988; Гунчак, 2000; Лушак *et al.*, 2006). Опрацьовано також публікації в журналі «Lowies» за період 1879–1939 рр. щодо поширення, добування хижака в Карпатах. Проаналізовано ареал рисі у Карпатах з XIX до початку XXI ст. Основну увагу приділено поширенню рисі у гірських районах Галичини, тобто у південній частині Львівської та Івано-Франківської обл.

Для аналізу популяції рисі зі середини XX ст. до початку XXI ст. використано статистичні матеріали обліків мисливських звірів Державного комітету статистики, Державної агенції лісів України, дані з літератури (Турянин, 1966; Татаринів, 1973; Гунчак *et al.*, 2006; Довганич, 2006).

ОБГОВОРЕННЯ

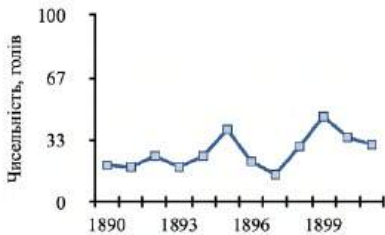
До середини XIX ст. рись заселяла дубові ліси Закарпатської низовини, траплялась у рівнинних лісостанах Прикарпаття і Буковини. Зокрема, в 1878 р. у Прикарпатті в лісовому масиві між селами Лісовичі (Львівська обл.) і Рахія (Івано-Франківська обл.) добуто стару самку. Про поширення хижака у рівнинних лісах Прикарпаття свідчили також експонати музею ім. Дідушицького у Львові. Тут містився екземпляр, добутий у грудні 1880 р. біля с. Рахія. Іншу особину добуто у січні 1882 р. біля с. Стажава, розташованого у межах сучасної Польщі, біля кордону з Україною.

Про чисельність популяції свідчать обсяги добування хижака у другій половині XIX ст. Зокрема, у 1881 р., згідно зі статистичними матеріалами Міністерства сільського господарства Австро-Угорської імперії, у гірських районах Галичини добуто 50 рисей, що становило близько 77 % від загальної чисельності цього виду в угіддях Цислейтанії (територія імперії без Угорщини). У 1882 р. на території мін Галичини у приватних угіддях, які не входили до складу державних, добуто 16 голів, а в державних лісах Калуша та Добромиля — 4 рисі.

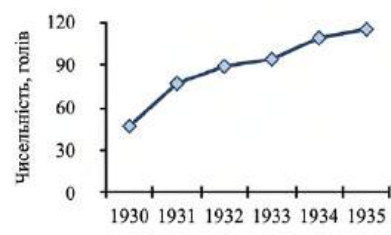
У 1886 р. Намісництво Галичини (адміністративний орган у 1849–1918 рр.) представило Міністерству рільництва у Відні інформацію про добування дичини. Із шкідливих тварин упродовж року було добуто 32 рисі, 9 ведмедів, 111 вовків, понад 6,4 тис. лисиць, понад 800 куніць, близько 390 тхорів та інших хижаків. З 1878 по 1887 рр. у камеральних лісах Галичини добуто 57 рисей, тобто щорічно — 6 голів, зокрема, у межах сучасних Українських Карпат було добуто 40 особин. Загалом, упродовж 1884–1886 рр. у Галичині добуто 75 рисей. За останнє десятиліття XIX ст. у Східних Карпатах було добуто понад 300 хижаків (рис. 1). Інтенсивному добуванню рисі сприяло залучення хижака до шкідливих тварин відповідно до закону Австро-Угорської імперії від 1897 р.

Значний відстріл звіра призвів до зменшення території поширення та чисельності популяції виду в Карпатах. У деяких гірських районах, зокрема, на Сколівщині, хижак траплявся рідко. Однак навіть у 1930-х рр., згідно з публікаціями (Marchlewski, 1938), рись у Східних Карпатах, порівняно з Татрами, траплялася частіше. На початку 1930-х рр. у державних лісах Східних Карпат зареєстровано незначне збільшення поголів'я рисі (рис. 2).

Рис. 1. Добування рисі у Галичині (за даними публікацій в журналі «Łowiec» № 4 за 1900 р. та № 13 за 1903 р.).

Рис. 2. Чисельність рисі у державних лісах Східних Карпат (за даними публікації журналу «Echa leśne» № 35 за 1935 р.).

З 1930 по 1934 рр. чисельність рисі у Східних Карпатах збільшилася на 25 голів, а середньорічний приріст становив 16 %. Загальна площа мисливських угідь державної дирекції лісів гірських надлісництв становила понад 196,0 тис. га. Зареєстровано нерівномірне поширення хижака. У 1932 р. найбільшою щільністю виду характеризувалися мисливські угіддя Гриняви і Яворова Косівського повіту (див. таблицю). Загальна чисельність рисі в угіддях надлісництв становила 66 голів, а загалом у Східних Карпатах — 80 голів. Причина відтворення популяції полягала у збільшенні кормових ресурсів і забороні полювання на хижака. У межах мисливських угідь державної дирекції лісів у цей період обліковано 1,3 тис. оленів (загалом у Східних Карпатах — 3,6 тис.), понад 470 диких свиней, понад 700 глухарів і 180 тетеруків, 5,6 тис. рябчиків.

Надлісництво	Площа, га	Чисельність, голів	Щільність, голів на 1 тис. га
Поляниця	9 878	2	0,2
Мізунь-Солотвинський, Церківна	25 602	2	0,08
Суходіл, Лоп'янка	19 697	9	0,5
Ясень	15 706	5	0,3
Надвірна, Зелена, Рафайлів (Бистриця)	45 400	3	0,07
Делятин	52 253	8	0,15
Гринява, Яворів	27 467	37	1,3
Всього	196 003	66	0,3

Після Другої світової війни чисельність рисі у Східних Карпатах була незначною, що зумовлено військовими діями, зменшенням кормових ресурсів хижака, а також скороченням площі глухих, не порушених людиною ділянок лісу та ін. (Турянин, 1966). Істотною причиною зменшення ареалу виду було добування. Зокрема, до 1954 р. рись постійно траплялася в угіддях біля с. Люта. Після відстрілу у 1953–1954 рр. 6 особин у подальші роки тут хижака не зареєстровано. Загалом з 1946 по 1963 рр. у Закарпатській обл. щорічно добували 1–2 рисі, а в угіддях Львівської та Закарпатської областей — 2–4 хижаків. У 1960-х рр. у Східних Карпатах траплялися 70–85 рисей. Зокрема, у Закарпатській обл. зареєстровано 35 особин, а у Львівській та Івано-Франківській — близько 50 (Турянин, 1966).

У 1960-х рр. рись у Чернівецькій обл. траплялась у гірських хвойних і змішаних лісах у межах Путильського, Вижицького, Глибоцького районів (Шнарович, 1959). У 90-х рр. XX ст. у гірських лісах Буковини поширення хижака було нерівномірним. На ареал виду вплинула наявність старовікових лісів і чисельність основної жертви хижака — сарни. Біотоп існування основного поголів'я містився у лісах на висоті понад 600 м н. р. м. за відсутності рубок, а також на території, яка прилягала до державного кордону (Ткачук, 2006). Тому в угіддях Сторожинецького лісового господарства реєстрували тільки заходи окремих особин.

Загалом, в 1970–1980-х рр. рись траплялась у Східних Карпатах переважно у старих і перестійних лісах із наявністю буреломів, вітровалів, вивернутих з корінням дерев. Такі ділянки лісів зазвичай важкодоступні, їх рідко відвідує населення. Рись є антропофобом, вона селиться і розмножується лише у своїх природних біотопах, не змінених або мало змінених діяльністю людини (Гулай, 2006). Цей хижак надає перевагу змішаним буково-ялиновим лісам, але внаслідок зменшення площі старих і перестійних лісів змушений заселяти інші типи лісів. Поширення рисі реєстрували до верхнього лісового поясу — до 1000–1600 м н. р. м. (Турянин, 1988).

У 1970-х рр. щільність хижака у верхньому поясі Східних Карпат становила 0,55 голів на 1000 га (Керечун, 1975). У цей період поголів'я рисі сягнуло максимальної чисельності, налічуючи, згідно зі статистичними даними, 700 голів. У подальші десятиліття внаслідок зменшення кормових ресурсів, деградації біотопів існування через інтенсивну експлуатацію, омолодження лісів і значне рекреаційне навантаження на них, прокладання мережі доріг, поширення браконьєрства (особливо у 1990-х рр.) рись стала рідкісною твариною. За період 1976–2000 рр. чисельність популяції хижака знизилася на 55 %, зменшився і ареал виду.

В угіддях Чернівецької, Івано-Франківської та Закарпатської обл. поголів'я виду скоротилося на 60–64 %, в угіддях Львівської обл. — на 25 %. У 1994 р. вид занесено до списків Червоної книги України. На початку XXI ст. чисельність популяції майже не змінюється і становить приблизно 300 голів.

ВИСНОВКИ

На початку XXI ст., порівняно з XIX ст., ареал рисі у Східних Карпатах зменшився у 3–4 рази. У XIX ст. хижак траплявся в рівнинних лісах Закарпаття і Прикарпаття. Унаслідок вирубки старовікових лісостанів, браконьєрського відстрілу, зменшення кормових ресурсів рисі її ареал істотно скоротився упродовж останніх 200 років.

У XX ст. поширення рисі в Карпатах пов'язане зі стиглими та перестійними лісами з наявністю буреломів, вітровалів і з мінімальним чинником турбування. Сучасні біотопи існування виду — змішані та хвойні старовікові лісостани, а поширення характеризується диз'юнктивністю.

ЛІТЕРАТУРА

- Гулай, В. (2006). Класифікація тварин за рівнем їх адаптованості до антропогенної трансформації середовища. *Праці Теріологічної Школи*, 8, 14–17.
- Гунчак, М. С., Лушак, М. М., та Делеган, І. В. (2006). Закономірності поширення і динаміка зміни чисельності рисі в Карпатах. У *Збереження та відтворення біорізноманіття Горган: Матеріали конференції* (с. 51–54). Надвірна.
- Довганич, Я. О. (2006). Роль заповідних територій у збереженні великих хижих ссавців Карпат. У *Збереження та відтворення біорізноманіття Горган: Матеріали конференції* (с. 66–69). Надвірна.
- Гунчак, М. С. (2000). Стан популяцій диких копитних тварин у Карпатах. У *Великі ссавці Карпат: Матеріали конференції* (с. 7–11). Івано-Франківськ: Сіверсія.
- Лушак, М. М., Делеган, І. В., та Гунчак, М. С. (2006). Рись звичайна (*Lynx lynx* L.) у Карпатах. *Науковий вісник НЛТУ України*, 16(7), 57–62.
- Сокур, І. Т. (1961). *Історичні зміни та використання фауни ссавців України*. К.: Вид-во АН УРСР, 1–86.
- Татарinov, К. А. (1973). *Фауна хребетних заходу України. Екологія, значення, охорона*. Львів: Вища школа, 1–255.
- Ткачук, Ю. (2006). Современное состояние популяции рыси (*Lynx lynx* L.) на Буковине и её зависимость от влияния антропогенного фактора. *Праці Теріологічної Школи*, 8, 100–105.
- Тураин, И. И. (1988). Кошачьи Украинских Карпат. У *Изученность териофауны Украины, её рациональное использование и охрана: Сборник научных трудов* (с. 91–95). К.: Наукова думка.
- Тураин, И. И. (1966). Рысь в Украинских Карпатах. *Охота и охотничье хозяйство*, 7, 15.
- Хосцький, П. (2002). До характеристики мисливських звірів Рівненської області. *Науковий вісник НЛТУ України*, 12(4), 54–58.
- Керечун, С. Ф. (1975). Влияние хищников на карпатскую популяцию копытных. У *Копытные фауны СССР: Экология, морфология, использование и охрана* (с. 197–198). Москва: Наука.
- Шнаревич, И. Д. (1959). Млекопитающие Советской Буковины. У *Животный мир Советской Буковины* (с. 5–65). Черновцы: Изд-во Черновицкого гос. ун-та.
- Marchlewski, J. (1938). *Zwierzęta ginące i ich ochrona*. Lwów; Warszawa: Książnica-Atlas, 1–52.
- Okarma, H., & Tomek, A. (2008). *Łowiectwo*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjno-Naukowe H2O, 1–503.

РЕЗЮМЕ

Хосцький П. Поширення рисі (*Lynx lynx*) у Східних Карпатах (у межах України). — В історичний період унаслідок діяльності людини та зміни середовища існування істотно скоротилися чисельність і ареал рисі. У Європі вона зникла зі всіх густонаселених територій вже у половині XIX ст., а в Україні у цей період хижак траплявся у рівнинних лісах Закарпаття і Прикарпаття. Про чисельність популяції виду в XIX ст. свідчать значні обсяги добування хижака. Найбільшої чисельності поголів'я рисі досягнуло у 1970-х рр. і становило 700 голів. У подальші десятиліття внаслідок зменшення кормових ресурсів, деградації біотопів існування через інтенсивну експлуатацію та омолодження лісів і значне рекреаційне навантаження на них, прокладання мережі доріг, поширення браконьєрства (особливо у 1990-х рр.) рись стала рідкісною. На початку XXI ст., порівняно з XIX ст., ареал рисі у Східних Карпатах зменшився у 3–4 рази. Сучасні біотопи існування виду — змішані та хвойні старовікові лісостани, а поширення характеризується диз'юнктивністю.

РИСЬ ЄВРАЗІЙСЬКА (*Lynx lynx*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ЧЕРЕМОСЬКИЙ»

Діана Юзик

Національний природний парк «Черемоський» (Чернівецька обл.)

e-mail: muscicapa@ukr.net; orcid: 0000-0001-8659-3852

Yuzik D. The Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Cheremoskiy National Nature Park. The paper presents the results of long-term monitoring of the Eurasian lynx (*Lynx lynx*) population in the Cheremoskiy National Nature Park (Chernivtsi Region, Ukraine). The study was carried out during 2012–2025 using systematic phenological observations, SMART monitoring, snow and soil track registration, and camera trapping. Population size fluctuated between 4 and 12 individuals, stabilizing at 6–9 in recent years. The species maintains a consistent presence across various habitat types, primarily in remote forested areas characterized by minimal human disturbance. The application of SMART monitoring and camera traps enabled the identification of the species' distribution range, core activity zones, and migration routes, including transboundary movements from Romania. Observations of pairs and family groups provide evidence of successful breeding. Effective conservation of the species is supported by the implementation of a local Lynx Conservation Plan, regular anti-poaching patrols, collaboration with local communities, and extensive environmental education activities conducted by the park administration.

ВСТУП

Рись євразійська (*Lynx lynx*) — один із трьох великих хижаків Карпатського регіону. Завдяки охоронному статусу популяції рисі у Європі загалом демонструють стабільність або тенденцію до відновлення (Linnell *et al.*, 2009; von Arx *et al.*, 2021).

У Національному природному парку (НПП) «Черемоський» рись євразійська є рідкісним, але постійним представником фауни. Вона надає перевагу густим лісам, зокрема, в ур. Широкий Грунь, Чорний Потік, Плай, Жупани, Калиничі, Семенчук, а також трапляється на г. Томнатик і в с. Сарата (Юзик, 2025). Тут рись знаходить оптимальні умови — укриття й кормову базу. Як хижак вищої трофічної ланки, рись відіграє ключову роль в екосистемі, регулюючи чисельність сарн, зайців і дрібних ссавців (Ткачук, 2006).

Спостереження за рисою ускладнені її прихованим способом життя, однак фіксація слідів і поодинокі трапляння свідчать про стабільність її популяції. Збереження виду набуває особливої актуальності в умовах деградації середовищ існування. Забезпечення сприятливих умов для рисі є пріоритетним завданням для підтримання біорізноманіття в НПП «Черемоський».

Мета роботи — узагальнити результати моніторингу популяції рисі євразійської в НПП «Черемоський», виявити особливості її поширення, оцінити чисельність і визначити чинники, що впливають на збереження виду.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідження проводили у 2012–2025 рр. на території НПП «Черемоський» (Чернівецька обл.), площа якого становить 7 117,5 га. Моніторинг включав: систематичні фенологічні спостереження, SMART-моніторинг, ресстрацію слідів (на снігу та на ґрунті), використання фотопасток (до 8 приладів одночасно в зимовий і літній періоди).

Із вересня 2022 р. у Парку реалізують SMART-моніторинг завдяки підтримці Франкфуртського зоологічного товариства у рамках міжнародної програми «Підтримка довгострокових ініціатив природоохоронних територій щодо збереження пралісів і старовікових лісів в Українських Карпатах з метою збереження їх природоохоронної та кліматичної функціональності» як частина проєкту ICI (International Climate Initiative). Суть такого моніторингу – накопичення записів про трапляння і фоторесстрації слідів перебування тварин (спостереження особин, слідів на снігу або ґрунті) і внесення таких даних до бази даних із GPS-координатами та фото (рис. 1). Для розміщення фотопасток (таких 4) застосовано схему поділу території на квадрати 2,5×2,5 км, а також Пан'європейську сітку 10×10 км.

ПОПУЛЯЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПОШИРЕННЯ

Чисельність і поширення

Упродовж періоду досліджень чисельність рисі євразійської коливалася в межах 4–12 ос. Останніми роками стабілізувалася на рівні 6–9 ос. (рис. 2). Узимку складні погодні умови не заважають фіксувати активність рисі в ур. Калиничі, Широкий, Семенчук, Жупани.

Рис. 1. Сліди рисі:

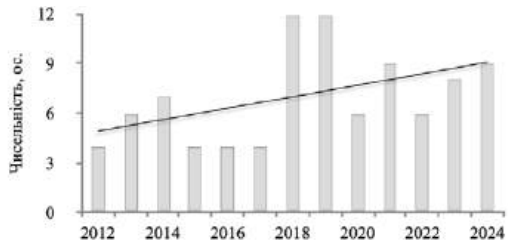

а – відбитки лап на снігу, 23.01.2024, фото Р. Харь;

б – відбиток лапи на ґрунті, 08.08.2023, фото Л. Труффін

Рис. 2. Динаміка чисельності популяції рисі євразійської упродовж 2012–2024 рр. за даними зимової таксації

Щільність популяції рисі в Парку, виходячи з отриманих даних (4–12 ос. на 7 117,5 га), становить 0,56–0,84 ос. на 1000 га.

SMART-моніторинг і фотопастки

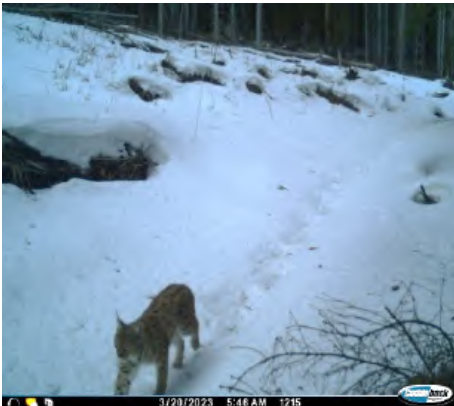
У 2022 р. в Парку впроваджено використання фотопасток для літнього та зимового моніторингу великих хижих ссавців, і всі такі дані обліковуються (рис. 3). Узимку рись регулярно реєструють у ключових точках міграцій (рис. 4), у т. ч. парами (рис. 4, б), що свідчить про її розмноження.

Рис. 3. Результати зимового моніторингу рисі фотопастками у парку «Черемоський»

Моніторинг великих хижих ссавців в зимовий період 2022-2023		НПП «Черемоський»	
Всього		Види	Місця
Фотопастки з тваринами	4	Вовк (<i>Canis lupus</i>)	1
Період (дні)	121	Рись (<i>Lynx lynx</i>)	3
Фотографії	638	Ведмідь (<i>Ursus arctos</i>)	0
Спостереження	20	Олень (<i>Cervus elaphus</i>)	1
Види	5	Сарна (<i>Capreolus capreolus</i>)	1
		Кабан (<i>Sus scrofa</i>)	0
		Зубр (<i>Bison bonasus</i>)	0
		Лис рудий (<i>Vulpes vulpes</i>)	3

Спостереження з фотопасток

Рис. 4. Рись в НПП «Черемоський»:

а – ур. Жупани, 20.03.2023;

б – ур. Чорний Діл, 28.11.2022

Результати реєстрацій рисі на території Парку упродовж 2022–20225 рр. представлено в таблиці, а пункти знахідок на мапі – на рис. 5.

Ареал і переміщення

Основні осередки активності:

- ур. Калиничі;
- хр. Чорний Діл (кв. 7, 15, 17);
- ур. Жупани (кв. 35, 45) та прилеглі землі Селятинської ОТГ;
- с. Сарата (кв. 34 вид. 9, кв. 35 вид. 15);
- ур. Широкий (кв. 19);
- г. Яровиця (кв. 12 вид. 1);
- ур. Семенчук (кв. 49 вид. 7);
- г. Томнатик (кв. 37 вид. 8);
- ур. Бочків (кв. 17).

Основні напрямки міграції:

- З Румунії через Семенчук → Томнатик → Сарата (транскордонний міграційний напрямок із подальшим розгалуженням уже на території України).
- Зі Сарати → Яровиця та Жупани (Сарата є важливим внутрішнім вузлом, звідки тварини мігрують у двох основних напрямках).
- З Яровиці → Широкий → Чорний Діл → Жупани (послідовний маршрут гірським масивом, який замикається в районі Жупанів).
- З Жупанів → Чорний Діл (зворотний рух, що вказує на ймовірну циклічність).
- Між ур. Калиничі ↔ хр. Чорний Діл (взаємна міграція, ймовірно, сезонного або ресурсного характеру).

Подібні транскордонні переміщення характерні й для інших популяцій великих хижаків у Карпатах, зокрема, ведмеда і вовка (Kaczensky *et al.*, 2013), що вказує на важливість створення екологічних коридорів.

Конфлікти й охорона

У 2022–2024 рр. конфліктів із населенням не зафіксовано. Рись уникає контактів з людиною, що знижує ризик конфліктів. У 2024 р. НПП «Черемоський» затверджено локальний План збереження та відтворення риси євразійської. Парк проводить рейдові патрулювання, просвітницькі заходи, встановлює біотехнічні споруди, веде облік і моніторинг виду.

ВИСНОВКИ

Рись євразійська стабільно перебуває у межах НПП «Черемоський», що свідчить про достатню кормову базу та сприятливі умови середовища.

З'ясована чисельність (6–9 ос.) відповідає очікуваній для гірських лісів. SMART-моніторинг і фотопастки дали можливість деталізувати просторову структуру популяції, ареал, ключові місця активності й репродукції.

Визначено кілька сталих напрямків міграції, у т. ч. транскордонний, що підкреслює необхідність міждержавної координації заходів охорони виду.

ПОДЯКИ

Щира подяка працівникам НПП «Черемоський» (Р. Харь, Д. Бойчук, В. Бурак, І. Леферович, Т. Скидан, Л. Труфін, Р. Шадура, Ю. Шикман) за допомогу в польових дослідженнях; Франкфуртському зоологічному товариству — за технічну підтримку, WWF-Україна — за методичну допомогу в моніторингу великих хижих.

ЛІТЕРАТУРА

Ткачук, Ю. (2006). Современное состояние популяции рыси (*Lynx lynx*) на Буковине и её зависимость от влияния антропогенного фактора. *Праці Теріологічної Школи*, 8, 100–105.

Юзик, Д. І. (2025). Характеристика поширення ссавців в НПП «Черемоський». У *Літопис природи національного природного парку «Черемоський» (2023–2024 рр.)* (Вип. XIII, с. 323–341). Путила.

Linnell, J. D. C., Breitenmoser, U., Breitenmoser-Würsten, C., Odden, J., & von Arx, M. (2009). Recovery of Eurasian lynx in Europe: What part has reintroduction played? In M. W. Hayward & M. J. Somers (Eds.), *Reintroduction of top-order predators* (pp. 72–91). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444312034.ch4>

Von Arx, M., Kaczensky, P., Linnell, J. D. C., Lanz, T., Breitenmoser-Würsten, C., Boitani, L., & Breitenmoser, U. (2021). Conservation status of the Eurasian lynx in West and Central Europe. *Cat News Special Issue*, 14, 5–8.

РЕЗЮМЕ

Юзик Д. Рись євразійська (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Черемоський». У статті узагальнено результати моніторингу популяції рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Національному природному парку «Черемоський». Дослідження проводили у 2012–2025 рр. з використанням систематичних фенологічних спостережень, SMART-моніторингу, реєстрації слідів на снігу та ґрунті, а також фотопасток. Чисельність рисі коливалася в межах 4–12 ос., а в останні роки стабілізувалася на рівні 6–9 ос. Рись демонструє стабільне перебування в різних типах біотопів, переважно у важкодоступних лісових масивах із низьким рівнем антропогенного впливу. Застосування SMART-моніторингу, фотопасток і реєстрації слідів дало змогу уточнити ареал, ключові місця перебування та маршрути міграцій, зокрема, транскордонні переміщення з території Румунії. Зафіксовано випадки перебування пар і груп особин, що свідчить про успішне розмноження виду. Важливу роль у збереженні рисі відіграють охоронні заходи, зокрема, реалізація локального Плану збереження виду, рейдові патрулювання, співпраця з місцевими громадами та просвітницька діяльність парку.

РОЗДІЛ 2.

МОНІТОРИНГ ПОПУЛЯЦІЇ ВЕДМЕДЯ

ВЕДМІДЬ БУРИЙ (*URSUS ARCTOS*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ВИЖНИЦЬКИЙ»

Наталія Галушенко, Руслан Самігулін, Зіна Різниченко, Галина Марчук

Національний природний парк «Вижницький» (с. Берегомет, Чернівецька обл.)

e-mail: vyzhpark@ukr.net; orcid: 0000-0002-7225-8620

Halushchenko N., Samigulin R., Ryznichenko Z., Marchuk G. The brown bear (*Ursus arctos*) in the Vyzhnytskyi National Nature Park. The article presents the results of long-term monitoring of brown bears (*Ursus arctos*) in the Vyzhnytskyi National Nature Park, located in the low-mountainous part of the Bukovinian Carpathians. The analysis covers data from taxonomic records and the Chronicle of Nature for the period from 1997 to 2024, camera traps and the SMART digital application for the period 2022–2024. Registration in the period 1997–2021 was sporadic, but since 2022, after the introduction of SMART technologies, the quality of records has improved significantly, allowing bear activity to be recorded throughout all seasons, including the winter months. According to camera trap data, the bear is mainly nocturnal, and in autumn 2024 it was observed near populated areas. The results confirm the importance of systematic monitoring and conservation of ecological corridors to maintain the stability of the species' population.

ВСТУП

Національний природний парк «Вижницький» розташований у південно-західній частині Чернівецької обл. в низькогірній частині Буковинських Карпат. Площа парку 11 369 га, його територія витягнута на 26 км з північного заходу на південний схід, ширина змінюється від 4 до 8 км. Понад 90 % території НПП вкрито мішаними та листяними лісами (Коржик *et al.*, 2005).

Одним із основних завдань заповідників і національних природних парків є збереження біорізноманіття, а особлива увага має приділятися найбільш вразливим видам, чисельність яких сильно залежить від стану збереженості масивів лісу й існування екологічних коридорів між такими ділянками.

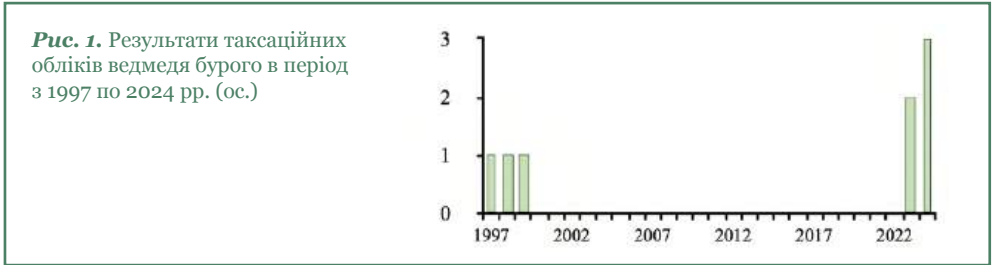
Ведмідь бурій є одним із таких видів. Вразливість ведмеда спричинена його біологічними особливостями. Хоч він і належить до хижаків, але близько 70 % його раціону становлять рослини. Ведмежі кормові рослини зростають у різних локалітетах і змінюють одні одних протягом вегетаційного періоду, тому ведмедам доводиться часто змінювати місце перебування у пошуках поживи. Тимчасові індивідуальні ділянки окремих особин можуть охоплювати від 500 до 1000 га, залежно від кількості кормів на них (Довганич 2004). А якщо врахувати сезонні міграції в пошуках нових кормових ділянок, то ці числа зростають на порядок (Довганич, 2011).

Згідно з даними літератури, в Карпатській лісомисливській області за 40-річний період у межах 1969–2009 рр. чисельність популяції ведмеда змінювалася хвилеподібно (Делеган *et al.*, 2011). У Чернівецькій обл. упродовж 1971–2009 рр. було 8 періодів зменшення та 9 періодів збільшення чисельності. Середня тривалість періодів зменшення чисельності популяції ведмеда в Чернівецькій обл. становила 1,5 року (від 1 до 3 років) і була найменшою серед інших областей Карпатського регіону (Делеган *et al.*, 2011). Тривалість періодів збільшення чисельності коливалася від 1 до 10 років (1986–1995) і в середньому становила 2,9 року. Періоди з найменшою чисельністю ведмеда в Чернівецькій обл. – 1972–1973, 1999–2000 рр., з найбільшою — 1993–1994 рр. (Делеган *et al.*, 2011).

Мета роботи – проаналізувати дані досліджень стану перебування ведмеда бурого на території НПП «Вижницький» за матеріалами з Літопису природи Парку, додатку SMART і фотопасток за період з 1995 по 2024 рр.

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Дані таксації за період з 1997 по 2024 рр. узагальнено на рис.1. За результатами багаторічних таксаційних обліків, середня багаторічна чисельність ведмедя за весь період становить 0,3 ос., в таксаційних обліках він траплявся лише в період з 1997 по 1999 рр. та у 2023–2024 рр., в інші роки його не реєстрували.

Відомо, що протягом 2007–2009 рр. в межах території Парку працівники реєстрували 2–3 ведмеді (Стратій & Хоєцький, 2011). Згідно з іншими джерелами (Делеган *et al.*, 2011), у період з 2006 по 2009 рр. відзначали збільшення чисельності ведмедя в Чернівецькій обл. Також у Літописі природи Парку за 2019 р. є фото слідів ведмедя. Можна зробити висновок, що ведмедів на території Парку час від часу реєстрували, але ці реєстрації не мали систематичного характеру і відображення в Літописі.

З 2022 р. з появою в НПП «Вижницький» смартфонів зі встановленим додатком SMART реєстрація слідів ведмедя стала більш якісною й упорядкованою. Так, у 2023 р. сліди ведмедя реєстрували з 8 квітня по 26 вересня, а також взимку, загалом було 7 реєстрацій. У 2024 р. реєстрували у SMART з 6 лютого по 1 грудня, загалом 15 реєстрацій в усі пори року. З огляду на те, що зими 2023–2024 рр. були достатньо теплими, ведмедя реєстрували й у зимові місяці (рис. 2).

На фотопастках ведмедів реєстрували протягом 2023–2024 рр. у квітні, вересні, жовтні й листопаді (табл. 1, рис. 3), в темну пору доби, переважно вночі (рис. 4).

Таблиця 1. Реєстрації ведмедя на фотопастки протягом 2023–2024 рр.

Дата	Час	Кількість	Час доби	Дата	Час	Кількість	Час доби
10.04.2023	22:45	1	вечір	29.10.2023	0:50	1	ніч
10.04.2023	5:54–6:02	1	ранок	03.11.2023	18:12	1	вечір
11.04.2023	1:28–2:40	1	ніч	03.04.2024	22:00	1	ніч
21.09.2023	21:32–22:01	1	вечір	03.04.2024	22:49–23:28	1	ніч
22.09.2023	1:31–2:31	1	ніч	04.04.2024	0:07	1	ніч
12.10.2023	6:08	1	ранок	21.09.2024	8:02	1	ранок
12.10.2023	1:22	1	ніч	03.10.2024	7:15	1	ранок

Рис. 3. Фото ведмедя з фотопасток в НПП «Вижницький»: а – 11.04.2023; б – 03.11.2023; в – 21.09.2024; г – 03.10.2024

а

б

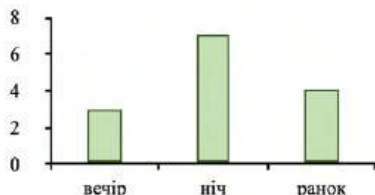

в

г

Рис. 4. Добова активність ведмедя за реєстраціями на фотопастках упродовж 2023–2024 рр. (к-ть реєстрацій)

Згідно з даними фотопасток і додатку SMART, можна сказати, що на території Парку трапляється 3–4 особи бурої ведмедей, тобто щільність становить 0,3 ос. на кв. км. Восени 2024 р. ведмідь був дуже активним, його бачили поблизу населених пунктів, у т. ч. досить великих, таких як с. Берегомет і с. Лукавці.

У рамках Національного плану дій по відновленню популяції ведмедей бурої працівники Парку проводять еколого-виховну роботу з дітьми та школярами, роз'яснювальну роботу з місцевим населенням.

ПОДЯКИ

Щира подяка Франкфуртському зоологічному товариству за обладнання для проведення досліджень. Також дякуємо співробітникам Парку С. І. Овадіюку та В. С. Шегеті за реєстрації слідів життєдіяльності ведмедей бурої.

ЛІТЕРАТУРА

Делеган, І. В., Лушак, М. М., & Делеган, І. І. (2011). Динаміка чисельності популяції ведмедей бурої в українських Карпатах. *Науковий вісник НЛТУ України*, 21(8), 16–24.

Довганич, Я. О. (2004). Стан популяції великих хижих ссавців (ведмідь, вовк, рись) у Карпатах та підвищення ролі Карпатського біосферного заповідника у їх збереженні. *Наукові записки Державного природознавчого музею*, 20, 51–58.

Коржик, В. П., Чорней, І. І., Скільський, І. В., et al. (2005). *Національний природний парк «Вижницький»: природа, рекреаційні ресурси, менеджмент* (відп. ред. В. П. Коржик). Чернівці: Зелена Буковина.

Стратій, В. І., & Хоецький, П. Б. (2011). Ратичні та хижі звірі в угіддях національного природного парку «Вижницький». *Науковий вісник НЛТУ України*, 21(13), 55–62.

Dovhanych, Y. (2011). Brown bear's preferences in use of different habitats of the Carpathian Biosphere Reserve. *Transylvanian Review of Systematical and Ecological Research*, 11, 183–190.

РЕЗЮМЕ

Галущенко Н., Самігулін Р., Різниченко З., Марчук Г. Ведмідь бурій (*Ursus arctos*) у Національному природному парку «Вижницький». Представлено результати багаторічного моніторингу ведмедей бурої (*Ursus arctos*) на території Національного природного парку «Вижницький», що розташований у низькогірній частині Буковинських Карпат. Аналіз охоплює дані таксаційних обліків і Літопису природи за період з 1997 по 2024 рр., фотопасток та цифрового додатку SMART за період 2022–2024 рр. Реєстрація в період 1997–2021 рр. мала епізодичний характер, а з 2022 р., після впровадження SMART-технологій, якість обліку значно покращилася, що дало змогу фіксувати активність ведмедей в усі пори року, включно із зимовими місяцями. За даними фотопасток, ведмідь виявляє переважно нічну активність, а восени 2024 р. його спостерігали поблизу населених пунктів. Отримані результати підтверджують важливість систематичного моніторингу та збереження екологічних коридорів для підтримання стабільності популяції виду.

МОНІТОРИНГ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*) У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Ярослав Довганич, Володимир Довганич

Карпатський біосферний заповідник (Раків)

e-mail: yaroslav.dovhanych@gmail.com; orcid: 0009-0004-1784-7870

Dovhanych Y., Dovhanych V. Monitoring of the brown bear (*Ursus arctos*) in the Carpathian Biosphere Reserve.

— The paper highlights some of the results of monitoring of the brown bear in the Carpathian Biosphere Reserve. The monitoring methods used in the reserve are described, in particular, the SMART patrol and monitoring system, camera traps, a comprehensive database. The damage that bears cause to beekeeping is described. To mitigate the relationship between a bear and a person, it is recommended to use electric fences to protect apiaries and livestock.

ВСТУП

Популяція ведмеда бурого карпатського (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758), яка оцінюється приблизно у 8 000 особин, є другою за величиною популяцією в Європі. Його ареал простягається від Румунії та північної Сербії до південно-західної України, Словаччини та південної Польщі (Hubert, 2018). Ведмеда також іноді фіксують у Чехії та Угорщині. Найбільше ведмедів у Румунії (5 850–6 300 особин) та Словаччині (1034–1489 особин), значно менше їх в Україні (375 особин) (Hubert, 2018; Cherepanyn *et al.*, 2023).

Ведмідь бурий належить до «парасолькових» видів (Дикий & Шквиря, 2015): забезпечення для нього нормальних умов автоматично означає нормальні умови для багатьох інших видів. Тому збереження ведмеда бурого сприяє збереженню всього біорізноманіття регіону.

Такий хижак як ведмідь є бажаною здобиччю браконьєрів. Тому його занесено до Червоної книги України і міжнародних «червоних» списків. Таким чином, ведмідь бурий заслуговує особливої уваги природоохоронних установ, організацій і громадськості.

З метою збереження і відновлення популяції ведмеда в Україні та на виконання вимог Закону України «Про Червону книгу України» Міністерство охорони навколишнього природного середовища України затвердило План дій щодо збереження ведмеда бурого в Україні, який набув чинності у 2021 р. Того ж року дирекція Карпатського біосферного заповідника затвердила Програму реалізації цього Плану дій у заповіднику.

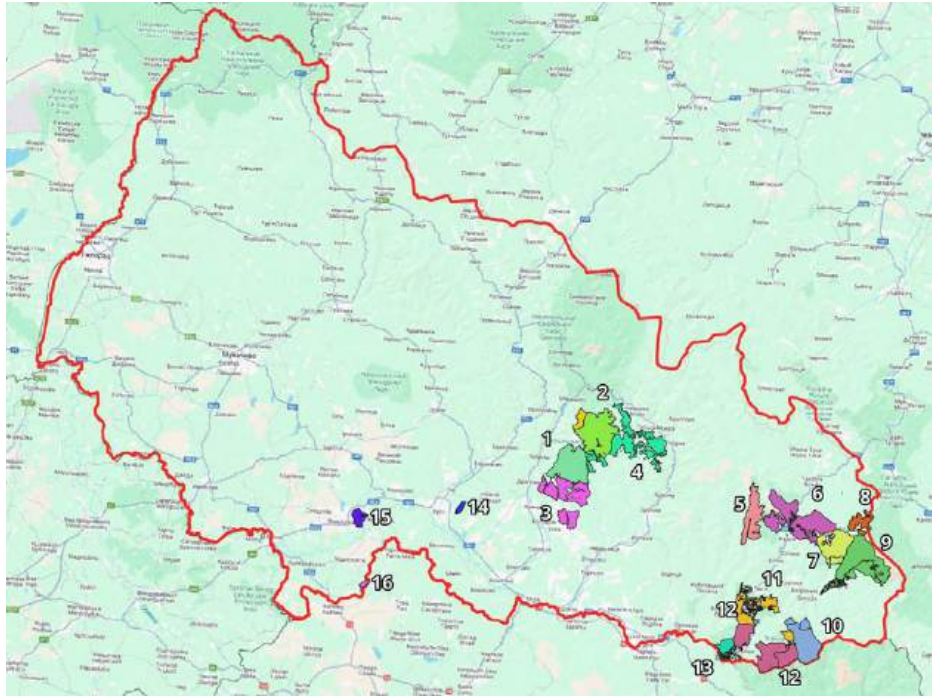
У цій статті ми висвітлюємо основні результати моніторингу ведмеда бурого в Карпатському біосферному заповіднику.

ТЕРИТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Територія заповідника лежить у східній частині Закарпатської обл. (рис. 1) і складається з 16 відділень, розташованих у 4 адміністративних районах: Рахівському, Тячівському, Хустському та Берегівському.

Рис. 1. Заповідні відділення Карпатського біосферного заповідника (червона лінія — межі Закарпатської обл):

1 — Угольське; 2 — Широколужанське; 3 — Груниківське; 4 — Верхньотересвянське;
5 — Кісвянське; 6 — Кевелівське; 7 — Богдан-Петроське; 8 — Петрос-Говерлянське;
9 — Черногірське; 10 — Марамороське; 11 — Рахів-Берлибаське; 12 — Трибушанське;
13 — Кузійське; 14 — Долина нарцисів; 15 — Чорна гора; 16 — Юлівська гора

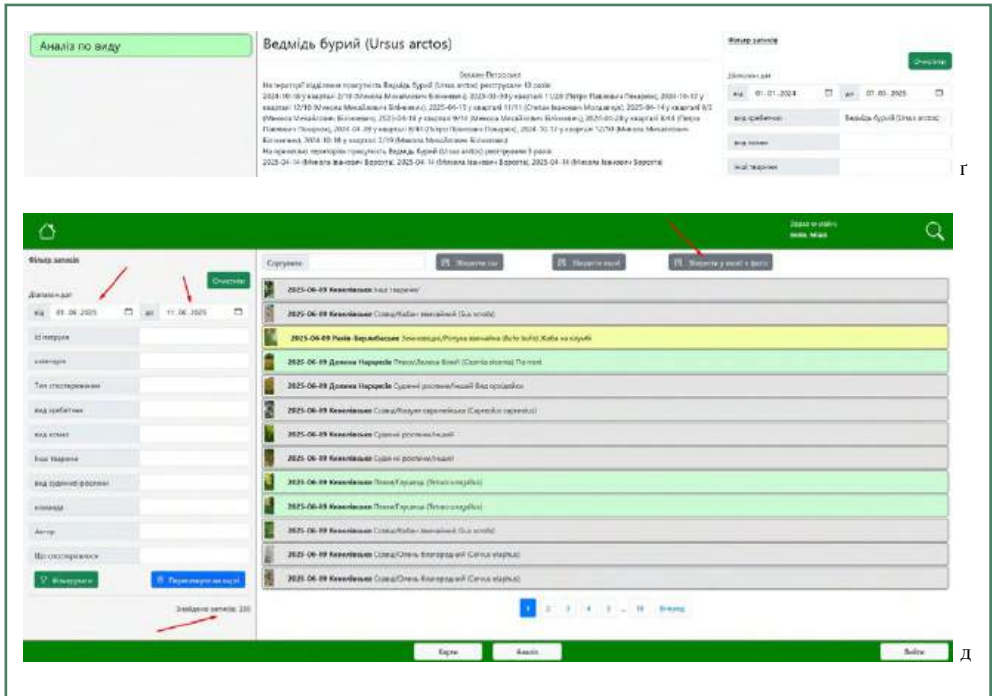

До території заповідника включено ділянки низинних лук (Долина нарцисів), передгірних лісів (Чорна гора та Юлівська гора), гірських листяних (Угольське, Широколужанське, Кісвянське, Груниківське та Верхньотересвянське відділення), мішаних і хвойних лісів (решта відділень), а також субальпійських і альпійських лук (Кевелівське, Богдан-Петроське та Черногірське відділення).

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Для реєстрації спостережень ведмедів і слідів їхньої життєдіяльності у заповіднику використовують патрульно-моніторингову систему SMART (Довганич & Довганич, 2023). Програмне забезпечення SMART є важливим інструментом для збору інформації, але у ньому слабо розроблені засоби аналізу. Тому в заповіднику розроблено комплексну базу даних (КБД), куди експортуються дані зі системи SMART, де вони зберігаються, обробляються й аналізуються. Базу створено на вебплатформі з використанням мов програмування php, js та системи управління базами даних MySQL. За основу взято модель даних SMART, розроблену представниками Франкфуртського зоологічного товариства Ю. Струсом і Р. Журавчаком спільно з науковцями установ ПЗФ карпатського регіону.

КБД дає можливість здійснювати швидкий доступ до будь-яких даних завдяки гнучкій системі фільтрів. Дані можна відображати на мапах із нанесеною квартално-видільною сіткою КБЗ.

Також є можливості аналізувати дані за різними алгоритмами (аналіз по відділеннях, аналіз за висотами чи будь-яким іншим показником), а також експортувати їх у Excel, Word, QGIS, ArcGIS та ін.

Особливості цієї КБД:

1. можливість одночасного доступу до даних різних користувачів;
2. дружній інтерфейс;
3. відстеження дій користувачів;
4. можливість верифікації та виправлення помилкових даних;
5. машинний аналіз великого обсягу даних;
6. базу даних розроблено і пристосовано конкретно до потреб заповідника і позбавлено недоліків універсальних програм.

Крім SMART, для моніторингу ведмедя використовують фотопастки (Довганич, 2021). Чисельність ведмедя у заповіднику визначають за допомогою обліку по слідах на першому снігу в кінці року (Вихор *et al.*, 2022).

Фотопастки встановлювали у місцях, які часто відвідують ведмеді, та на їхніх міграційних шляхах. Усього було встановлено 22 фотопастки.

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Чисельність ведмедя у заповіднику

Результати обліку чисельності ведмедя на території заповідника за період з 2015 по 2024 рр. узагальнено в табл. 1. Протягом цього часу чисельність ведмедя на території заповідника коливалася сильно, з різницею по роках мало не у 2 рази. З 2019 по 2022 рр. чисельність виду стабільно падала, а з 2023 р. помітно збільшилася.

Таблиця 1. Чисельність (кількість особин) ведмедя бурого на території заповідника станом на кінець року та кількості його спостережень протягом року

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Кількість особин	20	12	18	11	19	15	11	6	17	15
Спостережень	83	70	73	44	33	43	90	42	89	118

Таку динаміку чисельності можна пояснити насамперед теплими зимами, коли сніг іноді випадав дуже пізно і на час проведення обліку частина ведмедів залягала в барлоги. Більш об'єктивне уявлення про чисельність ведмедя на території заповідника може дати кількість спостережень упродовж року (табл. 1, нижній ряд).

Усі роки приблизно однакова кількість людей однаковим методом вели спостереження (метод випадкових зустрічей особин і слідів їхньої присутності) й однаковим методом проводили обліки чисельності (в кінці року по слідах на третій день після випадання першого снігу).

Можна очікувати, що чисельність ведмедя буде корелювати з кількістю спостережень протягом року. І справді, на проміжках 2015–2018 рр. та 2021–2024 рр. є чітка кореляція між кількістю спостережень упродовж року і кількістю ведмедів у заповіднику на кінець року. Однак у період з 2018 по 2021 рр. картина змінилася з точністю до навпаки, хоча у методиці спостережень і обліків нічого не міняли. Чим це можна пояснити? Причина, ймовірно, полягає в тому, що спостереження відбуваються протягом тривалого часу, а облік проводять одночасно. І тому спостереження відображають мінливу оцінку чисельності протягом року, а облік — чисельність на час проведення обліку. Крім того, на час проведення обліку частина ведмедів може залягти в барлоги, а частина — покинути територію заповідника, що вплине на показник їхньої чисельності. Тому динаміку чисельності ведмедя на території заповідника об'єктивніше відображають спостереження протягом року.

Щільність популяції (ос./1000 га) та кількість спостережень ведмедя у відділеннях заповідника в період 2022–2024 рр. показані в табл. 2. Щільність популяції ведмедя найвища у Кісвятському і Трибушанському відділеннях, де іноді досягає 2 і більше особин на 1000 га.

Таблиця 2. Щільність популяції (ос./1000 га) та кількість спостережень ведмедя бурого у відділеннях заповідника у 2022–2024 рр.

Показники за роками	Природоохоронні науково-дослідні відділення*											
	ПГ	Ке	БП	Чг	Мр	РБ	Тр	Кс	Кз	Уг	Шл	Сєр.
Щільність 2022	–	–	0,3	–	–	0,1	–	0,6	–	0,2	0,2	0,2
Щільність 2023	0,8	–	–	0,2	–	–	2,7	1,9	1,7	0,6	0,2	0,6
Щільність 2024	–	0,4	–	–	–	–	1,4	–	–	1,5	0,4	0,4
Спостережень 2022	–	2	4	5	2	1	4	6	–	3	16	–
Спостережень 2023	3	4	10	11	1	2	6	26	5	17	13	–
Спостережень 2024	6	4	3	3	6	4	14	14	–	16	14	–

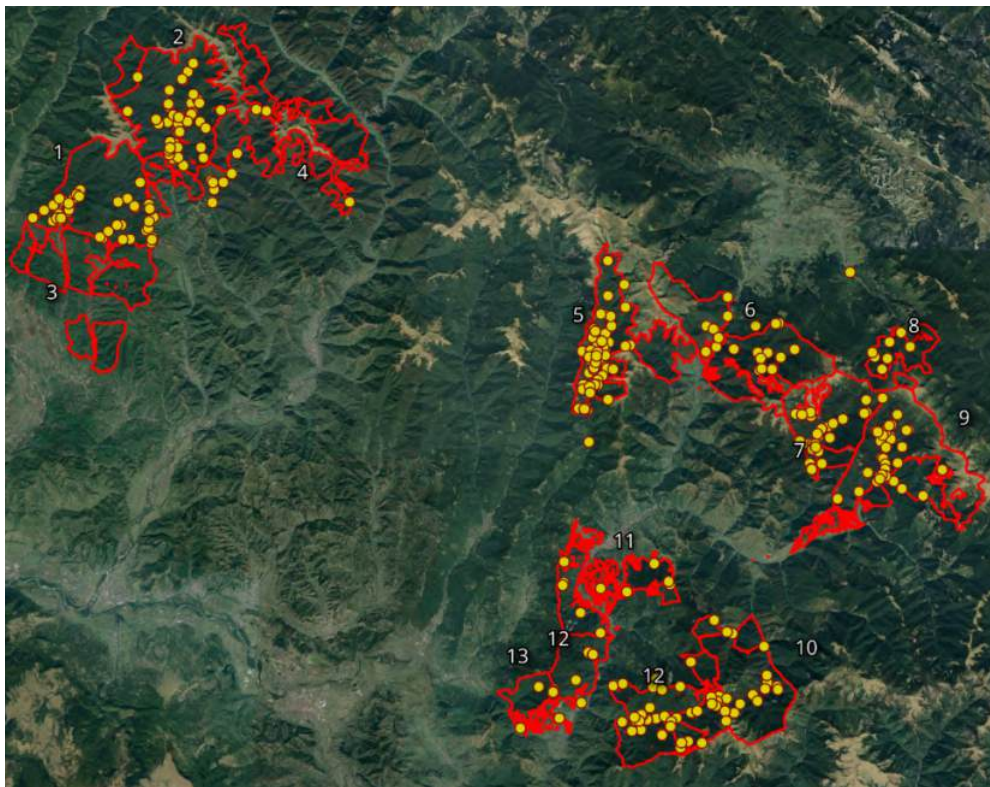
Примітки: * ПГ — Петрос-Говерляньське; Ке — Кевелівське; БП — Богдан-Петроцьке; Чг — Чорногірське; Мр — Мараморське; РБ — Рахів-Берлібаське; Тр — Трибушанське; Кс — Кісвятське; Кз — Кузійське; Уг — Угольське; Шл — Широколужанське.

Таку щільність наводять О. Слободян для лісгоспів Закарпаття «з найбільшою густотою заселення звіра» (Слободян, 2008). Це пояснюється тим, що у цих відділеннях містяться зимувальні території ведмедів, куди вони приходять у кінці осені. Облік чисельності звірів проводять саме в цей період. У деяких відділеннях картина протилежна — ведмедів під час обліку реєструють не завжди. Вони або вже залягли, або покинули територію заповідника.

Найбільше спостережень за ведмедем упродовж даного періоду, як видно з табл. 2, зареєстровано у Кісвлянському, Широколужанському, Угольському та Трибушанському відділеннях. Якщо застосувати показник «кількість спостережень на 1000 га», ці відділення займають перші 4 щаблі.

Картина не змінюється й тоді, коли застосувати показник «кількість спостережень на одного інспектора». Отже, ці відділення найбільш привабливі для ведмедів. Місця реєстрації наявності ведмедів у заповіднику упродовж 2021–2025 рр. показано на мапі (рис. 3).

Рис. 3. Мапа реєстрації наявності ведмедів у Карпатському біосферному заповіднику за період 2021–2025 рр.

Результати роботи фотопасток

Результативні фотопастки (де були зафіксовані тварини) за період 2022–2025 рр. становили 86–91 %. Зі зроблених за цей період 339 знімків тварин з ведмедами було 11 (3,2%). Деякі знімки, зроблені фотопастками, показано на рис. 4. Усі знімки з даними про дату, час, висоту над рівнем моря, квартал і виділ, координати місць розташування фотопасток занесено у КБД.

Рис. 4. Реєстрації ведмедів фотопастками: а – ведмідь у Широколужанському відділенні, 22.08.2023; б – молодий ведмідь у Кісвянському відділенні, 23.03.2025; в – молодий ведмідь біля солонця для копитних в Угольському відділенні, 23.05.2023; г – минулорічне ведмежа після виходу з барлога у Рахів-Берлибаському відділенні, 20.03.2023; ґ – ведмідь в Угольському відділенні, 19.01.2023

а

б

в

ґ

г

Фіксації слідів життєдіяльності в системі SMART

Загалом на території заповідника через систему SMART одержано понад 390 спостережень слідів життєдіяльності ведмедя (приклади на рис. 5).

Рис. 5. Сліди перебування ведмедя:

а – послід із залишками яблук і ожини у Верхньотересвянському відділенні; фото М. Декета, 11.09.2024;

б-в – сліди живлення корою ялини і послід із залишками кори у Кісвянському відділенні; фото Б. Брехлійчука, 30.05.2024;

г – сліди ведмежати у Верхньотересвянському відділенні; фото Ю. Сойми, 29.10.2024;

г – розрите гніздо земляних ос у Кісвянському відділенні; фото М. Галяска, 14.08.2024

а

б

в

г

г

Конфлікти інтересів ведмедя й людини

У КБЗ проводять збір інформації про конфліктні ситуації між ведмедем і людиною: напади на худобу, на пасіки (рис. 6 а, б), на людей, загибель ведмедів на залізницях і автодорогах, браконьєрський відстріл, вплив на ведмедів прикордонних загорож. Є багато добровольців, які інформують заповідник про такі випадки.

Рис. 6. Наслідки живлення ведмедів на пасіках:

а — розбитий ведмедем бджолиний вулик у с. Луг Рахівського району; фото І. Гоцука, 24.04.2025;

б — знищена ведмедем пасіка у с. Водиця Рахівського району; фото В. Сарани, 26.05.2025;

в — встановлення електроогорожі на пасіці, 8.10.2020; фото В. Покинйчереда

а

б

в

Ефективним засобом захисту пасік і худоби від нападів ведмедів визнано електроогорожі (Khorozyan *et al.*, 2021). За фінансової допомоги WWF-Україна Карпатський біосферний заповідник придбав дві електроогорожі, які встановили на пасіці (рис. 6, в) і навколо кошари для овець.

ВИСНОВКИ

Застосування системи SMART, фотопасток і обліку чисельності по першому снігу дає можливість зібрати дані, які доповнюють одне одного і дають об'єктивну картину про стан популяції ведмедя на певній території.

Для збереження, обробки й аналізу зібраної моніторингової інформації про ведмедя можна застосовувати розроблену авторами базу даних. Залучення інформаторів із місцевого населення допомагає підвищити ефективність моніторингу ведмедя, який проводять працівники заповідника.

Для захисту пасік і худоби під час випасу від нападу ведмедів можна успішно застосовувати електроогорожі.

ПОДЯКИ

Висловлюємо щиру подяку авторам фотографій — працівникам служби охорони заповідника М. Декету, Ю. Соїмі, Б. Брехлійчуку, М. Галяску, голові мисливського колективу с. Луг І. Гощуку, науковим співробітникам заповідника В. Сарані та В. Покинйчереді за сприяння у проведенні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Вихор, Б., Дикий, І., Тимочко, С., Франчук, М., Хоцький, П., Черепанин, Р., та Ямелинець, Т. (2022). *Методики обліку рисі, ведмедя та вовка. WWF-Україна, 1–62. ISBN 978-617-8055-17-2.*

Дикий, І. В., та Шквіря, М. Г. (Ред.). (2015). *Ведмідь бурій (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні.* ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 1–135.

Довганич, Я. О. (2021). Досвід проведення синхронного обліку великих хижаків (ведмідь, рись, вовк) у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника. *Природа Карпат, 6(1), 38–48.*

Довганич, Я. О., & Довганич, В. Я. (2023). Використання програми SMART для моніторингу біорізноманіття на природоохоронних територіях. У І. І. Чорней та ін. (Ред.), *Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень: Матеріали Шостої міжнародної конференції* (с. 144–145). Друк Арт, Чернівці.

Слободян, О. О. (2008). *Короткий нарис історії вивчення бурого ведмедя в Українських Карпатах.* ДКД, Івано-Франківськ, 1–160.

Cherepanyn, R. M., Vykhor, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets T. S., Dykyu I. V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissia. *Biosystems Diversity, 31(1), 10–19.* doi: <https://doi.org/10.15421/012302>

Hubert, D. (2018). *Ursus arctos (Europe assessment) (errata version published in 2019).* *The IUCN Red List of Threatened Species, 2018,* e.T41688A144339998. <https://doi.org/10.2305/IUCN.UK.2018-2.RLTS.T41688A144339998.en>

Khorozyan, I., Waltert, M. (2020). A global view on evidence-based effectiveness of interventions used to protect livestock from wild cats. *Conservation Science and Practice, 3(2), e317.* <https://doi.org/10.1111/csp2.317>

РЕЗЮМЕ

Довганич Я., Довганич В. Моніторинг ведмедя бурого (Ursus arctos) у Карпатському біосферному заповіднику. У статті висвітлено деякі результати моніторингу ведмедя бурого в Карпатському біосферному заповіднику. Описано методи моніторингу, які застосовують у заповіднику, зокрема, патрульно-моніторингову систему SMART, фотопастки, комплексну базу даних. Описано шкоду, якої завдають ведмеді бджільництву. Для пом'якшення стосунків ведмедя і людини рекомендовано застосовувати електроогорожі для захисту пасік і худоби.

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВИПУСКУ В ПРИРОДУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*): ОБҐРУНТУВАННЯ І МЕТОДИКА РОБІТ

Сергій Жила

Поліський природний заповідник (Селезівка, Житомирська обл.)

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник (Іванків, Київська обл.)

e-mail: dreval694@gmail.com; orcid: 0000-0002-3471-6790

Zhyha S. On the necessity of releasing the brown bear (*Ursus arctos*) into the wild of the Ukrainian Polissia: Justification and methodology. The territory of the Ukrainian-Belarusian Polissia provides extensive areas suitable for the existence of the brown bear. Numerous track records and camera trap data indicate the presence of bears here, most likely males. In the Ukrainian Polissia, orphaned bear cubs that are brought into human care at a young age can be released after undergoing appropriate adaptation. The release of orphaned cubs in Polissya could create a new focal area of the species' range, which would give such a project greater significance compared to releases within the existing range. Bear cubs are capable of arranging a den independently during their first year of life, and their survival success is comparable to cases when animals are released in spring or later. After overwintering in a natural den, cubs emerge in spring with exceptional caution. Considering that young bears can survive independently at less than one year old, this technique can be recommended for application in Polissia in accordance with existing guidelines.

ВСТУП

В Українське Полісся можна випускати після відповідної перетримки ведмежат-сиріт, котрі щорічно потрапляють до людей у молодому віці. Зважаючи на особливість поведінки самки ведмедя бурого (*Ursus arctos*) в умовах сильного стресу під час її турбування людиною, ведмедиця часто полишає малих, не здатних швидко за нею рухатися дитинчат, котрі в подальшому потрапляють у руки людині. Практика випусків продемонструвала здатність ведмежат у 5-місячному віці адаптуватися до життя в дикій природі, навіть за недостатньої кількості кормів (Erickson, 1959; Alt & Beecham, 1984). Дитинчата-сироти інстинктивно будують барлоги в осінній період. Утримання ведмежат до набуття ними самостійності має відбуватися за мінімального контакту з людиною, що після випуску в природу буде створювати менше проблем, особливо в умовах віддалених безлюдних районів (Alt & Beecham, 1984).

У Північній Америці товариство Wildlife Society за останні три десятиліття виростило понад 800 ведмежат-сиріт. Практика випусків показує, що уникнення хижаків є найбільшою проблемою для ведмежат. Вважають, що під час реабілітації дитинчат ведмедя не можна навчити поведінки уникнення хижаків (Little & Johnson, 2024).

Для повернення спійманих ведмежат-сиріт у дику природу застосовують кілька методів. Ведмежат можна негайно випустити у відповідне середовище існування, сподіваючись, що вони будуть усиновлені іншою самкою з дитинчатами, або виростити їх у неволі, а потім випустити. Ведмежат можна випустити у штучне лігво, але частіше практикують випуск у природу, коли вони самі облаштовують собі барліг. Ведмежата-сироти гризлі (*Ursus arctos horribilis*) дедалі частіше потрапляють до людських рук через посилення контактів і виникнення конфліктних ситуацій між людьми та ведмедями. Масова поява людини у середовищі існування гризлі, збільшення рекреаційного навантаження, лісозаготівля й інша господарська діяльність, без сумніву, призводять до зростання смертності ведмедів і потрапляння ведмежат до людини (Blair *et al.*, 2019).

У наш час великий досвід повернення осиротілих молодих ведмедів у природу накопичено саме в центрах реабілітації. Проте, незважаючи на цей досвід, багато залежить від особливостей конкретної особи ведмеда, котрі роблять його більш чи менш пристосованим до виживання у природі.

МЕТОДИКА ВИРОЩУВАННЯ В НЕВОЛІ Й ВИПУСКУ У ПРИРОДУ

Найкраще розроблені методики роботи з осиротілими чорними ведмедями, або барибалами (*Ursus americanus*), *котрі* включають максимальне можливе невтручання, гуманну евтаназію, перенесення ведмежат до їхніх біологічних матерів, передачу ведмежат диким прийомним матерям, транспортування ведмедів у місця перетримки або до реабілітаційного центру для подальшого випуску (Beecham *et al.*, 2015).

В Україні створено низку центрів реабілітації бурого ведмеда, в т. ч. найбільш відомий в НПП «Синевир», де утримують кілька десятків ведмедів, а за рішеннями судів на вилучення з неволі очікують ще 30 ведмедів. У Плані дій щодо збереження ведмеда бурого в Україні немає заходів з відновлення поліської популяції ведмеда (Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 679 від 20.10.2021 про затвердження Плану дій щодо збереження ведмеда бурого).

Налагодження системи вилучення і випуску в природу ведмежат-сиріт на територію Полісся і передусім у ЧБЗ зменшило би кількість ведмедів, котрі потрапляють до людини, утримуються до дорослого віку і в подальшому утримуються в неволі. Програма реабілітації ведмедів в Україні має передбачати спеціальну підготовку ведмежат-сиріт, котрих у подальшому можна буде випускати в дику природу, якщо біологічних матерів неможливо знайти на момент виявлення. Як відомо, правильно організована реабілітація та випуск ведмежат може сприяти відновленню популяції ведмедів, що скорочуються, та сприяти підтримці генетичного різноманіття (Beecham *et al.*, 2016).

У Поліссі випуск ведмежат-сиріт міг би створити новий осередок ареалу цього виду, що надало би такому проєкту більшого значення. Для порівняння, реабілітація та випуск великої панди (*Ailuropoda melanoleuca*) у Китаї були важливим компонентом програми збереження (Blair *et al.*, 2019).

На жаль, у світовій практиці ще рідко використовують реабілітацію ведмедів (Beecham *et al.*, 2016). Ймовірно, для цього бракує фахових установ, відповідного законодавства, політичної зацікавленості, вільних територій для інтродукції, що стримує повернення цих видів у природу. Є побоювання щодо ймовірного поширення в дикій природі хвороб від особин, яких випускають. Проблемним у проєктах з випуску може бути низький рівень виживання реабілітованих ведмедів у дикій природі та потенційна поява конфліктних ситуацій (Beecham *et al.*, 2016). Проблемаю можуть бути і часті відмови в роботі радіонашійників (Smith *et al.*, 2016). Практика випуску 550 вирощених у неволі ведмежат-сиріт віком до 6 місяців, свідчить про необхідність певного втручання людини. За певних обставин ведмежатам необхідно надавати допомогу для успішного виживання у природі. Для успішної реабілітації ведмежата мають потрапити в реабілітаційний центр до 31 липня або раніше (Beecham, 2006). В подальшому настає припинення прийому нешкودливих ведмежат із задовільною чи хорошою вагою (Beecham *et al.*, 2015).

Вольєри для ведмедів мають бути площею близько 0,20 га, де одночасно можна розмістити до 10 ведмежат. Вольєр виготовляють зі сітки-рабиці заввишки близько 3 м. Він має бути оточений парканом на відстані

4,5 м по периметру. Внутрішня огорожа повинна бути електрифікована з 3–5 дротами, розміщеними знизу, та 2 дротами — зверху. Зовнішня огорожа має бути закрита суцільним темним матеріалом для уникнення візуального контакту між ведмежатами і людиною. Вольери для диких тварин мають нагадувати природні лісові середовища та включати природний ґрунтовий покрив і різні види дерев, на які ведмеді могли би вилізати. Вольери мають містити великі смості для пиття і басейн діаметром 2,5 м для купання. Корм необхідно перекидати через огорожу, щоб ведмеді не бачили людину та формували природну поведінку пошуку поживи. Годування необхідно проводити раз на день або через день, щоб обмежити контакти з людиною і виключити слухові та запахові подразники під час споживання корму. Для годування переважно використовують гранульований ведмежий корм (Frame, 2021).

Перед випуском ведмедів з вольєру необхідно оцінити стан здоров'я та відповідність розмірів і маси тіла ведмежат віковим показникам. Окрім того, необхідні польові обстеження для встановлення достатніх запасів кормів у районах випуску, оцінити ризики відстрілу чи переслідування псами. Необхідне маркування ведмедів вушними бирками, по можливості провести татування для ідентифікації губ, встановити GPS-радіоошейники. Випуски ведмежат необхідно проводити у лісистих місцях, подалі від людського житла та місць із мінімальним фактором непокоєння (Frame, 2021). Нашийники мають подавати сигнал кожні 3 год і бути запрограмовані на подачу сигналу про загибель тварини у разі їхньої нерухомості протягом 8–24 год.

Ведмежата успішно вчаться зимувати без матерів. Помилково вважають, що дитинчата в умовах неволі мають навчитися вибирати місце і облаштувати барліг. Навпаки, сучасні технології реабілітації ведмежат націлені на формування у них дикої поведінки, на посилення здичавіння під час зимівлі в барлозі й на перетримці їх у неволі якомога коротший час.

Ведмідь є всеїдною твариною, тому він набагато простіше адаптується до життя у природі порівняно з такими хижаками, як вовки (*Canis lupus*) чи рисі (*Lynx lynx*). Випуск ведмежат проводять восени, щоби вони могли самостійно облаштувати лігво і почати навесні життя як дикі ведмеді (Frame, 2021). Політика випуску має бути адаптивною. Доцільно випускати на волю двох ведмежат — осиротілого і ведмежата-поводиря. Ця рекомендація з'явилась у відповідь на сильний тиск громадськості й на вимоги не звільняти ведмежат у 9-місячному віці (Frame, 2021). Однак з часом традиційні технології випусків ведмежат у віці до 1 року були визнані як життєздатна стратегія.

РЕЗУЛЬТАТИ

Територія Українсько-Білоруського Полісся має велику територію, сприятливу для існування ведмежата. Численні реєстрації слідів і дані фотопасток вказують на перебування тут ведмедів, ймовірно, самців. Однак досі не зафіксовано достовірних фактів розмноження цього виду. Отже, ведмідь не здатний самостійно заселити територію Полісся через наявність малолісної території на північ від Полісся. Для реінтродукції цього виду потрібні спеціальні випуски ведмежат-сиріт. Негативних наслідків від реінтродукції ведмедів у Поліссі не очікують, за винятком створення конфліктних ситуацій з бортниками. У Поліссі захисних споруд на деревах із бортьми в наш час немає. Ведмідь в осередках поширення бортництва буде руйнувати борті й добувати з них мед. Найчастіше перебування ведмежата реєструють у Чорнобильському радіаційно-екологічному біосферному заповіднику (далі ЧБЗ). Тут вже більше 20 років реєструють сліди перебування цього виду (Жила, 2024). Ведмеді в ЧБЗ територіальні, і з настанням шлюбного періоду активно маркують дерева. Деякі дерева маркують одночасно і ведмеді, і благородні олені (*Cervus elaphus*) чи дикі свині (*Sus scrofa*) (рис. 1).

Найбільш доцільно проводити випуски вирощених у неволі ведмежат-сиріт в ЧБЗ. Половина ведмежат-самців переміщується на відстань > 15 км від місць випуску, і таку поведінку можна пояснити намаганням уникнути зустрічі з місцевими територіальними ведмежатами. Молоді самки в дикій природі, як правило, залишаються в межах індивідуальної території, тоді як самці звичайно розселяються (Lee & Vaughan, 2003). Для ЧБЗ можна прогнозувати, що випущені ведмежата будуть залишатись у місцях випуску.

Рис. 1. «Ведмежі дерева»: а — сліди маркування дорослого ведмедя (вгорі), обдерта й обтерта мітка диких свиней (внизу), фото автора, Чорнобильський біосферний заповідник, Опачицьке ПНДВ, 24.10.2023; б — одна з найбільш старих маркувальних міток на сосні (*Pinus sylvestris*) з бічними напливами, котрі утворилися від росту дерева в діаметрі, товщина напливів на маркувальних деревах свідчить про те, що ведмеді в ЧБЗ маркують дерева вже майже 10 років, фото автора, Чорнобильський біосферний заповідник, Опачицьке ПНДВ, 24.10.2023; в — ялина або смерека (*Picea abies*), на якій одночасно є маркувальні подряпини ведмедя і оленя, фото автора, Чорнобильський біосферний заповідник, Опачицьке ПНДВ, 28.03.2024

а

б

в

ОБГОВОРЕННЯ

Полювання є основною причиною загибелі ведмедів після випуску їх у природу (Beecham *et al.*, 2015). Незначна кількість реабілітованих ведмедів (7,1 %) проявляє агресивність і створює конфліктні ситуації після випуску, що відповідає рівню конфліктів у дикій природі (Teunissen van Manen *et al.*, 2014). Є залежність між доступністю природного корму та рівнем конфліктів між людиною і ведмедем, як у диких тварин, так і у випущених у природу. Тому агресивність найвища тоді, коли доступність природного корму є мінімальною (Smith *et al.*, 2016). Значну частину смертності дорослих самок, коли до людини потрапляють ведмежата, пояснюють агресивною поведінкою матерів під час зустрічі з людьми і їхнім намаганням захистити ведмежата. У разі загибелі самок ведмежата, які були з ними, гинуть або їх відправляють до зоопарків. За будь-яких сценаріїв, окрім реабілітації до випусків у дикую природу, це збільшує смертність дикої популяції (Blair *et al.*, 2019).

Практика випусків ведмежат-сиріт свідчить про те, що немає різниці у виживанні особин, випущених на початку зими у віці до року чи пізніше (Alt & Beecham, 1984). Такі ведмежата вже здатні самостійно облаштувати лігво, і успішність їхнього виживання схожа з результатами, коли цих тварин поміщають у природні або штучні барлоги чи випускають навесні. Є методики утримання ведмедів і випуску їх у штучні нори-барлоги упродовж другої зими. При цьому необхідно розуміти, що після зимівлі у природному барлозі у віці близько одного року ведмежата виходять із лігва навесні надзвичайно обережними. Ведмежата мають дику поведінку навіть за наявності опікуна з попереднього року. Враховуючи, що молоді ведмеді можуть виживати самостійно у віці від 5–8 місяців і старше, то таку технологію можна рекомендувати для використання в Поліссі відповідно до наявних рекомендацій (Alt & Beecham, 1984).

Помилково вважати, що територія Полісся непридатна для перебування ведмедя. Існує думка, що про життєздатну стабільну субпопуляцію на Українському Поліссі говорити не на часі через високий рівень браконьєрства й ізоляцію від осередків розмноження ведмедя бурого. Але разом з тим в Національному плані дій щодо збереження ведмедя бурого, є рекомендації розробити і впровадити ефективні програми з охорони та відтворення популяції ведмедя бурого в Карпатах і субпопуляції ведмедя бурого на території Українського Полісся (Про затвердження Плану дій щодо збереження ведмедя бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні (Наказ Міндовкілля від 20.10.2021 № 679); Додаток до Плану дій щодо збереження ведмедя бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні; Детальна інформація про заходи і збереження виду до Плану дій щодо збереження ведмедя бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні. Довготривала реєстрація окремих особин ведмедя в Поліссі та ЧБЗ, навпаки, свідчить про наявність у цьому регіоні оптимальних умов для існування і про термінову необхідність реінтродукції цього виду. Тому висновок про складнощі зі створення життєздатної популяції ведмедя в Поліссі доцільно вилучити з Плану дій щодо збереження ведмедя бурого (*Ursus arctos*) в Україні.

ВИСНОВКИ

У разі реінтродукції ведмедя в ЧБЗ буде відновлене повне видове різноманіття великих хижих Європи. Технології випуску ведмежат без матерів у дику природу відпрацьовано досить давно.

Під час організації перетримки та випусків у природу необхідно використовувати багаторічний міжнародний досвід Центрів реабілітації та наукову літературу на цю тему. Очевидно, виходячи з досвіду Центрів реабілітації, випуск ведмежат у ЧБЗ доцільно планувати на початку зими у віці до 1 року.

Безлюдна територія ЧБЗ із м'яким і порівняно теплим для ведмедя кліматом, з багатьма кормовими умовами, високою лісистістю, великою щільністю копитних створює оптимальні умови для реінтродукції цього виду в природу.

Ймовірно, найбільшу загрозу для молодих ведмедів у ЧБЗ будуть становити хижацтво вовків і огорожі з колючого дроту у прикордонній смузі.

ЛІТЕРАТУРА

Жила, С. (2024). Маркування ведмедем (*Ursus arctos*) дерев у Чорнобильському біосферному заповіднику. *Theriologia Ukrainica*, 27, 78–89. <http://doi.org/10.53452/TU2709>

Alt, G. L., & Beecham, J. J. (1984). Reintroduction of orphaned black bear cubs into the wild. *Wildlife Society Bulletin*, 12, 169–174.

Frame, P. (2021). Captive rearing and release of orphan black bears in Alberta. *International Bear News*, 30(2), 42–43.

Beecham, J. J. (2006). *Orphan bear cubs: Rehabilitation and release guidelines*. World Society for the Protection of Animals. <https://www.bearrehab.org/WSPA.pdf>

Beecham, J. J., de Gabriel Hernando, M., Karamanlidis, A. A., Beausoleil, R. A., Burgess, K., Jeong, D.-H., Binks, M., Bereczky, L., Ashraf, N. V. K., Skripova, K., Rhodin, L., Auger, J., & Lee, B.-K. (2015). Management implications for releasing orphaned, captive-reared bears back to the wild. *The Journal of Wildlife Management*, 79(8), 1327–1336. <https://doi.org/10.1002/jwmg.941>

Beecham, J. J., Loeffler, I. K., & Beausoleil, R. A. (2016). Strategies for captive rearing and reintroduction of orphaned bears. *Journal of Wildlife Rehabilitation*, 36, 7–16.

Blair, C. D., Muller, L. I., Clark, J. D., & Stiver, W. H. (2019). Survival and conflict behavior of American black bears after rehabilitation. *The Journal of Wildlife Management*, 84(1), 75–84.

Erickson, A. W. (1959). The age of self-sufficiency in the black bear. *The Journal of Wildlife Management*, 23, 401–405.

Lee, D. J., & Vaughan, M. R. (2005). Yearling and subadult black bear survival in a hunted Virginia population. *The Journal of Wildlife Management*, 69, 1641–1651.

Little, S., & Johnson, P. (2024, August 1). Orphan bear cubs: What the study reveals. *Global News*. <https://globalnews.ca/news/10675808/orphan-bear-cubs-study/>

Smith, W. E., Pekins, P. J., Timmins, A. A., & Kilham, B. (2016). Short-term fate of rehabilitated orphan black bears released in New Hampshire. *Human–Wildlife Interactions*, 10, 258–267.

Teunissen van Manen, J. L., Muller, L. I., Li, Z. hua, Saxton, A. M., & Pelton, M. R. (2014). Using stable isotopes to assess dietary changes of American black bears from 1980 to 2001. *Isotopes in Environmental and Health Studies*, 50(3), 382–398. <https://doi.org/10.1080/10256016.2014.929576>

РЕЗЮМЕ

Жила С. Про необхідність випуску в природу українського Полісся ведмедя бурого (*Ursus arctos*): обґрунтування і методика робіт. Територія Українсько-Білоруського Полісся має велику площу, сприятливу для перебування ведмедя. Численні ресстрації слідів і дані фотопасток вказують на наявність тут ведмедів, ймовірно, самців. В Українське Полісся можна випускати після відповідної перетримки ведмежат-сиріт, які щорічно потрапляють до людини у молодому віці. У Поліссі випуск ведмежат-сиріт може створити новий осередок ареалу цього виду, що надасть такому проєктові більшої значущості порівняно з випусками в межах наявного ареалу. Ведмежата здатні самостійно облаштувати лігво у перший рік їхнього життя, і успішність виживання схожа з результатами, коли цих тварин поміщають у природні або штучні барлоги чи випускають навесні або пізніше. Після зимівлі у природному барлозі ведмежата виходять із лігва навесні надзвичайно обережними. Враховуючи те, що молоді ведмеді можуть виживати самостійно у віці до 1 року, таку технологію можна рекомендувати для використання в Поліссі відповідно до наявних рекомендацій.

МОНІТОРИНГ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*) В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «БОЙКІВЩИНА» (УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ)

Ірина Казибрид¹, Оксана Марискевич^{1,2}

¹ Національний природний парк «Бойківщина» (с. Бориня, Львівська обл.)

e-mail: npp_boikivschyna@ukr.net, orcid: 0009-0004-7885-2702

² Інститут екології Карпат НАН України (Львів)

Kazybrid I., Maryskevych O. Monitoring of the brown bear (*Ursus arctos*) in the Boikivshchyna National Nature Park (Ukrainian Carpathians). Based on the analysis of field data collected using camera traps and native observations (tracks, excrements, places of rest, etc.), a preliminary assessment of the brown bear population in the Boikivshchyna NNP has been made. The Boikivshchyna NNP is located within the two geomorphological regions in the Ukrainian part of the Carpathians – Watershed Verkhovyna Carpathian and the Skibovy Carpathians. Accordingly, this protected area neighbours with Polish and Ukrainian nature protected territories – the Bieszczady NP and San Valley Landscape Park in Poland, as well as the Uzhanysky NNP and the Skolivski Beskydy NNP in Ukraine. This feature of the Boikivshchyna NNP location may promote the active migration of brown bears to its territory from other nature protected areas and the operation functioning of several eco-corridors for large mammals. As of early 2025, we estimated the brown bear number in the Boikivshchyna National Nature Park to be between 4 and 6 individuals.

ВСТУП

До часу створення Національного природного парку «Бойківщина» (надалі Парк), який лежить у межах двох геоморфологічних областей Українських Карпат — Вододільно-Верховинських Карпат і Скибових Карпат (Земан & Марискевич, 2023), у 2019 р. на його території обліки чисельності великих хижих, зокрема, й ведмеда бурого, практично не проводили.

У літературі є інформація про трапляння цього виду у східній частині Парку, до якої ці тварини могли мігрувати зі Сколівських Бескидів, де були численні сліди їхньої присутності (Татаринів, 1956; Дейнека *et al.*, 2008).

Враховуючи той факт, що основні шляхи транскордонних переходів великих хижаків і копитних у Львівській області пролягають у межах прикордонної зони України з Польщею, де локалізована частина масивів Парку, було відзначено ймовірність наявності ведмеда на північ від с. Боберка, в урочищах Мішок і Лікоть, у районі г. Кичера Дзвиняцька між сс. Беньова і Соколики, а також у районі Вододільно-Верховинського хребта поблизу г. Пікуй, де може проходити потенційний екокоридор, який поєднує території Львівщини, Закарпаття і Польщі (Дукуй *et al.*, 2015).

Згідно зі статтею 4 Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (надалі Карпатська конвенція), ратифікованої Законом України від 07 квітня 2004 р. № 1672-IV, Україна взяла на себе зобов'язання щодо реалізації відповідних заходів для забезпечення високого рівня охорони видів флори і фауни, характерних для Карпат, та, зокрема, охорони зникаючих видів, ендемічних видів і великих хижаків, включаючи ведмеда бурого. Збереження великих хижаків також є одним із завдань Протоколу про збереження і сталі використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Карпатської конвенції (Протокол..., 2003). Заходи зі збереження великих хижих ссавців містяться в регіональному плані збереження біорізноманіття Карпат (*Carpathian Biodiversity Framework*), прийнятому на COP 7 сторін Карпатської конвенції у Сербії (Carpathian..., 2003).

На національному рівні основним нормативним документом, який визначає охорону ведмеда бурого в Україні, є План дій щодо збереження ведмеда бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні, заходами якого передбачено напрямки моніторингу щодо ареалу, чисельності особин, кількості самок з дитинчатками, природної міграції, шляхів міграції, частоти зустрічей з людиною тощо. Означеним Планом національні парки українських Карпат призначені виконавцями заходів, які включають ведення моніторингу.

Мета роботи — узагальнити матеріали спостережень за чисельністю ведмеда бурого та шляхи його міграції на території НПП «Бойківщина».

МАТЕРІАЛИ, МЕТОДИ Й ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Матеріалами для проведення роботи були дані спостережень співробітників наукового відділу та працівників державної служби охорони Парку щодо трапляння ведмеда бурого за період з 2021 до початку 2025 рр., зібраних як у рамках виконання програми Літопису природи, так і в рамках реалізації проєкту Франкфуртського зоологічного товариства «Підтримка довгострокових ініціатив природоохоронних територій щодо збереження пралісів і старовікових лісів в Українських Карпатах з метою збереження їх природоохоронної та кліматичної функціональності».

Дані щодо наявності ведмеда бурого на території Парку зібрано в основному шляхом аналізу реєстрацій тварин на фотопастках упродовж року, а також шляхом щорічного обліку тварин за їхніми слідами по першому снігу.

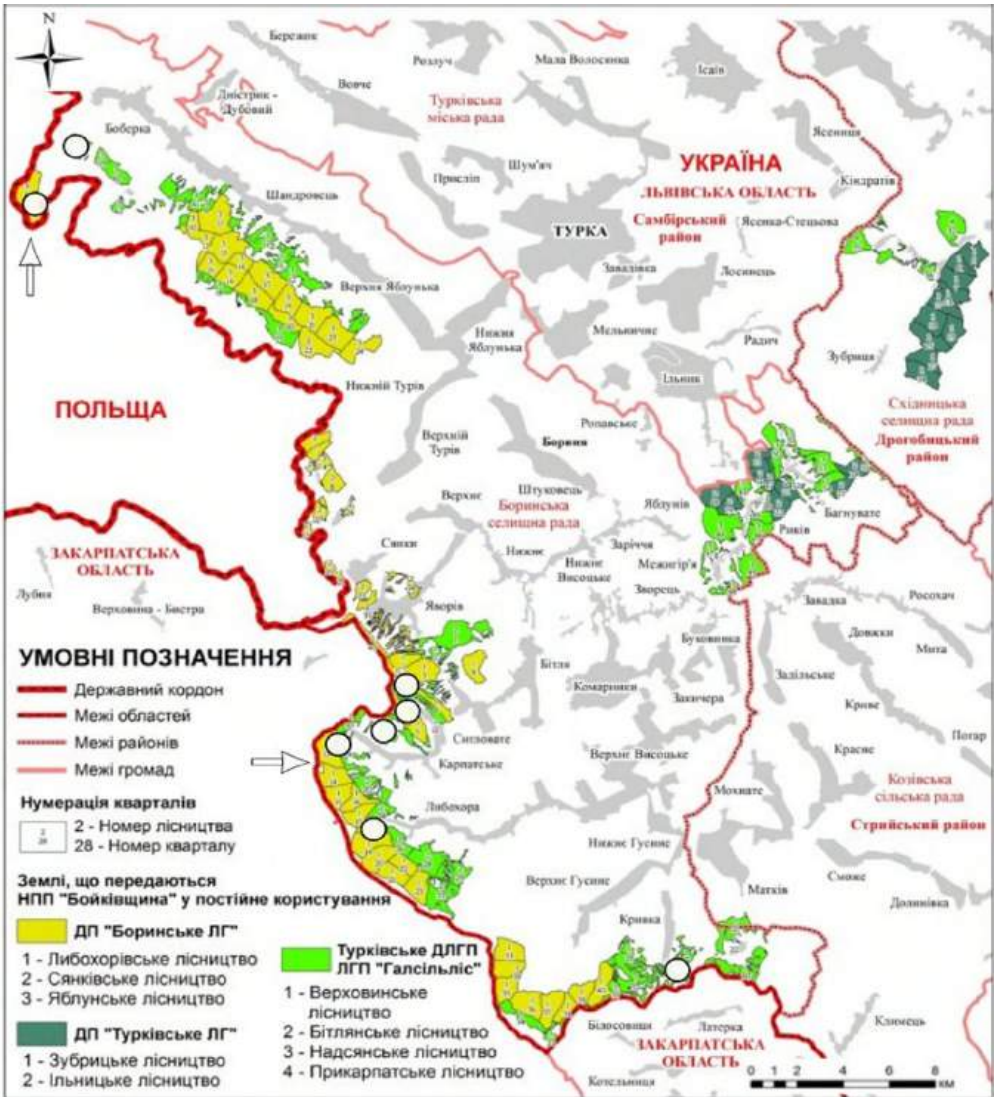
У процесі аналізу даних застосовували програмне забезпечення SMART (Spatial Monitoring and Reporting Tool), призначене для ведення моніторингу й аналізу стану природних ресурсів у межах природоохоронних територій, яке було надано Паркові Франкфуртським зоологічним товариством.

До створення Парку інформацію про наявність ведмеда на цій території подавали за формою 2 ТП «Мисливство», яку формували на підставі зимового обліку тварин державними лісгосподарськими підприємствами. Це не відображало реальної картини чисельності цього хижака перш за все з огляду на складність проведення таких спостережень у прикордонній зоні (частина Парку локалізована за лінією інженерних споруд державного кордону України та Польщі). Зимові обліки також не включали тих ведмедів, які перебували у стані зимової гібернації, бо їх неможливо було виявити. При цьому слід зауважити, що упродовж останніх досить теплих років ведмеді нерідко цілком не залягають у сплячку.

Загалом, реєстрації ведмеда в Парку з використанням фотопасток упродовж 2021–2025 рр. дали можливість виявити базові території, які локалізовані в Яблунському (околиці с. Боберка, урочища Мішок і Лікоть) Сянківському (між сс. Сянки і Соколики) та Либохорівському лісництвах (рис. 1).

Наявність ведмеда в Яблунському лісництві фіксували упродовж усього періоду спостережень з використанням фотопасток (рис. 2). Так, зокрема, протягом 7 місяців (03.10.2023–27.05.2024) фотопастка, встановлена в межах верхового болота «Надсяння» (водно-болотне угіддя міжнародного значення), 19 разів зафіксувала ведмеда.

Рис. 1. Схема фіксації ведмеда бурого на території парку «Бойківщина» за період з 2021 до початку 2025 рр. (білі кола). Стрілками позначено місця міграції ведмеда бурого.

Ведмідь бурий також неодноразово зафіксований фотопасткою в Либохорівському лісництві Парку, зокрема, у вересні 2021 р. (див. рис. 2) та в серпні 2023 р. під час активного плодоношення чорниці на Буківській полонині на схилах г. Пікуй, що також підтверджує наявність уже згаданого вище міграційного коридору із Закарпатської області в межах Вододільно-Верховинського хребта (Дикий & Шквіря, 2015).

Рис. 2. Реєстрації ведмедів на фотопастках:

а – ведмедиця з ведмежатами в Яблунському лісництві, 22.09.2021;

б – ведмідь там само, 28.04.2024;

в – ведмідь у Либохорівському лісництві, 27.09.2021

а

б

в

З 2023 р. в Парку започатковано проведення щорічного зимового обліку звірів за слідами по першому снігу. За період проведення трьох таких обліків сліди ведмедя у зимовий період виявлено в Либохорівському (04.01, 16.02, 23.02 та 02.03.2023), Сянківському (16.02.2023, 31.01.2024, 16.01.2025) та Яблунському (16.01.2023) лісництвах Парку. У грудні 2024 р. зафіксовано перехід 5 особин ведмедя бурого зі Сянківського лісництва в напрямку до Ужанського національного природного парку.

Наявність коридору транскордонної міграції ведмедя бурого з території Польщі до України також підтверджують дані польських лісівників та науковців, які аналізують чисельність і досліджують розміщення цього виду в Польських Бещадах.

Чисельність ведмедя бурого на сусідніх із Парком природоохоронних територіях оцінюють на рівні 8–15 особин в Ужанському НПП (Коваль, 2024) та 27 особин у НПП «Сколівські Бескиди» (Дейнека *et al.*, 2024).

Водночас, за матеріалами Регіональної Дирекції Державних лісів у Кросно, чисельність ведмедя бурого в надлісництві Ступосяни, масиви якого безпосередньо прилягають до українсько-польського кордону вздовж Сяну в межах міжнародного резервату біосфери «Східні Карпати», до складу якого входить північно-західний кластер НПП «Бойківщина», на початок 2025 р. становила близько 20 особин.

На території Бешадського національного парку, що безпосередньо контактує з лісовими масивами надлісництва Ступосяни (регіональний парк «Долина Сяну»), чисельність ведмедів, які залягають у сплячку, також оцінюють на рівні 15–20 особин (Pirga, 2025). Якщо взяти до уваги мігруючі особини, то загалом щільність популяції ведмедя бурого на території Бешадського національного парку станом на 2015 р. становила 3,34–4,17 особин на 100 км² (Okarma & Pirga, 2015). Враховуючи щорічне зростання бешадської популяції ведмедя за період з 2009 р. на 1,9 %, станом на 2024 р. її чисельність становила 104 особини, або 4,0–5,0 особин на 100 км² (Smietana, 2024).

На території НПП «Бойківщина» площею 12 240 га, за результатами аналізу даних із фотопасток і зимових обліків за слідами на снігу, чисельність ведмедя оцінюємо від 4 до 6 особин.

Варто також зазначити, що з огляду на поновлення лінії інженерних споруд уздовж державного кордону України в 2023 р., можливості міграції ведмедя бурого між природоохоронними територіями України та Польщі значно зменшилися й обмежуються тепер контуром між власне кордоном і означеною вище лінією. Для однієї з українських частин МРБ «Східні Карпати», яка локалізована у Львівській обл. (північно-західна частина НПП «Бойківщина» та РЛП «Надсянський»), площа території, де фіксують міграцію ведмедя бурого з Польщі, становить близько 3 тис. га. Станом на 2025 р. лінія інженерних споруд є фізичним бар'єром міграції ведмедя бурого з польської частини МРБ «Східні Карпати» на територію України.

ВИСНОВКИ

Моніторинг за допомогою фотопасток і зимових обліків за слідами підтвердив постійну наявність ведмедя бурого на території НПП «Бойківщина» та два шляхи міграції, які були прогнозовані раніше.

Чисельність бурого ведмедя на території НПП «Бойківщина» в різні періоди року становить 4–6 особин, що узгоджується з оцінками стану популяції на прилеглої території в Польських Бешадах.

За період спостережень з 2021 до початку 2025 рр. на території Парку не вдалося виявити жодного барлогу, що не виключає їхньої наявності в Яблунському та Міжгірському лісництвах. Ці території межують з надлісництвом Ступосяни (польська частина МРБ «Східні Карпати») НПП «Сколівські Бескиди», де чисельність ведмедів є відносно високою порівняно з іншими природоохоронними територіями в гірській частині Львівської області.

ПОДЯКА

Висловлюємо щирю вдячність Державній прикордонній службі України за супровід територією Парку, яка локалізована за лінією інженерних споруд (Яблунське лісництво), а також інженерові Едварду Маршалеку з Регіональної дирекції лісів у Кросно за надану інформацію про чисельність ведмедя на території Бешадів.

ЛІТЕРАТУРА

Дейнека, А. М., Бандерич, В. Я., Башта, А.-Т. В., Горбань, І. М., Горбань, Л. І., Приндак, В. П., Хоєцький, П. Б. (2008). *Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Тваринний світ*. Львів: СПОЛОМ.

Дейнека, А., Приндак, В., Крамарець, В., Башта, А.-Т., & Лях, І. (2024). *Потребують охорони: рідкісні види НПП «Сколівські Бескиди»*. Львів: ЗУКЦ.

Дикий, І. В., & Шквиря, М. Г. (Ред.). (2015). *Ведмідь бурий (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. ТОВ «СІК ГРУП Україна».

Дикий, І. В., Шквиря, М. Г., Хоєцький, П. Б., Улюра Є. М., Яковлев Є. Б., & Коваль Н. П. (2015). Сучасний стан популяції ведмедя бурого в Україні: просторова структура й особливості екології, чисельність і методи дослідження. У І. В. Дикий & М. Г. Шквиря (ред.), *Ведмідь бурий (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні* (сс. 36–72). Київ: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА».

Земан, В., & Марискевич, О. (2023). Серце бойківського краю. НПП «Бойківщина»: здобутки й перспективи. *Зелені Карпати*, 1–4, 44–51.

Коваль, Н. (2024). Фауністичне різноманіття Ужанського НПП: минуле і сьогодення. У *Національні парки в збереженні природної та історико-культурної спадщини — досягнення та перспективи: матеріали міжнародної конференції* (с. 98–103). Ужок.

Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Київ 22 травня 2003 р. (2003). Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_366#Text

Татаринів, К. А. (1956). *Звірі західних областей України (матеріали до вивчення фауни Української РСР)*. Київ: Вид-во АН УРСР.

Carpathian Biodiversity Framework. (2003). <https://www.cbd.int/article/carpathian-biodiversity-framework>

Okarma, H., & Pirga, B. (2016). Ssaki kopytne i drapieżne. У A. Górecki & B. Zemank (ред.), *Bieszczadzki Park Narodowy: 40 lat ochrony* (с. 307–320). Ustrzyki Górne.

Pirga, B. (2025). Ssaki kopytne i drapieżne. У *Bieszczadzki Park Narodowy: osobliwości przyrodnicze i kulturowe* (с. 81–84). Ustrzyki Górne.

Smietana, W. (2024). Wstępna ocena liczebności i rozmieszczenia bieszczadzkiej populacji niedźwiedzia w latach 2022/2023. https://fundacja-przyroda-i-nauka.org/lib/sjic60/LAST_GREY_Raport-naukowo-badawczy-1_2024-1xp3uiv.pdf

---

РЕЗЮМЕ

Казибрід, І., Марискевич О. Моніторинг ведмеда бурого (*Ursus arctos*) в Національному парку «Бойківщина» (Українські Карпати). На основі аналізу польових матеріалів, зібраних з використанням фотопасток і опосередкованих спостережень (сліди, екскременти, місця відпочинку тощо) dokonано попередню оцінку стану популяції ведмеда бурого в НПП «Бойківщина» у межах двох геоморфологічних областей Українських Карпат — Вододільно-Верховинських Карпат і Скибових Карпат. Територія Парку межує з польськими та українськими природно-заповідними об'єктами — Бещадським національним парком і ландшафтним парком «Долина Сяну» в Польщі, а також з Ужанським НПП та НПП «Сколівські Бескиди» в Україні. Така особливість розташування НПП «Бойківщина» сприяє активній міграції ведмеда бурого на цю територію зі сусідніх природоохоронних об'єктів і забезпечує функціонування кількох екокоридорів для великих ссавців і копитних. Станом на початок 2025 р. чисельність ведмеда бурого на території НПП «Бойківщина» оцінюють у межах 4–6 особин.

ВЕДМІДЬ БУРИЙ (*URSUS ARCTOS*) В УМОВАХ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ: МОНІТОРИНГ І ЗБЕРЕЖЕННЯ

Неля Коваль, Василь Шеверя

Ужанський національний природний парк (Вел. Березний, Закарпаття)

e-mail: nelya.kowal@gmail.com; vasilsevera927@gmail.com

0000-0003-2786-1276; 0009-0008-8955-964X

Koval N., Sheveria V. The brown bear (*Ursus arctos*) in the conditions of the Uzhanskyi National Nature Park: monitoring and conservation. — The publication summarizes the results of monitoring the brown bear population within the territory of the Uzhanskyi National Nature Park from 2001 to 2025. Studies have shown that the population of the largest predatory mammal consists of 11–12 individuals. It analyses population dynamics, distribution patterns, and behavioural traits of the species in the Park, as well as the effectiveness of various research methods — winter tracking, camera traps, SMART monitoring, and genetic sampling. The key role of the Novostuzhytsia department as a core habitat area is established. Factors contributing to conflict between humans and predators were discussed, and important measures for species conservation were outlined, including environmental education and combating poaching. Emphasis is placed on the importance of cross-border cooperation for the conservation of this predatory mammal population.

ВСТУП

Закарпаття є осередком найчисленнішої в Україні популяції ведмеда бурого (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758). Згідно з офіційними даними, отриманими від мисливських господарств і природоохоронних територій, у 2019 р. тут налічували 132 ос., тоді як в Україні загалом у тому ж році — 375 ос. (Cheremanyuk *et al.*, 2023).

На Закарпатті ведмідь бурий має два основні осередки поширення: західний осередок біля польсько-словацького кордону і східний — біля румунського кордону (Дикий *et al.*, 2015). Територія Ужанського НПП у його західній частині стала ключовою для збереження та розселення цього хижака, що забезпечено високим охоронним статусом цієї території і з'єднаністю з популяціями сусідніх Польщі та Словаччини (Коваль *et al.*, 2022).

Українська частка загальнокарпатських популяцій хижаків катастрофічно скоротилася. Вона значно менша від часток у сусідів — Польщі та Словаччини, що ще більше підкреслює значущість транскордонної території Ужанського НПП для існування різних просторових угруповань (Дикий *et al.*, 2015). Особливу увагу в Парку надають моніторингові рідкісних видів ссавців, зокрема, ведмеда бурого. Такий моніторинг включає спостереження за станом його популяції: чисельністю, статеву структуру, шляхами міграцій, особливостями біології й екології, адаптацією до змінених біотопів.

Мета роботи — узагальнити результати моніторингових досліджень ведмеда бурого за весь період існування Ужанського НПП, якими методами проводили дослідження та виділити проблеми охорони виду.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА

Моніторингові дослідження ведмедя бурого на території Парку розпочато у 2003 р. М. Шквирею, яка впроваджувала «Програму моніторингу ведмедя бурого» і упродовж наступних 10 років разом з Є. Яковлевим вивчала екологію цього виду та його просторовий розподіл в умовах Парку. Результати не публікувались у фахових виданнях, проте були представлені на конференції «Основи управління біосферними резерватами в Україні» (с. Ужок, жовтень 2014 р.). Спільно з ними у 2013 р. розпочато апробацію фотопасток для моніторингу ведмедя (Коваль & Шеверя, 2025). Цей метод є високовартісним і потребує навичок, та це не завадило йому стати одним з найефективніших для моніторингу ссавців. Адже така систематична зйомка у певному регіоні за допомогою автоматичної фотокамери дає можливість вивчати екстер'єр і популяційну структуру деяких видів без прямого переслідування тварин (Гащак, 2008).

Вже з 2022 р. фотопастки стали важливим інструментом для виконання моніторингових проєктів, які автори здійснювали у співпраці з Франкфуртським зоологічним товариством в рамках проєктів «Зимовий моніторинг великих хижих ссавців» і «Літній моніторинг ссавців» (Коваль & Шеверя, 2025). А з грудня 2024 р. за підтримки WWF автори розпочали моніторингові дослідження рисі євразійської на транскордонній території, де також використовують методику встановлення фотопасток і супутньо збирають інформацію про всі види тварин, які фіксують фотопастки.

До 2025 р. ми реєстрували ведмедя фотопастками тільки в Новостужицькому відділенні, а під час виконання даного проєкту його вдалося зафіксувати також у Лубнянському й Ужоцькому відділеннях. Пастки встановлювали в лісових біотопах, переважно в місцях, перспективних для фауни, але віддалених від населених пунктів, щоб уникнути крадіжки обладнання.

У цій публікації узагальнено результати досліджень авторів, як власних, так і спільних з науковцями з інших наукових установ, спостереження інспекторів відділень Парку протягом 2001–2025 рр. (Коваль & Башта, 2012; Дикий *et al.*, 2015; Коваль *et al.*, 2022; Коваль & Шеверя, 2025); використано й дані з літератури (Крічфалушій *et al.*, 2001; Стойко, 2008).

Статистичні дані щодо чисельності виду формуються на основі щорічних обліків за слідами на снігу (Бондаренко, 1989), які проводять фахівці відділу охорони, науковці та працівники всіх відділень. На основі цих даних створюють «Зведену відомість обліку фауни». Цей метод має недолік — одну і ту ж особину можуть обліковувати кілька разів на різних територіях. Тому враховують також дані опитувань інспекторів і результати цілорічних маршрутних обстежень, під час яких були виявлені сліди життєдіяльності ведмедя — відбитки лап на ґрунті, маркувальні задири на деревах, послід, шерсть, залишки жертв (рис. 1). Під час таких обліків відмічають барлоги та місця переходів хижака.

Рис. 1. Реєстрації ведмедя на території Ужанського НПП за слідами життєдіяльності: а — задири на дереві на території Новостужицького відділення, липень 2023 р. (фото Н. Коваль); б — сліди на снігу на території Ужоцького ПНДВ, березень 2025 р. (фото В. Петруня)

а

б

Інспектори природоохоронних відділень теж записують таку інформацію у картки спостережень, дані з яких наукові співробітники заносять до Літопису природи та до бази даних. Важливим інструментом для фіксації спостережень ведмеда і слідів його життєдіяльності стала програма SMART, яку автори використовують з 2022 р. (Коваль & Шеверя, 2025).

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Чисельність і розподіл по території

Ведмідь постійно перебуває лише на території Новостужицького відділення, де виявлено барлоги, які тварини використовують для зимового сну або народження і вигодовування потомства. Територію інших відділень хижак використовує переважно для сезонних переходів у пошуках корму. Останніми роками його сліди дедалі частіше стали помічати взимку в Ужоцькому та Лубнянському відділеннях, неподалік від польського кордону. Раніше сліди його перебування тут відмічали переважно влітку на ділянках ягідників.

Дані про чисельність ведмеда за останні 5 років за результатами зимових обліків наведено у табл. 1. Результати ресстрації слідів життєдіяльності ведмеда засобами програми SMART за останні 4 роки такі: 2022 — 24, 2023 — 10, 2024 — 9, 2025 — 21 ресстрація.

Таблиця 1. Чисельність ведмеда бурого на території Ужанського НПП за 2021–2025 рр. (за результатами зимових обліків)

Природоохоронні відділення	Площа, га	Кількість особин				
		2021	2022	2023	2024	2025
Костринське	2 535,8	2	–	–	–	–
Жорнавське	2 471,6	1	–	–	–	1
Новостужицьке	4 582,7	10	8	8	8	8
Лубнянське	2 637,7	–	–	–	–	2
Ужоцьке	2 676,8	2	–	1	–	–
Разом	14 904,6	15	8	9	8	11

З потеплінням клімату ведмідь менше перебуває у сплячці взимку і в пошуках поживи здійснює значніші переходи. За повідомленнями місцевих жителів сс. Княгиня, Стричава і Стужиця, ведмеда час від часу помічають у закинутих колгоспних садах восени, коли досягають сливи та яблука, і куди він періодично навідується, щоб поживитися плодами.

Восени 2021 р. місцевий житель спостерігав в околицях с. Княгиня ведмеже сімейство: самку і двох ведмежат: цьогорічку і старшого, щонайменше 2-річного, які в прямому розумінні «пасли» молоду траву на сінокісній луці (рис. 2а). За усним повідомленням прикордонників, упродовж літа—осені цього ж року вони регулярно спостерігали ведмедицю з однорічним ведмежем у лісовому масиві та на гірських луках підніжжя хребта Стінка, який розділяє територію України і Словаччини. Луки тут вкриті чорничником, а узлісся — малиною й ожиною, що створює сприятливі умови для перебування ведмежої родини.

Рис. 2. Спостереження ведмедя на території Ужанського НПП:

а — сімейство ведмедів на луці в околицях с. Княгиня, жовтень 2021, фото від місцевого жителя;

б — ведмедиця у телеметричному ошийнику з малятами на прикордонній території, листопад 2024 р., фото отримано від прикордонників

а

б

У весняний період неподалік населених пунктів (сс. Ставне, Стужиця, Луг, Загорб) неодноразово знаходили розбиті ведмедем мурашники на луках, які колись викошували і на яких тепер випасають худобу.

Індивідуальні ділянки дорослих особин ведмедя охоплюють ділянки одночасно території України і Словаччини на південно-західному прикордонні та України і Польщі — на північно-західному.

У прикордонних лісових масивах Новостужицького, Ужоцького, Лубнянського і Костринського відділень Парку сформувалися екокоридори, що об'єднують локалітети існування ведмедя в заповідних масивах трьох країн і сприяють його розселенню, розмноженню й обміну особинами. У процесі виконання проєкту з моніторингу популяції ведмедя бурого (*Ursus arctos*) у північно-західній частині Українських Карпат на території Ужанського НПП (звіт С. Кудренко у Літописі природи за 2021 р.) та досліджень за проєктом «Життя великим хижакам Європи» (Kubala *et al.*, 2023) проводили збір генетичного матеріалу: шерсті й екскрементів.

Факт фотофіксації прикордонниками ведмедиці у телеметричному ошийнику з двома ведмежатами, які прямували уздовж польсько-українського кордону (рис. 2б) свідчить, що прикордонні території використовуються не тільки самцями, а й самками з потомством, що в майбутньому сприятиме розселенню цього виду по обидва боки кордону.

Реєстр знахідок ведмедя в Парку

Реєстрації 2022 р.:

22.04.2022, Ужанський НПП, околиці с. Ставне, сліди 1 ос. на лісовій дорозі у ялицево-буковому лісі (Н. Коваль); 13.09.2022, Ужанський НПП, околиці с. Жорнава; сліди 1 ос. на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 24.11.2022, Ужанський НПП, околиці с. Стужиця, послід на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 30.11.2022, Ужанський НПП, ок. с. Стужиця, сліди 1 ос. на звіриній стежці (Н. Коваль); 21.12.2022, Ужанський НПП, околиці с. Костринська Ростока, сліди 1 ос. на лісовій дорозі в буковому лісі (Н. Коваль).

Реєстрації 2023 р.:

05.03.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, ур. Каменистий, послід в буковому лісі (інспектор В. Генюта); 08.03.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, ур. Кичери, послід в буковому лісі (інспектор В. Генюта); 22.03.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке відділення, ур. Заломи, послід у буково-ялицевому лісі (інспектор В. Генюта); 30.03.2023, Ужанський НПП, околиці с. Стужиця, послід на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 04.04.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, послід на лісовій дорозі в буковому лісі (Н. Коваль); 19.04.2023, Ужанський НПП, околиці с. Стужиця, послід на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 03.05.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, кв.11, в. 9, барліг (Н. Коваль).

Реєстрації 2024 р.:

30.05.2024, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, сліди ведмедиці з ведмежам на лісовій дорозі в буково-ялицевому лісі (Н. Коваль); 11.0.2024, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, задири ведмеця на старому буці серед лісу (Н. Коваль); 29.07.2024, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, сліди ведмедиці з ведмежам на лісовій дорозі в змішаному лісі (Н. Коваль); 06.09.2024, Ужанський НПП.

Реєстрації 2025 р.:

28.01.2025, Ужанський НПП, Ужоцьке ПНДВ, сліди 1 ос. на лісовій дорозі (інспектор ПНДВ, В. Петрунь); 29.01.2025, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, сліди 1 ос. на переході в буковому лісі (Н. Коваль); 14.03.2025, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, переході в буковому лісі (Н. Коваль); 14.03.2025, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, барліг з ведмедицею і двома ведмежатами (інспектор О. Лешанич).

Відомості про барлоги

У березні 2025 р. інспектори Новостужицького ПНДВ виявили барліг, в якому перебувало двоє ведмежат півторамісячного віку. Самка збудувала його під коренем свіжоповаленої ялиці. Дно лігва добре вистелено ялиновими гілками (рис. 3). Відомі ще два барлоги в цьому ж відділенні:

1. під г. Кременець на висоті 910 м у дуплі старої ялиці;
2. в ур. Каменистий на висоті 818 м у дуплі старої липи.

Рис. 3. Знахідка барлоги ведмеця на території Ужанського НПП: а – барліг на території Новостужицького ПНДВ; б – ведмежата в тому ж барлозі; березень 2025 р., фото О. Лешанича

Зі слів працівників Жорнавського відділення, вони бачили барліг на своїй території у 2021 р., але не повідомили точних даних. Нами виявлено сліди перебування ведмедиці з малям 06.09.2024 під г. Голяна у цьому ж відділенні, де вони жилилися безхребетними, розбиваючи старі, повалені стовбури дерев.

Реєстрації ведмеда фотопастками

Результати реєстрації ведмеда фотопастками за період 2023–2025 рр. представлено в табл. 2. Загалом за 2023–2025 рр. було 18 реєстрацій ведмеда, з яких 3 у зимовий період, 3 — навесні, 12 — влітку. Із них 16 реєстрацій припадають на територію Новостужицького відділення, по одній — на Лубнянське і Ужоцьке відділення (рис. 4).

Рис. 4. Реєстрації ведмедів фотопастками у Новостужицькому (05.2025) й Ужоцькому (06.2025) відділеннях

Таблиця 2. Реєстрація ведмеда бурого фотопастками за 2023–2025 рр. на території Ужанського НПП (хронологічний порядок)

Місце реєстрації	Дата	Час	Особин	Біотоп
Новостужицьке ПНДВ	03.02.2023	08:11	1	буково-ялицевий ліс
Новостужицьке ПНДВ	17.02.2023	14:14	1	буково-ялицевий ліс
Новостужицьке ПНДВ	19.04.2023	11:07	2	буково-ялицевий ліс
Новостужицьке ПНДВ	13.08.2023	14:14	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	19.07.2024	21:08	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	20.07.2024	05:46	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	02.08.2024	6:59	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	12.08.2024	8:00	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	19.07.2024	19:51	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	20.07.2024	5:46	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	22.07.2024	6:18	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	02.08.2024	6:59	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	12.08.2024	8:00	1	буковий ліс

Лубнянське ПНДВ	31.12.2024	12:33	1	хребет букового лісу
Новостужицьке ПНДВ	01.03.2025	19:20	1	підгодівельний майданчик
Новостужицьке ПНДВ	08.03.2025	23:12	1	підгодівельний майданчик
Новостужицьке ПНДВ	21.05.2025	5:12	1	підніжжя хребта, узлісся
Ужоцьке ПНДВ	14.06.2025	14:07	1	узлісся букового лісу

Збереження ведмеда бурого на території Парку

Значну увагу в дослідженнях найбільшого хижого ссавця приділяли особливостям конфлікту людина-хижак на території Ужанського НПП та прилеглих територіях. Серед факторів, які формують конфлікт ведмеда з людиною, виділили: випадкові зустрічі місцевого населення з хижаком під час перебування в лісовому масиві, на ягідниках, на випасах і випадкові зустрічі озброєних прикордонників з хижаком під час патрулювань (Дикий *et al.*, 2015).

У 2013 р. в Парку проведено окреме дослідження випадків шкоди, спричиненої ведмедями (звіт К. Б. Леона в Літописі природи за 2014 р.). Аналізували потреби компенсацій за шкоду, спричинену ведмедем. Відповідно до результатів опитування населення, яке проживає на території Парку і прилеглий території, за період 2008–2013 рр. в середньому зареєстровано 5 випадків шкоди господарству, зокрема, свійській худобі. Майже 60 % респондентів вважали, що ведмідь є мисливським видом, і лише 28 % респондентів знали, що програми компенсації збитків немає.

Серед заходів охорони ведмеда на території Парку важливим є створення дослідницьких полігонів; наповнення первинної бази даних про знахідки, щорічне оцінювання якості угідь; створення охоронних зон у місцях його мешкання, боротьба з браконьєрством і екопросвітницька робота.

ВИСНОВКИ

Починаючи з 2003 р., на території Ужанського НПП триває моніторинг популяції ведмеда бурого. За даними щорічних обліків, чисельність даного виду на сьогодні становить близько 11–12 ос.

Ведмеда регулярно реєструють тільки в Новостужицькому відділенні, на території якого відмічені барлоги і самки з малятами. Територію інших відділень ведмідь використовує для сезонних переходів у пошуках корму.

На прикордонних територіях уздовж кордону України з Польщею і Словаччиною є екокоридори, які стали важливими місцями обміну особинами та розселення хижака.

Відчутної шкоди господарствам на території Парку ведмідь не завдає, а суворий охоронний режим території Парку запобігає браконьєрському полюванню на вид.

ПОДЯКИ

Щиро дякуємо працівникам служби охорони, наукового відділу Ужанського НПП за збір даних про ведмеда бурого; колегам М. Шквирі, Є. Яковлеву, К.-Б. Леону, І. Дикому, Р. Черепанину за допомогу у зборі інформації про ведмеда. Автори вдячні Франкфуртському зоологічному товариству та громадській організації WWF-Україна за надання методичної, технічної і фінансової підтримки. Дякуємо І. Загороднюку за допомогу в редагуванні тексту.

Дослідження проведено в рамках виконання програми Літопису природи Ужанського НПП за розділом «Тваринний світ» та проекту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні», що фінансується урядом Німеччини за сприяння Франкфуртського зоологічного товариства, а також транскордонного проекту «Підтримка співіснування та збереження великих хижих тварин у Карпатах».

ЛІТЕРАТУРА

Бондаренко, В. Д., Делеган, І. В., Соловій, І. П., та Рудишин, М. П. (1989). *Облік диких тварин. Практичні рекомендації*. Львів, 1–65.

Гащак, С. (2008). Про досвід автоматичного фотографування диких тварин у Чорнобильській зоні. У *Раритетна теріофауна та її охорона* (с. 28–36). Луганськ. (Серія: *Праці Теріологічної школи*; Вип. 9).

Дикий, І. В., & Шквиря, М. Г. (Ред.). (2015). *Ведмідь бурій (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. ТОВ «СІК ГРУП Україна».

Коваль, Н. П., та Башта, А. Т. (2012). Раритетні види ссавців на території Ужанського національного природного парку. У *Теріофауна заповідних територій та збереження ссавців* (с. 26). Гола Пристань. (Серія: *Novitates Teriologicae*; Pars 8).

Коваль, Н., Башта, А. Т., Шквиря, М., та Яковлев, С. (2022). Основні аспекти досліджень та збереження теріофауни Ужанського національного природного парку. У *Роль природно-заповідних територій у збереженні природних і етнокультурних цінностей [...]* (с. 115–119). Ужанський НПП, Великий Березний.

Коваль, Н., та Шеверя, В. (2025). Великі хижі ссавці в Ужанському національному природному парку: ресстрація, облік та моніторинг. *Novitates Theriologicae*, 17, 80–87. <https://doi.org/10.53452/nt1716>

Крічфалушій, В. В., Іванега, І. Ю., та Луговой, О. С. (2001). *Ужанський національний природний парк*. Приватна друкарня Романа ПОВЧ, Ужгород, 1–113.

Стойко, С. М. (Ред.). (2008). *Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення* (2-ге вид.). Львів, 1–306.

Cherapanyn, R. M., Vukhor, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets T. S., Dykyu I. V. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissia. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. doi: <https://doi.org/10.15421/012302>

Kubala, J., Guimarães, N. F., Cherapanyn, R., Ćirović, D., Find'o, Š., Majić, A., Sindičić, M., Huber, Đ., Selva, N., Blanco, J. C., Llana, L., Reljić, S., & Kaczensky, P. (2023). *Status report on existing large carnivore population data and information in pilot areas (Technical report)*. Zvolen, Slovakia: Technical Report, 1–40. <https://lceipub.nina.no/pdf/74>

РЕЗЮМЕ

Коваль Н., Шеверя В. Ведмідь бурій (*Ursus arctos*) в умовах Ужанського національного природного парку: моніторинг і збереження. — У публікації узагальнено результати моніторингу популяції ведмеда бурого на території Ужанського національного природного парку за 2001–2025 рр. За результатами досліджень встановлено, що популяція найбільшого хижого ссавця становить 11–12 ос. Проаналізовано динаміку чисельності виду, особливості поширення і поведінки виду на території Парку та ефективність різних методів досліджень — зимових обліків, фотопасток, SMART-моніторингу, збору генетичних зразків. Встановлено ключову роль Новостужицького відділення як осередку постійного мешкання виду. Обговорено фактори конфлікту «людина–хижак» і заходи, важливі для збереження виду, включаючи просвіту і боротьбу з браконьерством. Показано значення транскордонної співпраці для збереження популяції ведмеда.

ЗАХОДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ Й ОХОРОНИ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*) У ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ГОРҐАНИ»

Роман Кузнєцов, Ярослав Петрашук

Природний заповідник «Горґани» (м. Надвірна)

e-mail: kuznecoviroman@gmail.com, orcid: 0009-0008-3464-7319

Kuznetsov R., Petrashchuk Y. Measures for the study and protection of the brown bear (*Ursus arctos*) in the Gorgany Nature Reserve. In the «Gorgany» Nature Reserve, brown bear monitoring (2004–2024) is conducted using snow-tracking surveys and camera traps. One individual plays a key role, using the reserve as the core of its winter territory. At least three bears have been recorded, along with den sites. The SMART program enables precise recording of tracks and photographic documentation. The reserve's protection service ensures species safety, while environmental education activities raise public awareness, promote understanding of the bear's ecological role, and contribute to population stabilization.

ВСТУП

Природний заповідник «Горґани» — єдиний природоохоронний об'єкт в Українських Карпатах, який має категорію Іа (природні заповідники суворого режиму). Він розташований в одному з гірських масивів Східних Карпат. Для території заповідника типовими є холодні кліматичні умови, які вплинули на поширення тут бореальних і субальпійських екосистем. Характеристику ссавців природного заповідника «Горґани» подано в регіональній літературі (Татаринів, 1973; Голубец *et al.*, 1988; Киселюк & Годованець, 2000).

Територія заповідника тягнеться вздовж хребта Довбушанських Горґан і є важкодоступною через складний рельєф. Центральну її частину займають субальпійські криволісся сосни гірської, вигідні для облаштування барлогів. Для заповідника характерний комплекс бореально-тайгових і гірських видів тварин, серед яких і ведмідь бурий (Дикий & Шквира, 2015).

Мета роботи — узагальнити відомості про стан вивченості й охорони ведмедя бурого (*Ursus arctos* L.) на території заповідника «Горґани».

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Вивчення й охорону ведмедя на території Природного заповідника «Горґани» здійснюють відповідно до Плану дій щодо збереження ведмедя бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні, затвердженого наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 20 жовтня 2021 р. № 679 з використанням методики, розробленої WWF-Україна та Франкфуртським зоологічним товариством.

До 2022 р. обліки диких тварин у заповіднику проводили за методикою Ю. Юркевича (1996); з 2022 р. облік ведмедя здійснюють з використанням маршрутного обліку по слідах на снігу та за допомогою фотопасток

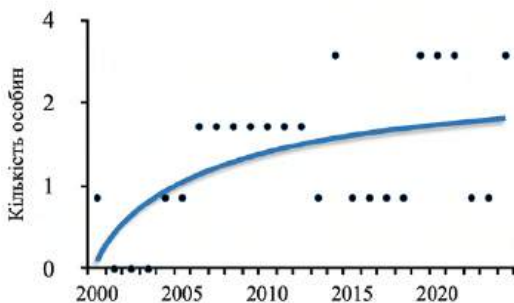
(10 камер, але ведмедя цим способом дотепер не зафіксовано). Облік за слідами на снігу здійснюють співробітники Горганського та Черниківівського природоохоронних науково-дослідних відділень. Фіксацію слідів проводять на маршрутах, які охоплюють максимальну кількість оселищ, де може траплятися ведмідь. Відомості про знахідки записують в облікових картках і щоденниках. У 2024 р. сліди ведмедя виявлено у трьох урочищах – Джурджи, Ведмежик і Новобудова.

РЕЗУЛЬТАТИ

Облік реєстрацій і оцінка чисельності

Накопичення даних щодо реєстрацій ведмедя триває з 2004 р. і фіксується в Літописі природи природного заповідника (томи 4–28) (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості особин ведмедя за період 2000–2024 р.

Рис. 2. Сліди ведмедя на снігу. Фото І. Яремчук, 08.12.2023

З 2022 р. завдяки аналізу даних, отриманих за допомогою фотопасток і обліків по слідах на снігу (рис. 2), відзначаємо зміну чисельності та міграцію ведмедя бурого. Усього зафіксовано проходження 3 ос. територією заповідника. Оскільки площі, на яких живляться ведмеді, є досить великими, а через зміни клімату тваринам доводиться проводити зимовий сезон в активних пошуках поживи, то інтерпретація даних, отриманих таким чином, є досить складною. Тим не менше, можна впевнено стверджувати, що щонайменше для однієї особини ведмедя бурого природний заповідник «Горгани» є ядром індивідуальної території, де тварина, зокрема, впадає у сплячку.

Міграційні шляхи і активність

В ур. Джурджи (кв. 14) доросла особина ведмедя бурого зайшла з ур. Подишірний Максимецького лісництва Надвірнянського надлісництва і того ж дня вийшла за межі заповідника. За напрямком слідів тварини, зафіксованих в ур. Новобудова біля струмка Зубринка (рис. 3, а), встановлено, що тварина переміщувалася з ур. Бабин Погар (кв. 28) в бік Довбушанця (кв. 39). В ур. Ведмежик зафіксовано сліди ще одного дорослого ведмедя, що рухався з кв. 20 в бік кв. 22.

Свіжі сліди виявлено протягом січня–лютого 2024 р., що свідчить про те, що ведмеді у той рік або зовсім не впали у сплячку, або перебували у стані гібернації дуже короткий час.

Завдяки обліку слідів можна з'ясувати місця розташування барлогів. Встановлено, що у гірськососновому криволіссі ур. Садки (кв. 19) в зимовий період 2023–2024 рр. ведмідь облаштував поверхневий барліг (рис. 3, б). Сховок використовувала одна особина упродовж невеликого періоду часу (до 1,5 місяця). Усі знахідки зафіксовано за допомогою програми SMART (приклад показано на рис. 3, в).

Охорона й екоосвіта

Служба державної охорони заповідника постійно здійснює охорону природних комплексів і дикої фауни, а в особливі періоди життєдіяльності ведмедя (насамперед у періоди розмноження та зимового сну) здійснює охорону території заповідника від браконьєрства (рис. 4).

Рис. 4. Проведення природоохоронних рейдів-перевірок співробітниками заповідника. Фото А. Савчук, 12.02.2024

Рис. 5. Екологічний урок щодо необхідності збереження ведмедя бурого. Фото Р. Кузнецов, 20.05.2025

Працівники сектору еколого-освітньої роботи заповідника проводять заходи для різних вікових категорій і соціальних груп населення, щоби підвищити їхню обізнаність стосовно необхідності збереження ведмедя (рис. 5). Заходи спрямовують на вивчення загроз для існування ведмедя, подолання негативних стереотипів і страхів щодо нього, на розуміння його екологічної ролі. Загалом протягом 2022–2025 рр. проведено 23 заходи для здобувачів освіти і місцевого населення.

ВИСНОВКИ

Проведені ефективні природоохоронні заходи, відсутність фрагментації середовищ існування і наявність достатньої кормової бази у Природному заповіднику «Горгани» сприяли збільшенню чисельності особин ведмедя бурого у 2024 р. Чималу роль відіграли також проведені заходи з підвищення обізнаності стосовно ведмедя бурого.

Поряд із цим, інтерпретація даних є досить складною через недостатній рівень матеріально-технічної бази природоохоронної установи (за останні роки він покращився внаслідок міжнародної співпраці) та зміни клімату (тваринам доводиться проводити зимовий сезон в активних пошуках корму).

На сьогодні можна впевнено стверджувати, що Природний заповідник «Горгани» є ядром індивідуальної території для однієї або кількох особин ведмедя бурого, де тварина часто знаходить поживу і впадає у сплячку.

ЛІТЕРАТУРА

Голубец, М. А., Гаврусевич, А. Н., Загайкевич, И. К., Здун, В. И., Комендар, В. И., Луговой, А. Е., Малиновский К. А., Милкина, Л. И., Нудельман, М. С., Одинак, Я. П., Парпан, В. И., Стойко, С. М., Татаринов, К. А., Трохимчук, С. В., Трибун, П. А., Царик, З. А. & Царненко, П. Н. (1988). *Украинские Карпаты. Природа*. Киев: Наукова думка.

Дикий, І. В., & Шквиря, М. Г. (ред.). (2015). *Ведмідь бурий (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. Київ: ТОВ «СІК ГРУП Україна».

Киселюк, О. І., & Годованець, Б. Й. (2000). Хребетні природного заповідника «Горгани». *Заповідна справа в Україні*, 6(1–2), 35–41.

Татаринов, К. А. (1973). *Фауна хребетних Заходу України*. Львів: Вища школа.

Юркевич, Ю. В. (1996). *Дикі звірі і птахи Карпат*. Надвірна: Івано-Франківське обласне управління лісового господарства України.

РЕЗЮМЕ

Кузнцов Р., Петрачук Я. Заходи щодо вивчення й охорони ведмедя бурого (*Ursus arctos*) у Природному заповіднику «Горгани». У Природному заповіднику «Горгани» здійснюють моніторинг ведмедя бурого (2004–2024 рр.) за маршрутними обліками по слідах на снігу та фотопастками. Основну роль у використанні території відіграє одна особина, яка використовує заповідник як ядро своєї зимової території. Зафіксовано проходження щонайменше 3 особин і місця облаштування барлогів. Програма SMART дає змогу точно фіксувати сліди і здійснювати фотофіксацію. Охорону забезпечує служба заповідника, а екопросвітницькі заходи сприяють підвищенню обізнаності населення, формуванню розуміння екологічної ролі виду та стабілізації популяції.

ПОЯВА ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*) У ЗАХІДНОМУ ПОЛІССІ: АНАЛІЗ ВІДОМИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Михайло Франчук¹, Михайло Химин²

¹ Рівненський природний заповідник (с. Чудель)

e-mail: m_franchuk@ukr.net; orcid: 0000-0002-7044-7137

² Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» (с.мт Любешиів)

Franchuk M., Khymyn M. Occurrence of the brown bear (*Ursus arctos*) in Western Polissia: An analysis of documented observations. Between 2001 and 2025, eleven records of the brown bear (*Ursus arctos*) were documented in the territory of Western Polissia of Ukraine (Volyn and Rivne regions). Most of the observations occurred during the reproductive period, when bears undertake long-distance movements. All bear incursions were recorded coming from the territory of Belarus through corridors within wetland areas (bogs and river floodplains). The southernmost record of a bear was documented near the city of Lutsk, while all other observations occurred in the border zone. Daily movements were concentrated near settlements, along agrocenoses, vegetable gardens, and field and forest roads. The dynamics of records indicate the preservation of transboundary migration links of the brown bear population between Ukraine and Belarus. The obtained data emphasize the importance of the Polissia protected areas as key sites for the conservation of this species.

ВСТУП

За даними останнього узагальнення (Дикий & Шквиря, 2015), ведмідь у межах Поліського регіону зник з цієї території у 1920–1950-х рр. Його спорадично реєстрували в лісах Волинської обл. (Татаринів, 1956). Останніми десятиліттями сліди поодиноких особин реєстрували в Деснянсько-Старогутському НПП (Середино-Будський район, Сумська обл.) (Клестов *et al.*, 1998; Мерзлікін, 2003; Гаврись *et al.*, 2007; Загороднюк & Мерзлікін, 2025), в зоні відчуження ЧАЕС (Shkvyria, Vishnevskiy, 2012; Gashchak, 2024; Жила, 2024) та, за неперевіреними даними (Жила, 1997), у колишніх Дубровицькому і Рокитнівському районах (тепер Сарненському районі) Рівненської обл.

Після наведених даних нам відомо лише про поодинокі спостереження ведмедя бурого на Західному Поліссі, а саме: на початку 1960-х – одну особину бачили неподалік с. Переброди Сарненського (кол. Дубровицького) районі Рівненської обл., яка зайшла з території Білорусі (повід. О. Денищич); 1984 р. одну дорослу особину бачили на болоті неподалік с. Вежниця, Сарненський (кол. Рокитнівський) район (повід. І. Кузьмича).

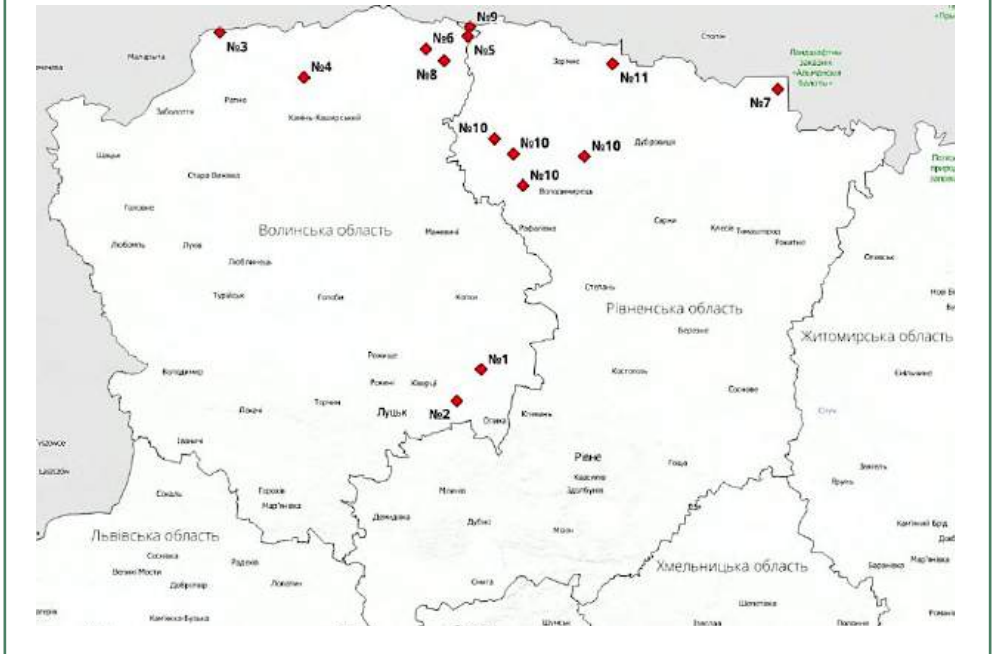
Наприкінці 1990-х рр. на Поліссі утворено низку об'єктів природно-заповідного фонду, після чого науковці активізували дослідження фауни регіону, в т. ч. й почали документувати спостереження ведмедя бурого.

Мета роботи — провести узагальнення й аналіз спостережень ведмедя бурого в межах Західного Полісся України за останні 25 років (2000–2025).

РЕЗУЛЬТАТИ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Дані про реєстрації ведмедя бурого в межах Західного Полісся отримано упродовж 2000–2025 рр. за допомогою власних спостережень, повідомлень місцевих лісників, егерів, співробітників територій і об'єктів ПЗФ. Кожен факт реєстрації ведмедя ретельно перевіряли, в окремих випадках були підтвердження за допомогою фото- і відеофіксації, а також здійснювали проміри слідів. Загалом за результатами згрупованих даних нам відомо про 11 фактів реєстрації ведмедя бурого на території Західного Полісся України (рис. 1).

Рис. 1. Картосхема спостережень ведмедя бурого на Західному Поліссі за 2001–2025 рр.

Хронологія спостережень:

- 05.06.2001 (№ 1), 1 ос. (сліди), Волинська обл., Луцький (у минулому Ківерцівський) р-н, с. Городище, ДП «Ківерцівське ЛГ», Муравищенське л-во, бачили лісники, потім бачили сліди в лісі (особ. повід. В. В. Сухопора);
- 8–20.06.2001 (№ 2), 1 ос., Волинська обл., Луцький (у минулому Ківерцівський) р-н, с. Звірів, ДП «Ківерцівське ЛГ», Звірівське л-во, в районі траси Луцьк–Рівне, звідки розвернувся і пішов на північ, за іншими даними дійшов на південь до с. Ботин Луцького р-ну і далі повернув на північ (повід. лісників і особ. повід. В. В. Сухопора);
- травень 2003 (№ 3), 1 ос. (сліди), Волинська обл., Ковельський (у минулому Ратнівський) р-н, с. Кортеліси, Ратнівське ЛМГ, Кортеліське л-во. Особина зайшла з території Білорусі, пізніше повернулася назад, де була застрелена (повід. лісової охорони);

- червень 2004 (№ 4), 1 ос. (сліди), Волинська обл., Камінь-Каширський р-н, с. Черче, ліс (особ. повід. Я. С. Чмуха);
- червень 2021 (№ 5), 1 ос. (сліди), Волинська обл., Камінь-Каширський (у минулому Любешівський) р-н, с. Сваловичі, ур. Сваловицька дача (лісники й інспектори НПП «Прип'ять-Стохід» зробили фото, за яким А.-Т. Башта підтвердив приналежність слідів ведмедю);
- червень-липень 2021 (№ 6), 1 ос. (сліди), Волинська обл., Камінь-Каширський (у минулому Любешівський) р-н, с. Люб'язь, чагарники, городи на захід від села (бачили співробітники НПП «Прип'ять-Стохід»);
- 27.05.2021 (№ 7), 1 ос. (молодий самець), сліди зафіксовані на території масиву Переброди Рівненського природного заповідника (Північне ПНДВ), Рівненська область, Сарненський р-н (рис. 2). Тварина зайшла із території республіканського заказника Альманські болота (республіка Білорусь) вглиб болотного масиву Переброди на 5 км по піщаних дюнах, а потім повернулася у зворотному напрямку¹. Через декілька днів сліди цієї тварини відмітили місцеві жителі в Столінському р-ні Берестейської обл. Білорусі (дані місцевих ЗМІ). Варто зазначити, що місцеве населення прикордоння, яке межує із Рівненським природним заповідником, під час збирання ягід періодично спостерігає сліди ведмедя на території Білорусі (Антипова *et al.*, 2015);

Рис. 2. Виявлені сліди ведмедя на масиві Переброди Рівненського природного заповідника:

а – піщана дюна із біотопом соснових лісів лишайникових, фото М. Франчук, 27.05.2021;

б – сліди на піску, фото В. Попка, 27.05.2021

а

б

- 12.08.2021 (№ 8), 1 ос. (сліди), зафіксовано рух з південного заходу на північний схід, Волинська обл., Камінь-Каширський (у минулому Любешівський) р-н, с. Підкормілля, ліс (особ. повід. М. В. Химин);
- червень 2022 (№ 9), місцевий житель спостерігав сліди ведмедя у прикордонній зоні України і Білорусі на дорозі біля с. Ніговищі Вараського (у минулому Зарічненського) р-ну Рівненської обл. (особ. повід. В. Діковицький);

¹ Цит. за: Літопис природи Рівненського природного заповідника (Сарни, 2022, т. 23).

- 26.06.2023 (№ 10), неподалік с. Озеро Вараського (у минулому Володимирецького) р-ну Рівненської обл., у лісовому масиві місцеві егері зафіксували численні ознаки тривалого перебування ведмедя. Ведмідь живився медом із лісових вуликів. Через значну увагу з боку місцевого населення ведмідь почав переміщуватись у західному напрямку, його сліди фіксували переважно по піщаних дорогах на полях і городах біля сіл Сопачів, Мульниці, Борова (рис. 3, а), далі його сліди зникли у болотистій місцевості болота Бабів мох, що між Білоозерським масивом Рівненського ПЗ та Нобельського НПП (згруповано численні відеопідтвердження і фото співробітником Рівненського ПЗ В. М. Лойчиком). Промір'яні сліди, розмір відбитків лап: передня (15x16 см, рис. 3, б), задня (24x15 см, рис. 3, в). Далі, за непідтвердженими даними, сліди ведмедя бачили у Волинській обл.
- 25.02.2025 (№ 11) спостерігали 1 ос. у прикордонній зоні між Україною та Білоруссю на північ біля с. Бутове Вараського (у минулому Зарічненського) р-ну Рівненської обл. (особ. повід. Т. Кривульський).

Рис. 3. Ознаки перебування ведмедя біля с. Мульниці Вараського р-ну Рівненської обл.:

а – сліди на піщаній дорозі біля городів місцевих жителів;

б – відбиток передньої лапи;

в – відбиток лівої лапи. Фото: В. Лойчик, 27.06.2023

а

б

в

За результатами аналізу спостережень ведмедя бурого в межах Західного Полісся ми дійшли висновку, що основні реєстрації виду припадають на період сезону розмноження (травень–липень), коли самці у пошуках самок або місць для оселень здійснюють тривалі переходи.

Усі задокументовані переходи зафіксовано з території Білорусі в межах водно-болотних угідь (верхові та перехідні болота й річкові заплави р. Прип'ять та її притоки).

На нашу думку, ведмідь періодично траплявся на дослідженій території і раніше, про що свідчать дані реєстрацій у сусідній Білорусі та інших регіонах Полісся, але через брак достатньої кількості науковців і відсутність публікації зареєстрованих даних такі спостереження могли залишитися поза увагою.

ПОДАКИ

Автори висловлюють вдячність усім причетним спостерігачам ведмедя бурого, які люб'язно надали інформацію для підготовки даної публікації, а саме: В. В. Сухопору, Я. С. Чмуху, В. Попику, В. Дісковичському, В. М. Лойчику, Т. Кривульському, співробітникам НПП «Прип'ять-Стохід».

ЛІТЕРАТУРА

- Антипова, Е. А., Бачук, Л. В., Богданович, И. А., Вежновец, В. В., Гопчак, И. В., Груммо, Д. Г., Даглиц, В. Ю., Домбровский, В. Ч., Дробенков, С. М., Дыкий, И. В., Ермохин, М. В., Жилинский, Д. Ю., Журавлёв, Д. В., Журавчак, Р. О., Зеленкевич, Н. А., Зибцев, С. В., Кулак, А. В., Максименков, М. В., Мартынов, А. В., Мороз, М. Д., Прищепчик, О. В., Русецкий, С. Г., Самусенко, И. Е., Сетракова, Е. М., Сидорович, А. А., Соловей, И. А., Сошенский, А. М., Судник, А. В., Устин, В. В., Франчук, М. В., Цвирко, Р. В., Шевцова, Н. С., Шляхтич, Е. А., Шушкова, Е. В., Юргенсон, Н. А., & Янус, Г. Г. (2019). *Трансграничная рамсарская территория «Ольманы-Переброды»*. Минск.
- Гаврись, Г. Г., Кузьменко, Ю. В., Мішта, А. В., & Коцержинська, І. М. (2007). *Фауна хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський»*. Київ.
- Дикий, І. В., & Шквиря, М. Г. (Ред.). (2015). *Ведмідь бурий (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. ТОВ «СІК ГРУП Україна».
- Жила, С. (2024). Маркування ведмедем (*Ursus arctos*) дерев у Чорнобильському біосферному заповіднику. *Theriologia Ukrainica*, 27, 78–89. <https://doi.org/10.53452/TU2709>
- Жила, С. М. (1997). Бурий ведмідь (*Ursus arctos* L.) в Українському Поліссі. *Вестник зоології*, 31(3), 77.
- Загороднюк, І., & Мерзлікін, І. (2021). Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) у Східному Поліссі в Україні: свідчення відновлення виду в регіоні. *Novitates Theriologicae*, 17, 63–66. <https://doi.org/10.53452/nt1712>
- Клестов, М. Л., Гаврись, Г. Г., Кузьменко, Ю. В., & Новік, В. В. (1998). Нарис фауни хребетних тварин проєктованого національного природного парку «Деснянсько-Старогутський». У *Матеріали наук.-практ. семінару «Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення»* (с. 93–102). Київ.
- Мерзлікин, И. Р. (2003). Некоторые замечания к региональному списку животных, подлежащих особой охране в Сумской области. У *Проблеми збереження ландшафтного, ценотичного та видового різноманіття басейну Дніпра. До 75-річчя заповідника «Михайлівська цілина»* (с. 144–150). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка.
- Татаринов, К. А. (1956). *Звірі західних областей України (матеріали до вивчення фауни Української РСР)*. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Gashchak, S. (2024). Annotated review of the mammal fauna in the Chernobyl Biosphere Reserve as of 2023. *Theriologia Ukrainica*, 28, 3–33. <https://doi.org/10.53452/TU2803>
- Shkvyria, M., & Vishnevskiy, D. (2012). Large carnivores of the Chernobyl Nuclear Power Plant Exclusion Zone. *Vestnik Zoologii*, 46(3), 239–246. <https://doi.org/10.2478/v10058-012-0020-2>

РЕЗЮМЕ

Франчук М., Химин М. Поява ведмедя бурого (*Ursus arctos*) у Західному Поліссі: аналіз відомих спостережень. За період 2001–2025 рр. на території Західного Полісся України (Волинська та Рівненська обл.) задокументовано 11 випадків реєстрації ведмедя бурого (*Ursus arctos*). Основна частка спостережень припадає на репродуктивний період, коли ведмеді здійснюють тривалі переходи. Усі заходи ведмедя зафіксовано з території Білорусі по коридорах, що в межах водно-болотних угідь (болота і річкові заплави). Найпівденніший захід ведмедя зафіксовано неподалік м. Луцьк, усі інші спостереження – в прикордонній зоні. Добові переходи були сконцентровані біля населених пунктів по агроценозах, городах та польових і лісових дорогах. Динаміка реєстрацій свідчить про збереження транскордонних міграційних зв'язків популяцій ведмедя в Україні та Білорусі. Наявні дані підкреслюють важливість природоохоронних територій Полісся як ключових ділянок для збереження цього виду.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «СИНЬОГОРА»

Іванна Фуфалько

Національний природний парк «Синьогора» (Гута, Івано-Франківська обл.)

e-mail: fim85@ukr.net; orcid: 0009-0001-6645-1862

Fufalko I. Monitoring results of the brown bear (*Ursus arctos*) in the Syniohora National Nature Park. The article presents the results of monitoring the brown bear (*Ursus arctos*) population within the territory of the Syniohora National Nature Park (Ivano-Frankivsk Oblast, Ukraine) in recent years. The spatial and temporal patterns of bear activity are analysed, with key habitats and seasonal dynamics identified. Particular attention is given to changes in winter behaviour, which are likely associated with climate shifts—specifically warming trends and unstable snow cover. Several cases of human–bear conflict were recorded, including damage to apiaries. Photographic documentation of such incidents is provided, along with examples of management measures implemented to prevent future occurrences. The findings contribute to the development of effective conservation strategies for the species within protected natural areas.

ВСТУП

Національний природний парк «Синьогора», створений у 2009 р. в межах гірського масиву Горгани, є важливою природоохоронною територією Українських Карпат. Його площа становить 10 866 га, а повноцінне функціонування установи розпочалось у 2021 р. після зміни статусу території. Висотний діапазон становить від 650 до 1836 м, що зумовлює значне різноманіття природних умов, ландшафтів і біоценозів. У межах парку збереглися букові, ялицево-смерекові та змішані ліси, а також рідкісні види флори і фауни (Заморока, 2021).

Ще за часів функціонування Державної організації резиденції «Синьогора», яка передувала створенню Парку, на цій території діяв відділ мисливського господарства, що вів систематичний облік фауни. Завдяки мозаїчності ландшафтів, лісовому покриву й обмеженій господарській діяльності, Парк забезпечує сприятливі умови для збереження рідкісних видів фауни, зокрема, бурого ведмедя (*Ursus arctos*) — найбільшого наземного хижака України (Фуфалько, 2022).

Мета роботи — проаналізувати чисельність, сезонну активність і екологічні потреби бурого ведмедя на території НПП «Синьогора», визначити загрози й окреслити напрями збереження виду.

МАТЕРІАЛ Й МЕТОДИКА

Моніторинг чисельності ведмедя бурого проводили на основі польових обстежень, обліку слідів життєдіяльності, візуальних спостережень працівників Парку та місцевих мешканців, фіксацій із фотопасток, з використанням програмного забезпечення SMART для картування місць перебування виду, а також на основі багаторічних даних, які є основою для моніторингу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Починаючи з 2001 р., чисельність ведмедя бурого на території Парку постійно зростає (Фуфалько, 2023). Така динаміка зумовлена низькою чинників: заборона полювання, обмеження лісозаготівель у ключових біотопах, зниженням рівня антропогенного навантаження, наявністю достатньої кормової бази й ефективною природоохоронною діяльністю.

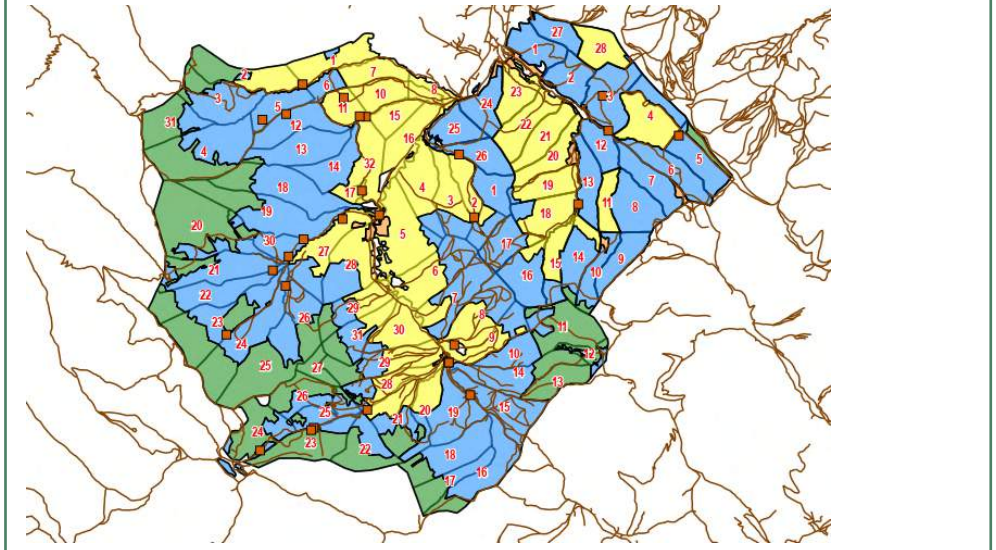
Поряд із тим, зберігається загроза зворотної тенденції — зменшення чисельності виду і трансформації його статусу в межах Парку до міграційного. Одним із критичних чинників такого ризику є втрата кормових територій, зокрема, відкритих зрубів, площа яких на сьогодні становить близько 101 га. Ці ділянки відіграють ключову роль у забезпеченні ведмедя в різні сезони року висококалорійним рослинним кормом, який становить основу його раціону: навесні — 57,6 %, влітку — 73 %, восени — 65,7 % (Слободян, 2008).

Водночас природна динаміка лісових екосистем призводить до поступового заростання зрубів деревною рослинністю, що зменшує їхню цінність як кормових біотопів. Це, у свою чергу, спричиняє скорочення площ, придатних для сезонного живлення, та зниження загальної якості середовища існування. Така ситуація може викликати зміни у просторовій поведінці ведмедя, зокрема — зменшення чисельності в межах Парку або перехід до використання території переважно з міграційною метою.

У зв'язку з цим надзвичайно важливим завданням для ефективного управління природоохоронною територією є збереження оптимального балансу між відкритими й залісненими біотопами, що сприятиме підтриманню стабільної популяції виду (Munro *et al.*, 2006).

За допомогою програми SMART (рис. 1) створено мапу поширення ведмедя бурого в межах Парку, зафіксовано місця перебування, у т. ч. в заповідній зоні. Найвища точка фіксації — 1600 м, найнижча — 690 м. Варто зазначити, що кількість місць перебування перевищує число фотофіксацій, що пояснюємо обмеженим охопленням території фотопастками.

Рис. 1. Карта фіксації місць перебування *Ursus arctos* на території НПП «Синьогора» за допомогою програми SMART. Позначення: зелений колір – заповідна зона; блакитний колір – зона регульованої рекреації, жовтий колір – господарська зона; бежевий колір – зона стаціонарної рекреації; коричневі квадрати — місця фіксації ведмедя за допомогою фотопасток

Найвищу активність ведмедя зафіксовано на фотопастках у денний і ранковий час: удень — 47,6 % (10 фото), вранці — 28,6 % (6 фото), увечері — 9,5 % (2 фото), вночі — 14,3 % (3 фото). Це свідчить про переважну денну активність, що є типовою для тварин, які перебувають у відносно спокійному середовищі, без надмірного впливу з боку людини.

Сезонна динаміка активності демонструє найвищу кількість фотофіксацій у травні–липні, що збігається з періодом інтенсивного пошуку корму після зимової сплячки й активністю під час гону.

Більшість випадків фіксації ведмедя бурого на території Парку припадає на типові для Українських Карпат лісові екосистеми, що забезпечують йому необхідні умови для проживання, живлення й укриття. Найчастіше тварину спостерігали у вологих букових лісах, із зімкнутими кронами, розвинений підлісок і багатий трав'яний ярус забезпечують сприятливе середовище для пошуку корму, особливо в теплу пору року. Смерекові та ялицеві ліси, які займають значну частину гірських схилів, також є важливими оселищами для ведмедя, даючи йому простір для пересування, спокій і укриття упродовж усього року.

Окрім того, поодинокі фіксації здійснено на лісових луках і зрубках — відкритих просторах серед масивів лісу, які зберігають високу продуктивність і рясніють трав'янистими рослинами, ягодами, дрібною фауною. Такі ділянки особливо важливі у весняний і літній періоди, коли рослинні корми відіграють провідну роль у раціоні ведмедя (Дикий & Шквира, 2015).

Особливу наукову цінність становить спостереження за сезонною активністю ведмедя бурого (*Ursus arctos*) у межах НПП «Синьогора» в зимовий період. Починаючи з 2022 р., фотопастки щозими реєструють присутність ведмедів на висотах від 850 до 1400 м у період, який традиційно вважається часом зимової сплячки (Шпарик *et al.*, 2023). Наприклад, на фото, зафіксованому 31 грудня 2023 р., тварина перебуває в активному стані в умовах стиглого хвойного лісу (рис. 2).

Рис. 2. Ведмідь бурий в активному стані, НПП «Синьогора», 31.12.2023

Ці спостереження можуть свідчити про зміни у фенології виду, зокрема, про скорочення або порушення періоду сплячки. Ймовірною причиною таких змін є вплив глобальних кліматичних трансформацій — зростання середньорічної температури, теплі зими, нестабільність снігового покриву та дефіцит тривалих морозних періодів. Такі прояви заслуговують на подальше дослідження з огляду на їхній потенційний вплив на фізіологічний стан тварин і структуру популяції в екосистемах Парку.

ПРОЯВИ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У межах території Національного природного парку «Синьогора» періодично фіксують конфліктні ситуації за участю ведмедя бурого, зокрема, випадки пошкодження пасік (рис. 3). Одним із характерних проявів таких інцидентів є перекинуті та зруйновані вулики, що свідчить про спроби тварини дістатися до меду. Подібні випадки ілюструють типовий конфлікт між дикою фауною та господарською діяльністю людини.

Рис. 3. Наслідки пошкодження пасіки ведмедем на території НПП «Синьогора». Фото Б. Бойчука, 16.05.2025

Навесні 2025 р. зафіксовано черговий випадок проникнення ведмедя на пасіку, причому, на відміну від попередніх поодиноких інцидентів минулих років, цього разу активність тварини була особливо інтенсивною.

Хижак цілеспрямовано розбирав вулики, завдаючи значної шкоди пасічному господарству. Тварину вдалося помітити безпосередньо, причому в денний час. У зв'язку з цим адміністрація парку оперативно вжила заходів із запобігання подібним ситуаціям у майбутньому — навколо пасіки встановили електропастух. Цей ефективний і гуманний засіб дає змогу стримувати наближення диких тварин, не завдаючи їм шкоди, зберігати таким чином майно та забезпечувати мирне співіснування людини і природи.

Результати багаторічного моніторингу підтверджують стабільний стан популяції ведмедя бурого (*Ursus arctos*) на території НПП «Синьогора», що зумовлено цілісністю природних екосистем, ефективністю охорони ключових біотопів і вжитих природоохоронних заходів.

Зафіксована активність ведмедів у зимовий період, імовірно, є ознакою адаптації виду до змінених екологічних умов, пов'язаних із глобальними кліматичними процесами.

Посилення локальних викликів, таких як зростаюче рекреаційне навантаження, заростання кормових біотопів і потенційні конфлікти з господарською діяльністю, потребує постійного наукового моніторингу, впровадження адаптивного управління й інтеграції природоохоронних заходів у стратегії сталого природокористування.

ПОДЯКА

Висловлюємо щиру подяку Франкфуртському зоологічному товариству за надані фотопастки, а також за проведення навчання і сприяння впровадженню програми SMART на території НПП «Синьогора». Особлива подяка начальникові Дуплянського природоохоронного відділення Б. Я. Бойчуку за надане відео з фактом руйнації пасіки на території Парку, фрагменти якого використано для ілюстрації пошкоджень, спричинених ведмедем бурим.

ЛІТЕРАТУРА

Дикий, І. В., & Шквиря, М. Г. (Ред.). (2015). *Ведмідь бурий (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. ТОВ «СІК ГРУП Україна».

Слободян, О. О. (2008). Харчування та добування їжі. У *Короткий нарис історії вивчення бурого ведмеда в Українських Карпатах* (с. 54–65). Друкарня ДКД.

Заморока, А. М. (Ред.). (2021). *Проект організації території національного природного парку «Синьогора», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів* (Т. 1). ГО «Екологіф».

Фуфалько, І. (2022). Різноманіття хребетних тварин в Національному природному парку «Синьогора». У *Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development (Proceedings of the 4th International Conference)* (с. 338–343). Geneva. (*Scientific Collection «InterConf»*, Vol. 136).

Фуфалько, І. (2023). Структура популяції ведмеда бурого (*Ursus arctos*) в НПП «Синьогора». У *Досвід організації та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля* (с. 237–241). Кременець.

Шпарик, Ю. С., Фуфалько, І. М., & Сенчак, І. І. (2023). Оселищний та часовий аналіз результатів зимового моніторингу фауни НПП «Синьогора» фотопастками. У *Регіональні аспекти флористичних та фауністичних досліджень* (с. 68–70). ДрукАрт.

Munro, R. H. M., Nielsen, S. E., Price, M. H., et al. (2006). Seasonal and diel patterns of grizzly bear diet and activity in west-central Alberta. *Journal of Mammalogy*, 87(6), 1112–1121. <https://doi.org/10.1644/05-MAMM-A-410R3.1>

РЕЗЮМЕ

Фуфалько І. Результати моніторингу ведмеда бурого (*Ursus arctos*) у Національному природному парку «Синьогора». У статті висвітлено результати моніторингу популяції ведмеда бурого (*Ursus arctos*) на території Національного природного парку «Синьогора» (Івано-Франківська обл.) упродовж останніх років. Проаналізовано просторово-часовий розподіл фіксацій виду, окреслено основні біотопи перебування та сезонну активність. Особливу увагу приділено змінам у зимовій поведінці ведмедів, що, ймовірно, пов'язані з кліматичними зрушеннями, зокрема, з потеплінням і нестабільністю снігового покриву. Зафіксовано низку конфліктних ситуацій між ведмедем і людиною, зокрема, пошкодження пасік. Наведено фотофіксацію таких випадків і приклади управлінських рішень, спрямованих на запобігання подібним інцидентам. Отримані дані є важливими для розроблення ефективних заходів охорони виду в умовах природоохоронної території.

ІСТОРИЧНІ ДАНІ ЩОДО ПОШИРЕННЯ ВЕДМЕДЯ (*URSUS ARCTOS*) В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Павло Хосцький

Національний лісотехнічний університет України (Львів)

e-mail: hpb@ua.fm; orcid: 0000-0001-9726-953X

Khoyetskyy P. Historical data on the distribution of bear (*Ursus arctos*) in the Ukrainian Carpathians. — During the historical period, humans have had a significant impact on the bear population in Ukraine. Compared to other regions of the country, the Carpathians were the latest to experience a significant anthropogenic impact. Until the 18th century, the predator was found in the flat-terrain forests of the Pre-Carpathian region. Excessive hunting of the animals over a long period has led to a decrease in their numbers and range of the species in the Eastern Carpathians. The distribution of the bear was negatively affected by the classification of the species as a harmful animal and its year-round hunting until the 1930s. The smallest species distribution area and numbers were recorded after World War I and World War II. The current range is significantly smaller than in the 1970s and 1980s. The current population size is estimated at 250–300 individuals, and according to official statistics (as of 2025), 353 bears were recorded in the Eastern Carpathians.

ВСТУП

Літописи, літературні джерела свідчать, що в історичний період ведмідь не тільки заселяв Карпати і Полісся, але й траплявся у Лісостеповій і навіть у Степовій зоні України. Зокрема, у XVI ст. посланник польського короля Стефана Баторія до кримського хана Мухамед-Гірея повідомляв, що в Очаківських степах поширені лосі, олені, дикі коні та свині, а також степові ведмеді (Корнєєв, 1964). У XVI ст. ведмеді траплялися в порослих рослинністю степових байраках. У праці, присвяченій історичним змінам і використанню фауни ссавців України, І. Сокур (1961) на основі аналізу літературних джерел розповідає про поширення хижака в цей період у районі нижньодніпровських пісків і гірського Криму, а також добування його у безлісому районі річки Домоткань, притоки р. Дніпра (сучасна Кропивницька обл.).

Упродовж століть ареал ведмеда бурого зменшувався внаслідок вирубування лісів і освоєння території під орні землі — з півдня на північ (Тимченко, 1972). Науковці зменшення чисельності ведмеда та причини зміни ареалу вбачають у господарському освоєнні території, що призвело до корінних змін умов існування, інтенсивного добування хижака, а також у впливі тваринництва та землеробства (Корнєєв, 1953; Сокур, 1961).

Сукупний вплив чинників призвів до зникнення звіра у Степовій зоні в XVII ст., а у XVIII ст., ймовірно, й у Лісостеповій. Зокрема, у першій половині XVIII ст. ведмідь траплявся у Чорному лісі біля м. Знам'янка (Кропивницька обл.), наприкінці століття його реєстрували у деяких лісових масивах на території сучасної Харківської обл. Загалом, зменшення ареалу і зникнення ведмеда в Лісостепу зумовлене вирубкою лісів, збільшенням щільності населення, добування хижака тощо. Порівняно з іншими регіонами України, Карпати найпізніше зазнали значного антропогенного впливу.

Мета роботи — аналіз поширення ведмеда бурого (*Ursus arctos* L.) у Східних Карпатах у XIX–XXI ст.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Зміни ареалу ведмеда, його поширення аналізували на основі літературних джерел (Rożyński & Schechtel, 1921; Burzyński, 1931; Świętorzecki, 1936; Корнєєв, 1964; Сокур, 1961). Проаналізовано публікації у журналах «Łowiec» (за 1879–1939 рр.), «Łowiec Polski», «Лісовий і мисливський журнал» та ін. Приділено основну увагу аналізу стану популяції ведмеда з XVII ст. до половини XX ст. у гірській частині Галичини.

Поширення, чисельність хижака в гірському регіоні репрезентує стан поголів'я ведмеда у Східних Карпатах (гірська територія у межах сучасної України). У цей період за адміністративною приналежністю західноукраїнські землі поділялися на Східну Галичину і Буковину, які з 1772–1774 рр. входили до складу Австрії, а Закарпаття — до Угорщини. Після Першої світової війни до 1939 р. Галичина входила до складу Польщі. За адміністративним поділом до складу Галичини входили Львівське, Тернопільське, Станіславське воєводства. Гірська територія перебувала в межах південних повітів Львівського та Станіславського воєводств.

Для аналізу популяції ведмеда зі середини XX ст. до початку XXI ст. використано статистичні матеріали обліків мисливських звірів Державного комітету статистики, Міністерства охорони навколишнього природного середовища, Державної агенції лісів України, власні дослідження, літературні джерела (Татаринів, 1956; Слободян, 1987, 1991, 2008; Khoyetsky, 2013).

ОБГОВОРЕННЯ

У XVII ст. в Західній Україні ведмідь траплявся не тільки в Карпатах, але й у Прикарпатті. У 1682 р. король польсько-литовсько-руської держави Ян Собеський полював біля Стрия, а поблизу с. Дідушичі добув 9 ведмедів і 10 диких свиней, що свідчить про наявність ведмеда в цей період у деяких лісових масивах Прикарпаття (Ziembicki, 1926). Однак, окрім князів, королів і аристократів, на ведмеда в Карпатах полювало незаможне населення. У виданні «Encyklopedia powszechna» (Warszawa, 1863) описано полювання гуцулів на ведмеда. Коли розлучений ведмідь ставав на задні лапи і хотів кинутися на мисливця, той підставляв вила, на які тварина настромлялась, а мисливця добивав її сокирою.

Ймовірно, у XVII–XVIII ст. вогнепальна мисливська зброя не набула поширення серед незаможного населення. Вона була недосконала, навіть на початку XIX ст. рушниці з крем'яним замком під час пострілів давали від 10 до 30 % осічок. Рушниці були дорогими, і придбати їх могли заможні мисливці. Тому, ймовірно, частіше гуцули добували хижаків за допомогою капканів. Вони встановлювали їх у біотопах існування ведмеда, влітку — біля малиників і ожинників. Зокрема, житель с. Максимець (Надвірнянський повіт) з використанням капканів добув 9 хижаків (Martyniec, 1901). Серед заможних людей, аристократів було поширене облявне полювання на ведмеда зі собаками із використанням вогнепальної зброї.

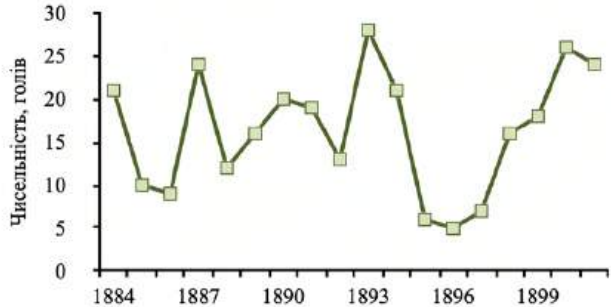
У XVIII ст. у Східних Карпатах чисельність ведмедів, ймовірно, була значною. На початку XIX ст. опубліковано відомості добування їх в Австро-Угорській імперії. В «Erneuerte vaterlandische Blatter für den oesterreichischen Kaiserstaat» (Відень, 1815) наведено статистику відстрілу ведмеда на теренах Галичини. Упродовж 1812–1814 рр. тут добуто 40 голів, із них: у 1812 р. відстріляно 10 ведмедів, у 1813 р. — 9, а в 1814 р. — 21 особину. За добутого хижака мисливцю виплачували винагороду. Звичайним видом ведмідь був не тільки в гірській частині Прикарпаття, але й у Закарпатті. У 1848 р. громадський діяч О. Духнович писав, що у гірських районах Карпат у значній кількості поширені ведмеді, які нападають на свійських тварин, знищують посіви вівса (Слободян, 2008). У путівнику по музею ім. Дідушицького у Львові (1895 р.) зазначається, що у вересні 1867 р. поблизу с. Ляховичі (тепер Подорожжє Стрийського району) добуто ведмеда. Лісові масиви поблизу села лежать у межах Прикарпаття, у рівнинній частині Галичини. Ймовірно, у 1682 р. в цих угіддях добував ведмедів король Ян Собеський.

З 1874 р. в Австро-Угорській імперії запроваджено мисливську статистику. Згідно з офіційними даними, у 1878 р. в Галичині добуто 37 ведмедів. Упродовж 1881 р. у мисливських угіддях Австро-Угорщини відстріляно 25 ведмедів, із них у галицьких лісах добуто 15 особин, що становило 60 % від загальної чисельності (Kochanowski, 1884). У 1882 р. в угіддях, які не входили до державних лісів, відстріляно 23 ведмеді, а в державних лісах — 6 хижаків: Кути — 1 ос., Делятин — 3, Долина — 2.

Загалом від 1878 до 1887 рр., відповідно до інформації Львівської дирекції лісів, у камеральних угіддях Галичини добуто 33 особини, тобто у середньому 3 ведмеді щорічно. Членами «Товариства Лісовицького», яке було організоване у 1859 р., упродовж 1882–1893 рр. із хижих добуто 10 ведмедів, 6 рисей і 4 вовки. Згідно з урядовою статистикою, у Галичині лише в 1892 р. відстріляно 13 ведмедів, 50 вовків, 25 рисей. При цьому вважали, що кількість добутих крупних хижаків незначна (Wasek, 1921).

Відповідно до офіційної статистики за період від 1884 до 1901 рр. у гірській частині Галичини добуто понад 270 ведмедів (рис. 1). За 17-річний період середньорічне добування становило $16,4 \pm 1,7$ голів.

Рис. 1. Добування ведмеда в Галичині наприкінці XIX ст. за даними з публікацій (Rożyński & Schechtel, 1921) та журналу «Łowiec» № 4 за 1900 р.

У березні 1897 р. ухвалено мисливський закон для королівства Галичини і Лодомерії та Краківського князівства. У ст. 46 шкідливими тваринами визнано ведмеда, вовка, рись, kota дикого, лисицю. У наступному мисливському законі Галичини 1907 р. у ст. 49 в наведеному списку шкідливих тварин є ведмідь (Kałuski, 1928). Добувати шкідників дозволялось упродовж року і в обов'язки мисливської охорони входив відстріл хижих.

Цілорічне добування ведмеда у значних обсягах у другій половині XIX ст. й на початку XX ст. негативно вплинуло на поголів'я. Істотним чинником впливу на популяцію виду було також неефективне ведення мисливського господарства, незадовільна організація й охорона мисливських угідь тощо. Серед інших країн Австро-Угорської імперії в Галичині та Буковині була найменша ефективність ведення мисливського господарства. У 1908 р. у країнах імперії на 1 000 га припадала певна кількість охоронців мисливських угідь, зокрема: в Моравії — 2,47, Сілезії — 2,02, Нижній Австрії — 1,79, Чехії — 1,65, Штирії — 1,53, а в Галичині — 1,11, Буковині — 0,84, менше було в Зальцбурзі — 0,68, Тиролі — 0,67 (Rożyński & Schechtel, 1921).

Незначна ефективність ведення мисливського господарства у Галичині та на Буковині призвела до низької заробітної плати працівників таких господарств, яка зазвичай на початку XX ст. становила тільки 10 крон. За такої заробітної плати неможливо було вимагати від охоронців сумлінного виконання обов'язків. Ймовірно, фахова підготовка охорони не задовольняла вимоги власників мисливських угідь, і вони брали на роботу лісників-охоронців за межами Галичини (Проців & Хоєцький, 2009).

Надмірне добування призвело до зміни біотопів існування та поширення ведмеда. Порівняно зі серединою XIX ст., у першій половині XX ст. внаслідок вирубки лісів, збільшення щільності населення та зростання чинника турбування хижак частіше траплявся лише в малодоступних місцях Чорногори на висотах від 1 000 до 2 000 м. Він рідше підходив до людських осель, частіше до гірських колиб, заселяв угіддя, які зазнавали найменшого антропогенного впливу. Реєстрували переміщення хижака із північних схилів Карпат на південні та навпаки (Mniszek, 1906).

Після Першої світової війни чисельність мисливської фауни і, зокрема, ведмедя, значно зменшилась, а випадки браконьєрства почастишали. У період війни місцеве населення в Карпатах дістало доступ до значної кількості зброї, яку залишили москалі й австрійці та яку вони використовували для браконьєрського полювання. Однією з причин полювання населення на ведмедя були напади хижака на свійських тварин (овець, корів, коней).

На сторінках журналу «Ловець», який видавало Галицьке мисливське товариство, є відомості про добування ведмедів населенням. Зазначається, зокрема, що у Гриняві (Косівський повіт) гайовий Петро Волчук добув понад 50 ведмедів (Starzeński, 1936). Один із мешканців с. Жаб'є вихвалявся 30-ма добутими хижакками (Scholz, 1938). У Східних Карпатах в 1927 р. було всього лиш 170 ведмедів (Pawlikowski, 1929).

Значне добування упродовж тривалого періоду і браконьєрство в Карпатах спричинило істотне зменшення чисельності ведмедів, що зумовило внесення змін у мисливське законодавство. У ст. 48 мисливського закону 1927 р., який діяв на теренах Галичини, подано перелік звірів, на яких заборонено полювати. Зокрема, заборонялося добувати ведмедиць із ведмежатками, а у списку тварин, на яких дозволявся цілорічний відстріл, ведмедя немає. Порушення, згідно зі ст. 79, каралося штрафом до 500 злотих і арештом на термін до 6 тижнів.

У 1928 р., згідно з офіційною статистикою, на північних схилах Східних Карпат траплялися понад 140 ведмедів. Найбільша чисельність ведмедів була в угіддях Львівської державної дирекції лісів: у Болахівському надлісництві зареєстровано 2 ос., Делятинському — 1, Дорівському — 1, Гринявському — 13, Ясенському — 8, Перегінському — 15 ос., Порохівському — 5, Яворницькому — 15, Лісовичівському — 2, Лоп'янському — 7, Микуличинському — 3, Петренківському — 4, Полянницькому — 6, Рафайлівському (Бистрицькому) — 10, Мізунь-Солотвинському — 6, Суходільському — 12, Татарівському — 5, Тустановичівському — 2, Ворохтянському — 8, Зеленському — 3.

Загальна площа угідь становила понад 196,0 тис. га. Надлісництва проводили діяльність на площі 53,3 тис. га, 14,9 тис. га було надано *Міністерству сільського господарства Польщі, рейта* (127,8 тис. га) — в оренду (табл. 1).

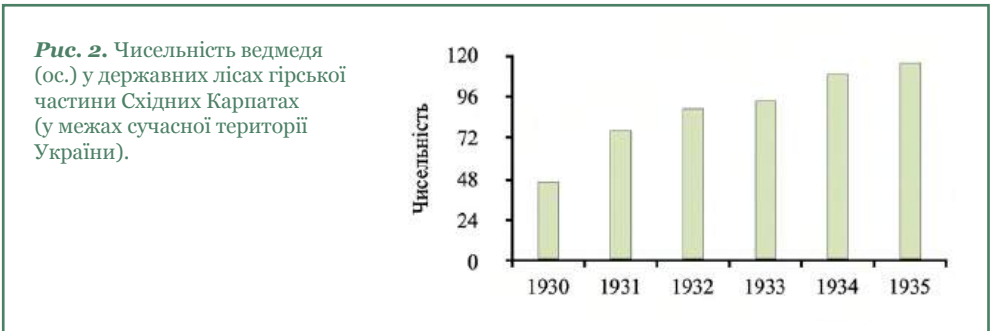
Таблиця 1. Поширення та чисельність ведмедя у мисливських угіддях високогірних надлісництв Галичини

Надлісництво	Площа, га	Чисельність, голів	Щільність, голів на 1 тис. га
Полянниця	9878	2	0,20
Мізунь-Солотвинський, Церківна	25602	4	0,16
Суходіл, Лоп'янка	19697	16	0,80
Ясень	15706	7	0,45
Надвірна, Зелена, Рафайлів (Бистриця)	45400	5	0,11
Делятин	52253	5	0,09
Гринява, Яворів	27467	20	0,70
Всього	196003	59	0,30

У літературі не вказано, якими методами проводили облік звірів, але матеріали таксації звірів відповідають загальним тенденціям динаміки чисельності. У книзі Яна Мархлевського (1938 р.) подано характеристику рідкісних видів мисливських звірів (бобер, рись, бабак, видра та ін.), для збереження яких необхідні заходи з охорони. У публікації зазначається, що чисельність ведмедя у Східних Карпатах становить близько 250 ос.

У 1930 р. у Станіславському воєводстві в середньому обліковано 200 ос., зокрема, у приватних угіддях — 120–140 хижаків, а саме: у мисливських ревірах Сколе — 35, Годулі — 3, Велдіжу — 25, Перегінська — 50–70, Солотвини Лебівської — 6, Косівського повіту — 4. У державних мисливських угіддях воєводства — 70 ос.: Солотвино Мізунське — 6, Поляниця — 4, Ілемня — 4, Суходіл — 6, Ясень — 4, Рафаїлова — 8, Зелена — 8, Дора — 1, Микуличин — 4, Яблоніця — 2, Татарів — 2, Шешори — 1, Ворохта — 8, Гринява — 8, Явірник — 4 (Burzyński, 1931).

У літературних джерелах зазначається, що у 1932 р. в Карпатах було 180 ведмедів (Orłowicz & Lenartowicz, 1932). Однак в іншій публікації є інформація про 275 ведмедів (Mniszek, 1934). У Варшаві при спільці мисливських товариств Польщі було організовано секції охорони лося, зубра, оленя, ведмедя. Згідно з інформацією спілки, в 1935 р. у державних лісах Східних Карпат на площі 150 тис. га було 115 ведмедів (щільність — близько 0,8 ос. на 1 000 га). Про збільшення популяції свідчать матеріали чисельності хижаків у державних лісах (рис. 2).

Таким чином, у 1930-х рр. зареєстровано незначне відновлення популяції ведмедя в Карпатах. Причина збільшення чисельності полягала в охороні та мінімальному добуванні хижаків.

Дирекція лісів встановила винагороду для мисливських охоронців, які виявляли та затримували браконьєрів. Згідно з дослідженнями, наприкінці 1930-х рр. найбільшу чисельність ведмедя реєстрували у Східних Карпатах. Зокрема, у гірській частині Станіславського воєводства зареєстровано понад 100 звірів. Найбільше ведмедів зареєстровано у лісових угіддях Долинського (31 ос.) і Надвірнянського (близько 30 ос.) повітів, менше у Косівському (23 ос.). У Долинському повіті хижаків були поширені в лісових масивах поблизу сс. Перегінськ, Липовиця, Суходіл, Ілемня, Поляниця. Угіддя Станіславського повіту, ймовірно, не були біотопами постійного існування хижаків. У Калуському повіті чисельність становила 8 ведмедів, які заселяли лісові масиви біля с. Ясень. В угіддях поблизу сс. Гребенів, Тухля Стрийського повіту фіксували 10 ос.

Після Другої світової війни обліки мисливських звірів не проводили, тому відомості з поширення, чисельності поголів'я ведмедів у Східних Карпатах у наукових працях суперечливі (Татаринів, 1956; Керечун, 1975; Слободян, 1987, 1991, 2008). І. Турянин у своїй дисертації 1971 р. зазначає, що у 1947 р. чисельність виду становила понад 70 ос., а через 10 років збільшилася до 480 ос. На думку проф. К. Татаринова, чисельність виду на початку 1950-х рр. становила приблизно 150–200 ос. і порівняно з 1940-ми рр. зросла у 2–3 рази. Офіційні обліки звірів в Україні проводяться з початку 1960-х рр. На початку 1970-х рр., відповідно до офіційних даних, популяція досягла максимальної чисельності (понад 1,1 тис. ос.), щільність поголів'я становила близько 1,0 ос. на 1 000 га.

Згідно із даними офіційної статистики, з 1972–1973 рр. зареєстровано зменшення поголів'я, але у 1980-х рр. щільність звірів у лісових масивах деяких областей (Закарпатська, Львівська) була значною (табл. 2).

Таблиця 2. Чисельність і щільність ведмедя у Східних Карпатах (1980-ті рр.)

Область	Площа існування, тис. га	Чисельність, голів	Щільність на 5 тис. га
Львівська	120	110	0,9
Івано-Франківська	522	310	0,5
Чернівецька	56	20	0,4
Закарпатська	442	530	1,2
Всього	1140	970	0,9

У Закарпатті ведмідь траплявся у 11 лісокомбінатах (Буштинський, Вел. Бичківський, Воловецький, Верх. Березнянський, Кушницький, Міжгірський, Рахівський, Свалявський, Перечинський, Усть-Чорнянський, Ужгородський) і одному державному лісомисливському господарстві «Радянські Карпати».

В Івано-Франківській обл. виявлено цього хижого в угіддях 11 лісокомбінатів (Брошнянський, Болехівський, Верховинський, Вигодський, Ворохтянський, Делятинський, Коломийський, Кутський, Надвірнянський, Осмолода, Солотвинський), Карпатському заповіднику, 6-ти приписних організаціях УТМР (Надвірнянська, Рожнятівська, Глибоко-Майданська, Верховинська, Манявська, Долинська).

У Чернівецькій обл. звіра реєстрували у 3 лісокомбінатах (Берегометський, Путилівський, Стороженецький), а у Львівській обл. — у 5 (Турківський, Дрогобицький, Сколівський, Славський, Старо-Самбірський).

Таким чином, у цей період ведмеді траплялись у всіх гірських лісових масивах Карпат (Слободян, 1991).

На початку ХХІ ст. чисельність популяції, порівняно з 1970-ми рр., зменшилась у 4–5 разів. Сучасна чисельність популяції оцінюється у 250–300 ос., згідно з офіційними статистичними даними (станом на 2025 р.), у Східних Карпатах обліковано 353 ведмеді.

Поширення ведмедя в Українських Карпатах за даними на 1980-ті рр. відтворено автором за описами в монографії О. Слободяна (1987) і представлено на мапі (рис. 3).

Рис. 3. Поширення ведмедя у Східних Карпатах, 1980-ті рр. Межі поширення відтворено за описами у монографії О. Слободяна (1987)

Сучасне поширення ведмеда в Карпатах змінилося. Порівняно з ареалом попередніх століть, у XXI ст. ведмідь відсутній на деяких територіях Закарпаття, зокрема, південніше лінії Перечин — Свалява — Довге, не трапляється і у рівнинній частині Прикарпаття. На початку XXI ст. він є рідкісним на значній території Східних Карпат. Однак є території, які характеризуються більшою щільністю ведмеда, ніж сусідні території. Зокрема, у межах НПП «Сколівські Бескиди» щільність ведмеда більша, ніж на захід від Парку.

ВИСНОВКИ

Упродовж історичного періоду ареал поширення ведмеда в Карпатах зазнав істотних змін. До XVI–XVIII ст. поголів'я ведмеда в Карпатах, порівняно з іншими регіонами України, характеризувалося значною кількістю. У XVII ст. хижак траплявся в лісових масивах Прикарпаття.

Згідно зі статичними даними з документів Австро-Угорської імперії, у XIX ст. й на початку XX ст. у Східних Карпатах добування ведмеда проводили різними способами (капкани, облавне та ін.). Обсяги добування і територіальне поширення свідчать про значну колишню чисельність і поширення ведмеда у Карпатах.

Негативно на популяцію виду вплинули залучення його до переліку шкідників і цілорічне добування до 1930-х рр. У Карпатах практикувалося з давніх часів браконьєрське добування ведмеда.

Основними причинами зменшення ареалу ведмеда в Карпатах є: вдосконалення і поширення вогнепальної зброї; розвиток транспортної, житлової інфраструктури; турбування внаслідок вирубування лісів, фрагментація оселищ; віднесення виду до переліку шкідливих тварин; надмірний відстріл звіра упродовж XVII і до середини XX ст.; Перша і Друга світові війни; браконьєрське добування.

ЛІТЕРАТУРА

- Корнеев, О. П. (1964). *Мисливство — галузь народного господарства*. Урожай, Київ, 1–144.
- Проців, О., та Хоєцький, П. (2009). Правове регулювання діяльності мисливської охорони в Галичині на початку XX ст. У *Сучасні проблеми біології, екології та хімії: Збірник матеріалів II Міжнародної конференції* (с. 211–212). Запоріжжя.
- Слободян, О. О. (2008). *Бурій ведмідь Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 1–159.
- Сокур, І. Т. (1961). *Історичні зміни та використання фауни ссавців України*. Вид-во АН УРСР, Київ, 1–86.
- Татаринов, К. А. (1956). *Звірі західних областей України*. Вид-во АН УРСР, Київ, 1–186.
- Керечун, С. Ф. (1975). Влияние хищников на карпатскую популяцию копытных. У *Копытные фауны СССР. Экология, морфология, использование и охрана* (с. 197–198). Наука, Москва.
- Корнеев, А. П. (1953). *История промысла диких зверей на Украине*. Изд-во Киевского гос. ун-та, Київ, 1–37.
- Слободян, А. А. (1987). Изменения ареала и численность бурого медведя в Украинских Карпатах. У Б. С. Юдин (Ред.), *Экология медведя* (с. 12–18). Наука, Новосибирск.
- Слободян, А. А. (1991). Численность бурого медведя в Украинских Карпатах и методика его учета. У Б. Г. Завацкий та Ю. Г. Швецов (Ред.), *Медведи в СССР* (с. 73–79). Наука, Новосибирск.
- Тимченко, Н. Г. (1972). *К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье)*. Наукова думка, Київ, 1–212.

- Burzyński, W. (1931). *O niedźwiedziu Wschodnich Karpat*. Kraków, 1–4.
- Kałuski, W. (1928). *Prawo łowieckie*. Wydawnictwo Związku Pracowników Administracji Gminnej Rz.P., Warszawa, 1–81.
- Khoyetsky, P. (2013). Dynamika liczebności niedźwiedzia brunatnego w Karpatach Wschodnich. *Leśne Prace Badawcze*, 74(2), 111–116. URL
- Kochanowski, C. (1884). Myśliwstwo w Galicyi według dat statystycznych ministerium rolnictwa. *Łowiec*, 4, 53–54.
- Marchlewski, J. (1938). *Zwierzęta ginące i ich ochrona*. Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa, 1–52.
- Martyniec, J. (1901). Przygoda z niedźwiedziem. *Łowiec*, 2, 1–291.
- Mniszek, A. (1906). Dworzec myśliwski księcia Jana Liechtensteina w Tatarowie i jego łowiectwo we wschodnim Beskidzie. *Łowiec*, 13, 157–160.
- Mniszek, A. (1934). O niedźwiedziu w Polsce i jeleniu karpackim. *Łowiec*, 19–20, 149–151.
- Orłowicz, M., ta Lenartowicz, S. (1932). *Ankieta w sprawie Karpat Wschodnich*. Nakładem Ministerstwa Robót Publicznych, Warszawa, 180–205.
- Pawlikowski, M. K. (1929). *Prawo łowieckie: Komentarz dla województw wschodnich z dołączeniem rozporządzeń wykonawczych i kalendarza myśliwskiego*. Nakładem Policijnego Klubu Sportowego, Wilno, 1–89.
- Rożyński, F., ta Schechtel, E. (1921). *Ekonomiczne znaczenie łowiectwa dla naszego kraju*. Nakładem Polskiego Towarzystwa Łowieckiego, Warszawa, 1–32.
- Starzeński, A. (1936). *Rekordy*. *Łowiec*, 6, 1–94.
- Scholz, R. (1938). Na tematy Żabiowskie. *Łowiec*, 3–4, 28–29.
- Świętorzecki, B. (1936). *Myśliwstwo na Kresach Wschodnich w ostatnim stuleciu 1850–1936: Szkic historyczny*. Malinowszczyzna, 1–98.
- Wacek, R. (1921). Łowiectwo w Małopolsce. *Łowiectwo Polskie*, 3, 37–39.
- Ziembicki, W. (1926). *Jan Sobieski jako myśliwy*. Drukarnia Narodowa, Lwów, 1–78.

РЕЗЮМЕ

Хоцький П. Історичні дані щодо поширення ведмеда в Українських Карпатах. — В історичний період на території України людина здійснювала істотний вплив на популяцію ведмеда. Порівняно з іншими регіонами країни, Карпати найпізніше зазнали значного антропогенного впливу. До XVIII ст. хижак траплявся у рівнинних лісових масивах Прикарпаття. Надмірне добування звіра упродовж тривалого періоду призвело до зменшення чисельності й ареалу виду у Східних Карпатах. Негативно на поширення ведмеда вплинуло залучення виду до шкідливих тварин і цілорічне його добування до 30-х рр. XX ст. Найменше поширення і чисельність зареєстровано після Першої та Другої світових війн. Сучасний ареал значно менший, ніж у 1970–1980-х рр. Сучасна чисельність популяції оцінюється в 250–300 особин, а згідно з офіційними статистичними даними (станом на 2025 р.), у Східних Карпатах обліковано 353 ведмеді.

КОНФЛІКТИ І СПІВЖИТТЯ З ВЕДМЕДЕМ БУРИМ (*URSUS ARCTOS*) В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Роман Черепанун^{1,2}, Ярослав Зеленчук³, Юрій Андрейчук⁴

¹ Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

² WWF-Україна (Київ),

e-mail: rcherepanun@wwf.ua; orcid: 0000-0002-2227-3697

³ Верховинський національний природний парк (Верхній Ясенів)

⁴ Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

Cherepanun R., Zelenchuk Y., Andreychuk Y. Conflicts and coexistence with brown bear (*Ursus arctos*) in the Ukrainian Carpathians. Conflicts between brown bears and humans are common in the Carpathian Mountain system. This study analysed conflicts and coexistence between brown bears and farmers/beekeepers within model territories in the Ukrainian Carpathians between 2018 and 2023. Among the stakeholders analysed, 79.0% were farmers (livestock owners) and 21.0% were beekeepers. It was observed that 31.3% of farms and apiaries experienced conflicts with brown bears during the study period. 70.8% of beekeepers and 20.9% of livestock owners reported at least one bear attack between 2018 and 2023. Bear-related conflicts decreased nearly halved among beekeepers, from 29.2% to 16.8%; and decreased by 7 times among farmers, from 15.4 % to 2.2% for 6 years (2018–2023). The adoption of electric fences significantly increased among farms and apiaries from none to 33.9%. These highlight the effectiveness of such measures in reducing conflicts and improving coexistence quality.

ВСТУП

Дослідження конфліктів між людьми та ведмедем бурим (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758) дедалі більше привертають увагу науковців, про що свідчить збільшення кількості публікацій на цю тему останніми роками (Nyhus, 2016; Sharma *et al.*, 2021; Qamer *et al.*, 2023; Narayan & Rana, 2023). На жаль, суттєво бракує робіт, які би досліджували конфлікти між ведмедем бурим і людьми на території України (Вихор *et al.*, 2021; Cherepanun *et al.*, 2023a, 2024).

Деякі українські дослідники розпочали вивчення конфліктів в Українських Карпатах між великими хижаками та локальними громадами (Delehan *et al.*, 2002), зокрема, між ведмедем бурим і людиною (Хосцький, 2010; Дикий & Шквиря, 2015). Однак довгострокові програми, спрямовані на управління ландшафтами і збереження виду, ймовірно, будуть неефективними без поглибленого розуміння, системного і тяглого вивчення співіснування людини та дикої природи в сучасних умовах (Marchini *et al.*, 2019, 2021).

В Україні немає державної системи збору, збереження й обробки даних про конфлікти між великими хижаками та людьми, такими як фермери і бджоларі, на відміну від багатьох європейських країн, де такі ініціативи

систематично ресструють інциденти між великими хижаками та людьми (Шквиря *et al.*, 2001; Berce *et al.*, 2020; Cherepanyn *et al.*, 2023b). Багато європейських країн впроваджують державні програми із запобігання і пом'якшення конфліктів з великими хижаками та розпочинають комунікаційні кампанії для зміни ставлення суспільства до цих тварин на тлі зростання конфліктів. Однак сприяння сталому співіснуванню людей і великих хижаків у природному та зміненому середовищі є значним викликом, який потребує комплексних стратегій (Papp *et al.*, 2022).

Ведмідь бурий в Україні занесений до Червоної книги України (Шевченко & Шквиря, 2009), а також охороняється Бернською конвенцією, ратифікованою в Україні (Convention..., 1979). В Україні також розроблено Національний план дій щодо збереження ведмеда бурого відповідно до європейських стандартів (Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 679 від 20.10.2021 про затвердження Плану дій щодо збереження ведмеда бурого).

Відповідно до Плану дій щодо збереження ведмеда бурого (*Ursus arctos* L.) в Україні, Міжнародного плану дій зі збереження великих хижих тварин і забезпечення екологічного зв'язку в Карпатах (Papp *et al.*, 2020), рекомендацій Секретаріату Карпатської конвенції та Міжнародної ради з охорони диких тварин (Hackländer *et al.*, 2021) ключовими цілями й завданнями цієї роботи були вивчення та моніторинг конфліктів і шляхів співжиття між людиною (зокрема, фермерами й пасічниками) та ведмедем бурим на території української частини Карпат, а також аналіз використання фермерами й пасічниками інструментів запобігання та пом'якшення конфліктів (електричних огорож) у модельних регіонах дослідження.

МЕТОДИКА

Для дослідження обрано такі райони: Верховинський, Надвірнянський, Калуський і Коломийський Івано-Франківської обл.; Рахівський, Хустський і Тячівський Закарпатської обл. та Стрийський Львівської обл. Ці території було обрано завдяки наявності ферм, розташованих на високогірних пасовищних луках, і віддалених гірських пасік на цих територіях, які перетинаються з місцями перебування ведмеда бурого і таким чином становлять потенційний ризик конфліктів.

Обрано 115 локацій, які включали 91 ферму та 24 пасіки. Для аналізу конфліктів із великими хижаками проведено щорічні опитування власників фермерських господарств і пасік. Анкетування проводили з 2018 по 2023 рр. Анкета містила інформацію про географічні дані (район, область, GPS координати) ферм або пасік; економічний тип (бджолярське або вівчарське господарство, власники великої рогатої худоби тощо); наявність або відсутність конфліктів протягом року; наслідки конфліктів (напр., кількість убитої та пораненої худоби, знищених і пошкоджених вуликів); наявність електричних огорож або сторожових собак. Де можливо, інциденти (убита або поранена худоба чи знищені вулики) були задокументовані фотофіксацією.

Для аналізу структури та динаміки конфліктів дані оброблено засобами програми MS Excel. Для оцінки просторового розподілу цих конфліктів було створено геобазу даних у форматі GDB для подальшого аналізу в ліцензованому програмному середовищі ESRI ArcGIS Pro 3.2.2. Створено також теплові карти для візуалізації щільності конфліктів у просторі (Андрейчук & Ямелинець, 2015; Elbakidze *et al.*, 2017; Часковський *et al.*, 2021).

РЕЗУЛЬТАТИ

Частка ферм, які зіткнулися з нападами ведмедів, нерівномірна. У 2018 р. 15,4 % фермерів повідомили про напади ведмедів на їхню худобу. Однак спостерігаємо помітне зниження таких конфліктів з часом: до 2023 р. лише 2,2 % власників худоби повідомляли про напади ведмедів (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка конфліктів між ведмедем бурим і фермерами й пасічниками на модельних територіях в Українських Карпатах протягом 2018–2023 рр.

Частка фермерів і пасічників, %	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Фермери загалом	15,4	11,0	13,2	4,4	0,0	2,2
Власники корів	7,7	2,2	5,5	2,2	0,0	1,1
Власники овець	7,7	5,5	6,6	2,2	0,0	0,0
Власники коней	1,1	1,1	1,1	0,0	0,0	0,0
Власники кіз	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Власники свиней	1,1	1,1	1,10	0,0	0,0	0,0
Власники собак	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1
Пасічники	29,2	20,8	16,7	4,2	8,3	16,8

Частота нападу ведмедів на ферми залежить від виду господарювання. У 2018 р. 7,7 % вівчарських господарств і власників великої рогатої худоби повідомили про конфлікти з ведмедами, а до 2023 р. цей показник знизився до 1,1 %. Напади ведмедів також помітно вплинули на пасічників. У 2018 р. 29,2 % пасік повідомляли про конфлікти з ведмедами, а до 2023 р. цей показник знизився до 16,8 %. Водночас використання пасічниками електричних огорож для захисту їхніх господарств від конфліктів, пов'язаних з ведмедами, зросло з 0 % до 75,0 %. Примітно, що напади ведмедів на пасіки значно частіші, ніж на тваринницькі ферми (див. табл. 1).

Проведено оцінку наслідків нападів ведмедів на пасіки і ферми.

Головною здобиччю серед домашніх тварин є вівці. У 2018 р. зареєстровано 21 напад на овець, убитих або пораниених ведмедем, але у 2023 р. таких випадків не було (табл. 2). Ведмеді також нападали на велику рогату худобу — кількість таких випадків зменшилася з 15 у 2018 р. до одного у 2023 р.

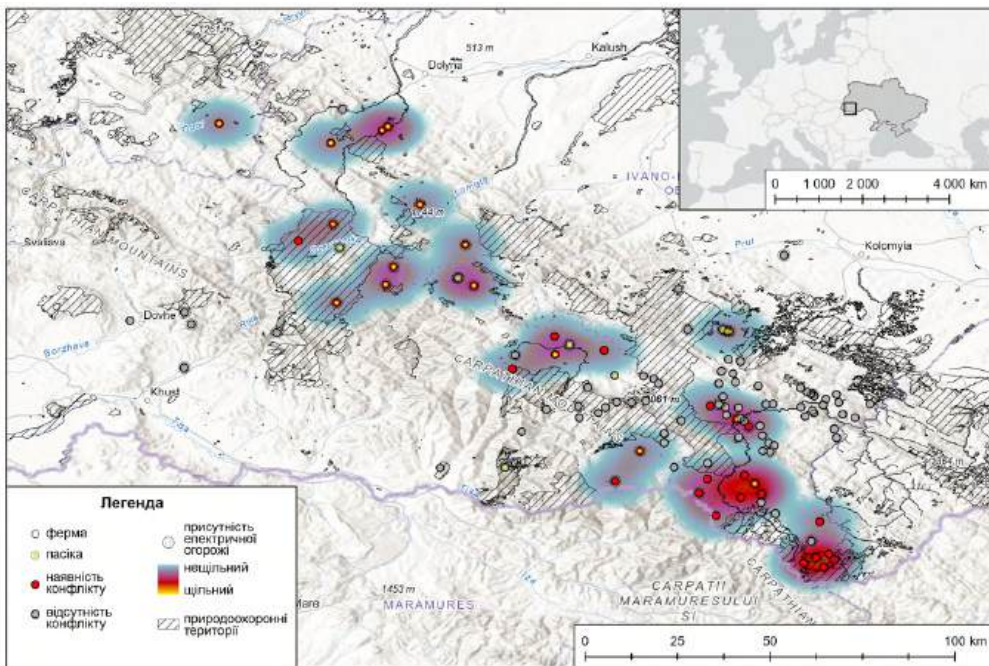
Таблиця 2. Наслідки конфліктів з ведмедем бурим серед фермерів/пасічників на модельних територіях в Українських Карпатах протягом 2018–2023 рр.

Кількість убитих і пораниених домашніх тварин або знищених вуликів	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Корови	15	2	8	2	0	1
Вівці	21	17	22	6	0	0
Коні	1	1	2	0	0	0
Кози	0	0	0	0	0	0
Свині	1	1	1	0	0	0
Собаки	0	0	0	0	0	1
Вулики	107	33	16	4	26	13

Вплив конфліктів з ведмедями на бджільництво оцінювали шляхом відстеження кількості знищених або пошкоджених вуликів. У 2018 р. напади ведмедів призвели до пошкодження або знищення 107 вуликів, а у 2023 р. їхня кількість зменшилася до 13 (див. табл. 2). Це значне зменшення збитків і конфліктів з 2021 р. корелює з поширенням електричних огорож на пасіках. Після встановлення обладнання ведмеді наближалися до 16,8 % пасік, але їх відлякував удар струму, і вони залишали територію. В одному випадку ведмідь спробував зробити підкоп під огорожею, але його також відлякав удар струму. Ці приклади свідчать, що електричні огорожі ефективно запобігають нападам ведмедів і захищають пасіки.

Загалом, у період з 2018 по 2023 р. 31,3 % проаналізованих господарств зазнавали конфліктів з ведмедем бурим. При цьому 70,8 % пасічників і 20,9 % власників худоби повідомляли хоча б про один напад ведмеда за цей період. Пасічники стикалися з ризиком конфліктів з ведмедями більш ніж утричі частіше, ніж власники худоби. Електроогорожі використовували 75,0 % досліджуваних пасічників (частка електроогорожі серед фермерів становила 23,1 %). Просторовий розподіл конфліктів з ведмедем і їхню щільність в окремих регіонах Українських Карпат наведено на карті (рис. 1).

Рис. 1. Просторовий розподіл конфліктів між ведмедем бурим і фермерами й пасічниками в Українських Карпатах у період з 2018 по 2023 рр.

ОБГОВОРЕННЯ

Порівняння результатів досліджень щодо використання електричних огорож для захисту від нападу ведмедів вказують на зменшення збитків від 79,2 % до 100 % (Khorozyan & Waltert, 2019; 2020). У нашому дослідженні після впровадження електричних огорож, використання яких збільшилося з 0 % до 75,0 %, частота конфліктів на аналізованих пасіках зменшилася майже удвічі, а кількість пошкоджених вуликів унаслідок нападів

ведмеда — у 8 разів з 2018 по 2023 рр. Електричні огорожі в усьому світі визнано високоефективними у сприянні співіснуванню з великими хижими та захисту пасік і ферм від нападів, з показником успішності понад 75,0 % (Oliveira *et al.*, 2021).

У румунській частині Карпат виявлено кореляцію між близькістю худоби до лісів і частотою конфліктів з ведмедями: менші відстані значно збільшують ймовірність конфліктів за участю ведмедів і худоби, такої як корови чи вівці. Подібна близькість до сіл також була пов'язана зі збільшенням кількості конфліктів з ведмедями (Pop *et al.*, 2022). Однак цей аспект не досліджений в українській частині Карпат, що вказує на прогалину, яка потребує детального вивчення.

Конфлікти між людьми та ведмедями можуть посилюватися через природні фактори, такі як періоди нестачі природних харчових ресурсів для тварин. Дослідження в Бешадах (Карпати, Польща) свідчать, що конфлікти між людиною та ведмедем у період гіперфагії (з вересня по грудень, коли ведмеді впадають у сплячку) були значно частішими в роки з низькими врожайми букових горіхів, ніж у роки з нормальними або щедрими врожайми (Bautista *et al.*, 2023). Зміна клімату також швидко змінює умови навколишнього середовища у багатьох високогірних районах, загострюючи конфлікти між людиною та дикими тваринами в усьому світі (Cherepanyn *et al.*, 2019; Abrahms *et al.*, 2023).

Конфлікти з ведмедем часто загострює вплив людини — самовільні та неконтрольовані сміттєзвалища, неправильне поводження з відходами у природних середовищах існування та підгодівля. Це збільшує присутність ведмедів у ландшафтах, де домінує людина, та спричинює звикання тварин до близькості людей (Kuszlewicz *et al.*, 2023; Cimposa *et al.*, 2024). Крім того, браконьєрство є ще однією важливою причиною конфліктів. Незаконне та нерегульоване полювання виснажує популяції диких тварин, змушуючи великих хижих, зокрема, ведмедів, виходити за межі їхніх традиційних індивідуальних територій у пошуках поживи, часто націлюючись на свійську худобу (Singh & Singh, 2023).

Одним із важливих процесів, здатних змінити ставлення людей до ведмедів, є пом'якшення наслідків конфліктів, наприклад, шляхом компенсації державою шкоди, завданої ведмедем бурим (Bautista *et al.*, 2019; Leslie *et al.*, 2019). В Україні немає державної програми компенсації фізичним особам збитків, завданих унаслідок життєдіяльності ведмеда бурого. Розробка та впровадження такої схеми компенсації на основі запроваджених практик у європейських країнах і регіонах, таких як Карпати й Альпи, є одним із завдань для нашої держави в майбутньому.

Вирішення конфліктів з ведмедем бурим потребує моніторингу та глибокого розуміння проблеми, а також розробки та впровадження проактивних стратегій управління конфліктами на державному рівні. Це включає заходи з пом'якшення впливу цих конфліктів на людей (Vogonyak *et al.*, 2022). Сьогодні у Європі спостерігають тенденцію до пріоритетності компенсаційних механізмів для подолання наслідків конфліктів, а не зосередження на запобіганні конфліктам або адаптації практик управління в районах, де мешкають ведмеді бурі (Bautista *et al.*, 2019). Однак самих лише компенсаційних програм часто недостатньо для вирішення проблеми (Gross *et al.*, 2021). Ефективне розв'язання конфліктів і покращення співіснування між людиною та дикою природою потребує також проактивних дій і превентивних заходів.

ВИСНОВКИ

Розпочато моніторинг конфліктів і співіснування між бурим ведмедем та фермерами/пасічниками на модельних територіях в Українських Карпатах.

Частота конфліктів між ведмедем бурим і фермерами або пасічниками зменшується. Напади ведмедів зменшилися з 38 знижених домашніх тварин і 107 вуликів у 2018 р. до 2 тварин і 13 вуликів у 2023 р. Аналогічно зменшилася частка ферм, на які нападає ведмідь бурий – з 15,4 % до 2,2 %.

Напади ведмедів на вулики зменшилися з 29,2 % до 16,8 %. Водночас використання електричних огорож серед фермерів різко зросло з нуля у 2018 р. до 23,1 % у 2023 р., а серед бджолярів – з нуля до 75,0 %. Ці тенденції свідчать про те, що електричні огорожі є ефективними у запобіганні нападам.

ПОДЯКИ

Робота координувана з боку WWF-Україна в рамках проекту Nature FIRST, що фінансовано Європейською Комісією, програма HORIZON «Research and Innovation Actions» (грантова угода ID101060954 ‘Nature FIRST’), проектом Coexistence for Conservation за підтримки WWF-Польща та проектом EuroLargeCarnivores, Європейської програми LIFE (LIFE16 GIE/DE/000661).

ЛІТЕРАТУРА

- Андрейчук, Ю. М., & Ямелинець, Т. С. (2015). *GIS в екологічних дослідженнях та природоохоронній справі*. Простір-М.
- Вихор, Б., Черепанин, Р., Тимочко, С., & Зеленчук, Я. (2021). *Захист худоби та пасік від нападів великих хижаків*. WWF-Україна.
- Дикий, І. В., & Шквіря, М. Г. (Ред.). (2015). *Ведмідь бурій (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяцій в Україні*. ТОВ «Сік Груп Україна».
- Хоцький, П. (2010). Моніторинг ситуацій «людина і ведмідь». *Праці Теріологічної школи*, 10, 150–154.
- Часковський, О., Андрейчук, Ю., & Ямелинець, Т. (2021). *Застосування GIS в природоохоронній справі на прикладі відкритої програми QGIS*. Простір-М.
- Шевченко, Л. С., & Шквіря, М. Г. (2009). Ведмідь бурій *Ursus arctos* (Linnaeus, 1758). У І. А. Акімов (Ред.), *Червона книга України. Тваринний світ* (с. 537). Глобалконсалтинг.
- Шквіря, М., Петрів, З., & Хованова, Л. (2001). Європейські ініціативи в галузі охорони великих хижих ссавців. *Novitates Theriologicae*, 4, 10–13.
- Abrahms, B., Carter, N. H., Clark-Wolf, T. J., Gaynor, K. M., Johansson, E., McInturff, A., Nisi, A. C., Rafiq, K., & West, L. (2023). Climate change as a global amplifier of human–wildlife conflict. *Nature Climate Change*, 13, 224–234. <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01608-5>
- Bautista, C., Revilla, E., Naves, J., Albrecht, J., Fernández, N., Olszańska, A., Adamec, M., Berezowska-Cnota, T., Ciucci, P., Groff, C., Härkönen, S., Huber, D., Jerina, K., Jonozović, M., Karamanlidis, A. A., Palazón, S., Quenette, P.-Y., Rigg, R., Seijas, J., Swenson, J. E., Talvi, T., & Selva, N. (2019). Large carnivore damage in Europe: Analysis of compensation and prevention programs. *Biological Conservation*, 235, 308–316. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2019.04.019>
- Bautista, C., Oeser, J., Kuemmerle, T., & Selva, N. (2023). Resource pulses and human–wildlife conflicts: Linking satellite indicators and ground data on forest productivity to predict brown bear damages. *Remote Sensing in Ecology and Conservation*, 9(1), 90–103. <https://doi.org/10.1002/rse2.302>
- Berce, T., Černe, R., Bertolotto, S., Blaschka, A., Bragalanti, N., Braghiroli, S., Bruno, M., Calderola, S., Chioso, C., Cucè, L., Frick, C., Groff, C., Hilfiker, D., Horrix, I., Javornik, J., Knauer, F., Lüthi, R., Maceli, G., Marucco, F., Menzano, A., Mettler, D., Meyer, F., Nadalin, G., Nägele, O., Parzanese, E., Rasetto, P., Rauer, G., Rizo, S., Rossi, E., Simčič, G., Simon, N. R., Steyer, K., Truc, F., Walter, T., Wölfl, M., Zanghellini, P., & Zeni, M. (2020). *Prevention of damages caused by large carnivores in the Alps*. LIFE WolfAlps EU.

Boronyak, L., Jacobs, B., Wallach, A., McManus, J., Stone, S., Stevenson, S., Smuts, B., & Zaranek, H. (2022). Pathways towards coexistence with large carnivores in production systems. *Agriculture and Human Values*, 39, 47–64. <https://doi.org/10.1007/s10460-021-10224-y>

Cherepanyn, R., Vykhok, B., & Yamelynets, T. (2023a). Large carnivore monitoring and human–wildlife conflicts prevention in the Ukrainian Carpathians. In *Carpathian Future — Critical Transition. International 7th Forum Carpaticum* (pp. 160–161). <https://doi.org/10.5281/zenodo.8406207>

Cherepanyn, R. M., Vykhok, B. I., Biatov, A. P., Yamelynets, T. S., & Dykyy, I. V. (2023b). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissya. *Biosystems Diversity*, 31(1), 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

Cherepanyn, R. M. (2019). Changes in population vitality of rare arctic-alpine plant species in the high mountain part of the Ukrainian Carpathians under influence of climatic factors. *Studia Biologica*, 13(1), 117–128. <https://doi.org/10.30970/sbi.1301.582>

Cherepanyn, R. M., Zelenchuk, Y. I., Yamelynets, T. S., Vykhok, B. I., & Andreychuk, Y. M. (2024). Large carnivores and farmers/beekeepers conflicts in the Ukrainian Carpathians: Structure, dynamics, spatial distribution and effective coexistence measures. *Biosystems Diversity*, 32(3), 324–333. <https://doi.org/10.15421/012435>

Cimpoa, A.-L., Voiculescu, M., Crețan, R., Voiculescu, S., & Ianăș, A.-N. (2024). Living with bears in Prahova Valley, Romania: An integrative analysis. *Animals*, 14(4), 587. <https://doi.org/10.3390/ani14040587>

Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Standing Committee. (1997). *Texts adopted by the Standing Committee of the Bern Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (1982–1996)*. Council of Europe Publishing.

Delehan, I., Dykyy, I., Dzubenko, N., & Srebrodolska, Ye. (2002). Problems of the protection of large carnivores in the Ukrainian Carpathians. *Visnyk of Lviv University: Biology Series*, 30, 99–105.

Elbakidze, M., Angelstam, P., Yamelynets, T., Dawson, L., Gebrehiwot, M., Stryamets, N., Johansson, K. E., Garrido, P., Naumov, V., & Manton, M. (2017). A bottom-up approach to map land covers as potential green infrastructure hubs for human well-being in rural settings: A case study from Sweden. *Landscape and Urban Planning*, 168, 72–83. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.09.031>

Gross, E., Jayasinghe, N., Brooks, A., Polet, G., Wadhwa, R., & Hilderink-Koopmans, F. (2021). *A future for all: The need for human-wildlife coexistence*. WWF.

Hackländer, K., Frair, J., & Ionescu, O. (2021). *Large carnivore monitoring in the Carpathian Mountains* (pp. 1–71). University of Natural Resources and Life Sciences.

Khorozyan, I., & Waltert, M. (2019). How long do anti-predator interventions remain effective? Patterns, thresholds and uncertainty. *Royal Society Open Science*, 6, 190826. <https://doi.org/10.1098/rsos.190826>

Khorozyan, I., & Waltert, M. (2020). Variation and conservation implications of the effectiveness of anti-bear interventions. *Scientific Reports*, 10, 15341. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-72343-6>

Kuszliewicz, K., Pirga, B., & Zwijacz-Kozica, T. (2023). *Niedźwiedź 2030*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.34785.28009>

Leslie, S., Brooks, A., Jayasinghe, N., & Koopmans, F. (2019). *Human–wildlife conflict mitigation: Lessons learned from global compensation and insurance schemes*. WWF Tigers Alive.

Marchini, S., Ferraz, K. M. P. M. B., Zimmermann, A., Guimarães-Luiz, T., Morato, R., Correa, P. L. P., & Macdonald, D. W. (2019). Planning for coexistence in a complex human-dominated world. In B. Frank, J. A. Glikman, & S. Marchini (Eds.), *Human–wildlife interactions: Turning conflict into coexistence* (pp. 414–438). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108235730.022>

- Marchini, S., Ferraz, K. M. P. M. B., Foster, V., Reginato, T., Kotz, A., Barros, Y., Zimmermann, A., & Macdonald, D. W. (2021). Planning for human–wildlife coexistence: Conceptual framework, workshop process, and a model for transdisciplinary collaboration. *Frontiers in Conservation Science*, 2, 752953. <https://doi.org/10.3389/fcosc.2021.752953>
- Narayan, E., & Rana, N. (2023). Human–wildlife interaction: Past, present, and future. *BMC Zoology*, 8, 5. <https://doi.org/10.1186/s40850-023-00168-7>
- Nyhus, P. J. (2016). Human–wildlife conflict and coexistence. *Annual Review of Environment and Resources*, 41, 143–171. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-110615-085634>
- Oliveira, T., Treves, A., Vicente López-Bao, J., & Krofel, M. (2021). The contribution of the LIFE program to mitigating damages caused by large carnivores in Europe. *Global Ecology and Conservation*, 31, e01815. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2021.e01815>
- Papp, C.-R., Egerer, H., Kuraš, K., & Nagy, G. (2020). *International action plan on conservation of large carnivores and ensuring ecological connectivity in the Carpathians*. UNEP Vienna Programme Office.
- Papp, C.-R., Scheele, B. C., Rákossy, L., & Hartel, T. (2022). Transdisciplinary deficit in large carnivore conservation funding in Europe. *Nature Conservation*, 49, 31–52. <https://doi.org/10.3897/natureconservation.49.81469>
- Pop, M. I., Dyck, M. A., Chiriac, S., Lajos, B., Szabó, S., Iojă, C. I., & Popescu, V. D. (2023). Predictors of brown bear predation events on livestock in the Romanian Carpathians. *Conservation Science and Practice*, 5, e12884. <https://doi.org/10.1111/csp.12884>
- Qamer, R., Zishan, A. W., Nahila, A., Jahangeer, A. B., Mohd, H., & Shreekar, P. (2023). Human–wildlife conflict: A bibliometric analysis during 1991–2023. *Regional Sustainability*, 4(3), 309–321. <https://doi.org/10.1016/j.regsus.2023.08.008>
- Singh, S., & Singh, S. (2023). Human–wildlife conflict and coexistence. *Biophilia Insights*, 1(2), e202312004. <https://doi.org/10.52679/bi.e202312004>
- Sharma, P., Chettri, N., & Wangchuk, K. (2021). Human–wildlife conflict in the roof of the world: Understanding multidimensional perspectives through a systematic review. *Ecology and Evolution*, 11, 11569–11586. <https://doi.org/10.1002/ece3.7980>

РЕЗЮМЕ

Черепанин Р., Зеленчук Я., Андрейчук Ю. Конфлікти та співжиття з ведмедем бурим (*Ursus arctos*) в Українських Карпатах. Конфлікти між ведмедем бурим і людьми є поширеними в Карпатській гірській системі. Проаналізовано конфлікти і співіснування між ведмедем бурим та фермерами й пасічниками на модельних територіях в Українських Карпатах у період з 2018 по 2023 рр. Серед проаналізованих зацікавлених сторін 79,0 % були фермерами (власниками худоби), а 21,0 % — пасічниками. Відзначено, що 31,3 % ферм і пасік зазнали конфліктів з ведмедем бурим протягом періоду дослідження. 70,8 % пасічників та 20,9 % власників худоби повідомили про принаймні один напад ведмедя у період з 2018 по 2023 рр. Кількість конфліктів, пов'язаних з ведмедями, зменшилася майже удвічі серед бджолярів (з 29,2 % до 16,8 %) та в 7 разів серед фермерів (з 15,4 % до 2,2 %) протягом 6 років (2018–2023). Впровадження електричних огорож значно зросло на фермах і пасіках (з нуля до 33,9 %). Це свідчить про ефективність таких заходів у зменшенні конфліктів і покращенні якості співіснування ведмедя з людьми.

ВЕДМІДЬ БУРИЙ (*URSUS ARCTOS*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ЧЕРЕМОСЬКИЙ»

Діана Юзик

Національний природний парк «Черемоський» (Чернівецька обл.)

e-mail: muscicapa@ukr.net; orcid: 0000-0001-8659-3852

Yuzyk D. The brown bear (*Ursus arctos*) in the Cheremoskiy National Nature Park. The article summarizes the results of long-term monitoring of the brown bear (*Ursus arctos*) population in the Park. The species maintains a stable population (4–6 individuals), which is attributed to favourable habitat conditions and low anthropogenic pressure. The use of SMART monitoring, camera traps, and genetic studies has made it possible to define the species' range, migration routes, and confirm its affiliation with the south-western subpopulation of the Carpathians. Key areas of bear activity and transboundary migration corridors have been identified. Communication with local communities, patrolling, and environmental education contribute to the conservation of the species. Effective cooperation with local communities, patrols, and environmental education activities have reduced potential conflicts and contributed to species conservation.

ВСТУП

Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) є найбільшим наземним хижаком Європи, чисельність якого в останні десятиліття демонструє позитивну динаміку завдяки цілеспрямованим заходам зі збереження й управління популяціями (Charçon *et al.*, 2014). Вид регулярно мігрує на територію суміжного НПП «Верховинський» і до Румунії (Юзик, 2024). Ці тварини населяють різноманітні біотопи — від хвойних лісів на хребті Чорний Діл, в ур. Жупани, Плай, Порняла та Семенчук до субальпійських луків в ур. Верещиха, що забезпечує їм стабільний доступ до кормових ресурсів (Юзик, 2025).

Вид поширений по всій території парку, зокрема, зафіксований на хребті Чорний Діл, у долині р. Сарата, в ур. Чорний Діл, Калиничі, Перкалаб, Широке, Верещиха, Чорний Потік, Баюрівка, Жупани, Семенчук, Порняла, Слатина, а також на г. Млаковата, Яровиця, Томнатик (рис. 1) (Юзик, 2025a). У межах Парку ведмідь бурий здебільшого веде поодинокий спосіб життя, однак за певних умов може формувати тимчасові групи.

Мета роботи — узагальнити результати моніторингу популяції ведмеда бурого в Національному природному парку «Черемоський».

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Парк «Черемоський» розташований у Чернівецькій обл. на площі 7 117,5 га, з яких 5 556 га перебувають у постійному користуванні Парку.

Збір даних здійснювали працівники служби державної охорони ПЗФ та науковці установи. Моніторинг проводили цілорічно на всій території Парку. Від моменту створення НПП всі випадки виявлення тварин, їхніх слідів і слідів життєдіяльності працівники фіксували у фенологічних картках із прив'язкою до квартално-видільної сітки.

Рис. 1. Картохема поширення *Ursus arctos* в угіддях НПП «Черемоський» у 2023–2024 рр. Квадратами показано місця траплення ведмедя.

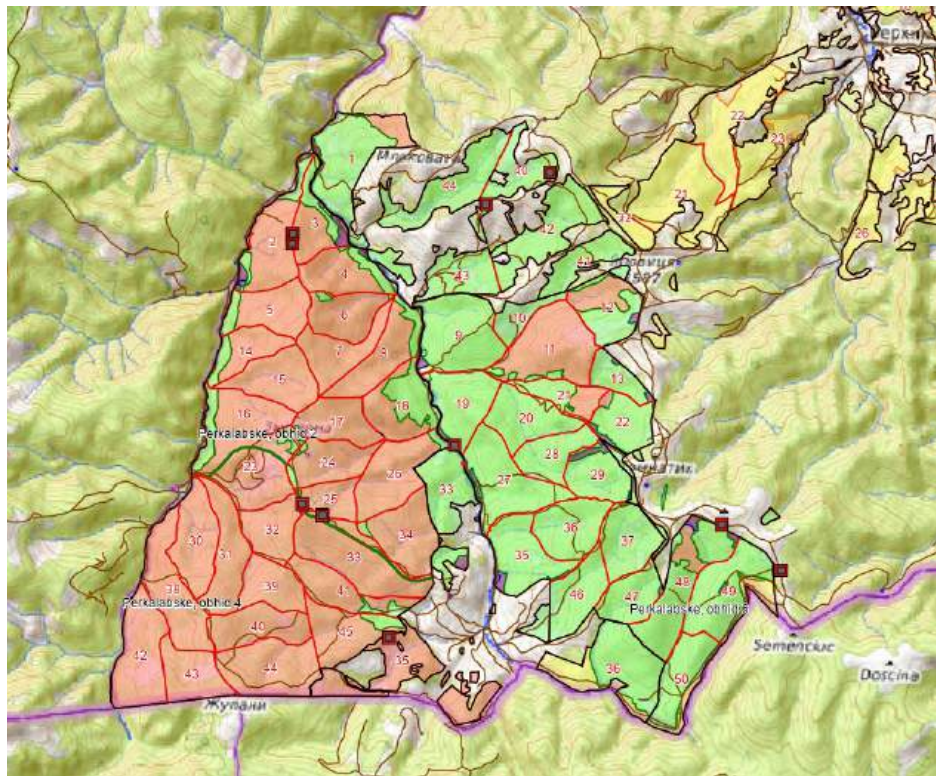
Позначення кольорами:

червоний — заповідна зона;

зелений — зона регульованої рекреації;

фіолетовий — зона стаціонарної рекреації;

жовтий — господарська зона.

З вересня 2022 р. у співпраці з Франкфуртським зоологічним товариством в Україні впроваджено SMART-моніторинг на території Парку в рамках міжнародної програми «Підтримка довгострокових ініціатив природоохоронних територій щодо збереження пралісів та старовікових лісів в Українських Карпатах з метою збереження їх природоохоронної та кліматичної функціональності» як частина проекту ІСІ (International Climate Initiative). Усі реєстрації ведмедя бурого, його слідів і слідів життєдіяльності, розташування барлогів вносили до бази даних із GPS-координатами та фото.

Із 2022 р. розпочато системне використання фотопасток для літнього та зимового моніторингу великих хижих ссавців (рис. 2).

Рис. 2. Ведмідь бурий:

а – в ур. Чорний Діл
(кв. 33), 26.05.2023;

б – в ур. Калиничі,
19.08.2024

Фотопастки використовували упродовж двох основних сезонів моніторингу — зимового і літнього. Загалом застосовано до 8 фотопасток, розміщених відповідно до затвердженої методики за сіткою 10x10 км. У літній період додатково використовували схему умовного поділу території на квадрати розміром 2,5x2,5 км із фіксацією центральної точки.

У 2020 р. за ініціативи Всесвітнього фонду природи (WWF) в Україні в рамках участі Парку у програмі «Базове дослідження щодо великих хижаків (ведмеда, рисі та вовка) у Європі» та у Дунайсько-Карпатській програмі організовано збір екскрементів ведмеда бурого для генетичного аналізу.

ПОПУЛЯЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗАХОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

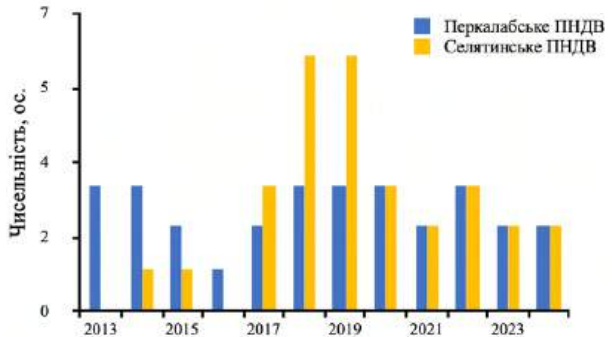
Динаміка чисельності й щільність популяції

Спостереження за популяцією ведмеда бурого в Парку показує, що чисельність виду у 2013–2024 рр. варіювала в межах 1–9 ос. (рис. 3). Упродовж останніх років спостерігають стабільну чисельність на рівні 4–6 ос., що, ймовірно, зумовлено наявністю достатньої кормової бази, природних укриттів (рис. 4) і низьким рівнем антропогенного впливу. Щільність популяції становить 0,98–1,27 ос. на 1000 га.

Генетичні дослідження

Зразок посліду, зібраний у НПП «Черемоський», належав самцеві з генотипом, характерним для субпопуляції південно-західної частини Українських Карпат і румунської субпопуляції.

Рис. 3. Динаміка чисельності популяції ведмеда в Парку упродовж 2013–2024 рр. за даними зимової таксації

Рис. 4. Барліг *Ursus arctos*.
Фото Л. І. Труфін, 28.06.2024

Ареал і маршрути міграцій

Основні локації перебування (таких 8):

- г. Млаковата (кв. 40);
- ур. Чорний Потік (кв. 9);
- ур. Широкий (кв. 19);
- хр. Чорний Діл (кв. 2–3, 25, 33);
- ур. Калиничі (кв. 23);
- ур. Жупани (кв. 35, 45);
- ур. Семенчук (кв. 50 вид. 25; кв. 49 вид. 18, кв. 48 вид. 3);
- поблизу ур. Бочків (кв. 17).

Основні напрямки міграції (таких 4):

- Млаковата — Піп Іван — Яровиця — Томнатик,
- Томнатик — Семенчук — Румунія / Жупани,
- Жупани — Чорний Діл — Калиничі — НПП «Верховинський»,
- Широкий — Чорний Потік — Чорний Діл.

СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ОХОРОНИ

Конфлікти інтересів. Упродовж 2022–2024 рр. конфліктів між охороною ведмеда бурого й інтересами місцевого населення не фіксували, що свідчить про результативну комунікацію з громадами і землекористувачами.

Екологічна освіта. Відділ еколого-освітньої роботи і рекреації провів 14 заходів, спрямованих на підвищення обізнаності населення стосовно збереження ведмеда бурого й інших рідкісних видів. Заняття, екскурсії та бесіди охопили теми охорони видів, занесених до Червоної книги України, збереження Карпат, функцій ПЗФ тощо.

Збереження виду й оселци. З метою запобігання порушенням природоохоронного законодавства працівники служби державної охорони ПЗФ організовують рейди у ключових для ведмеда бурого лісових масивах.

У 2024 р. затверджено План збереження та відтворення рідкісного виду ведмеда бурого (*Ursus arctos*) в НПП «Черемоський», що передбачає практичні заходи на локальному рівні.

ОБГОВОРЕННЯ

Популяція ведмеда бурого у НПП «Черемоський» демонструє стабільність упродовж останнього десятиліття, з чисельністю 4–6 ос. упродовж останніх років. Це свідчить про сприятливі умови існування — наявність корму, укриттів, низький антропогенний тиск (Дикий & Шквіря, 2015).

Застосування SMART-моніторингу та фотопасток дало можливість деталізувати ареал, окреслити ключові осередки активності й визначити природні коридори міграції, зокрема, транскордонні маршрути до Румунії, що підтверджує функціональність екологічної мережі (Popescu *et al.*, 2017).

Генетичний аналіз підтвердив приналежність ведмеда бурого з території Парку до південно-західної субпопуляції Карпат, що охоплює також північ Румунії. Це підтверджує наявність єдиної метапопуляції у регіоні (Kyselіuk *et al.*, 2024), що має важливе значення для збереження виду і планування охоронних заходів у контексті цілісного ландшафтного підходу.

Збереженню цього виду сприяють ефективна природоохоронна комунікація з місцевими жителями, систематичні рейди та освітні заходи. Внутрішній план дій НПП щодо моніторингу й охорони популяції ведмеда є прикладом вдалого застосування державних стратегій на рівні установи.

У майбутньому пріоритетними напрямками є продовження систематичного моніторингу, розширення генетичних досліджень, транскордонна співпраця з Румунією, а також активна просвітницька діяльність.

ПОДЯКИ

Автор висловлює вдячність працівникам служби державної охорони Парку «Черемоський» за сприяння у зборі даних. Щира подяка Франкфуртському зоологічному товариству за надане обладнання для SMART-моніторингу та фотопастки. Також дякую WWF-Україна за підтримку генетичних досліджень ведмедя бурого.

ЛІТЕРАТУРА

- Дикий, І. В., & Шквиря, М. Г. (ред.). (2015). *Бурій ведмідь (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. Київ: СІК «Груп Україна».
- Киселюк, О., Калинчук, Б., & Мотрук, Ю. (2024). Особливості поширення й екології ведмедя бурого (*Ursus arctos*) у Карпатському національному природному парку. *Theriologia Ukrainica*, 28, 95–101. <https://doi.org/10.53452/TU2808>
- Юзик, Д. І. (2024). Виконання заходів, передбачених менеджмент-планами щодо збереження окремих видів тварин. У *Літопис природи національного природного парку «Черемоський» (2022–2023 pp.)* (Вип. XII, с. 459–462). Путила.
- Юзик, Д. І. (2025). Розроблені та затверджені у 2024 році плани збереження та відтворення рідкісних видів тварин. У *Літопис природи національного природного парку «Черемоський» (2023–2024 pp.)* (Вип. XIII, с. 455–459). Путила.
- Юзик, Д. І. (2025a). Характеристика поширення ссавців в НПП «Черемоський». У *Літопис природи національного природного парку «Черемоський» (2023–2024 pp.)* (Вип. XIII, с. 323–341). Путила.
- Chapron, G., Kaczensky, P., Linnell, J. D. C., von Arx, M., Huber, D., Andrén, H., LópezBao, J. V., Adamec, M., Álvares, F., Anders, O., Balčiauskas, L., Balys, V., Bedó, P., Bego, F., Blanco, J. C., Breitenmoser, U., Brøseth, H., Bufka, L., ... Boitani, L. (2014). Recovery of large carnivores in Europe's modern humandominated landscapes. *Science*, 346(6216), 1517–1519. <https://doi.org/10.1126/science.1257553>
- Popescu, V. D., Iosif, R., Pop, M. I., Chiriac, S., Bouroș, G., & Furnas, B. J. (2017). Integrating sign surveys and telemetry data for estimating brown bear (*Ursus arctos*) density in the Romanian Carpathians. *Ecology and Evolution*, 7(18), 7134–7144. <https://doi.org/10.1002/ece3.3177>

РЕЗЮМЕ

Юзик Д. Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) у Національному природному парку «Черемоський». У статті узагальнено результати багаторічного моніторингу популяції ведмедя бурого (*Ursus arctos*) у Парку. Вид демонструє стабільну чисельність (4–6 ос.), що зумовлено сприятливими умовами існування та низьким антропогенним тиском. Застосування SMART-моніторингу, фотопасток і генетичних досліджень дало змогу окреслити ареал, маршрути міграції та підтвердити належність до південно-західної субпопуляції Карпат. Визначено ключові локації перебування тварин і транскордонні міграційні коридори. Налагоджена комунікація з громадами, рейди та екопросвіта сприяють збереженню виду.

РОЗДІЛ 3.

РЕЗОЛЮЦІЇ СЕМІНАРІВ

РЕЗОЛЮЦІЯ СЕМІНАРУ

Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України¹,

WWF-Україна та Рівненського природного заповідника

“Проблеми та перспективи моніторингу та охорони рисі євразійської (*Lynx lynx*) в контексті Національного Плану дій зі збереження виду в Україні (2021-2026 роки)”,

затвердженого наказом Міндовкілля № 595 від 16/09/2021

(28-30 квітня 2025 р. – Рівненський природний заповідник)

У роботі семінару взяли участь 47 учасників (33 – офлайн та 14 – онлайн) з 18 об'єктів природно-заповідного фонду України, таких як Рівненський ПЗ, Карпатський НПП, Карпатський біосферний заповідник, Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, Ужанський НПП, НПП «Нобельський», НПП «Пуца Радзивіла», НПП «Прип'ять-Стохід», Ківерцівський НПП «Цуманська пуца», Древланський ПЗ, НПП «Деснянсько-Старогутський», НПП «Верховинський», НПП «Бойківщина», ПЗ «Горгани», НПП «Гуцульщина», НПП «Вижницький», а також Рахівське надлісництво Філії «Карпатський лісовий офіс» ДП «Ліси України». Крім головних учасників, які проводять щорічний моніторинг рисі євразійської на територіях ПЗФ, доповіді зробили представники Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Національної комісії з Червоної книги України, Департаменту екології та природних ресурсів Рівненської ОДА (ОВА), Державного агентства лісових ресурсів України, Інституту екології Карпат НАН України, Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного лісотехнічного університету України, Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, Зволеського технічного університету (Словаччина), ветеринарної клініки «Центр здорової тварини» (Костопіль) та громадських організацій – Німецького товариства міжнародного співробітництва GIZ, Західноукраїнського орнітологічного товариства та Всесвітнього фонду природи Україна (WWF-Україна).

На семінарі було заслухано 30 доповідей та переглянуто чотири відеофільми з актуальних і прикладних питань щодо проблем проведення моніторингу та перспектив наукових досліджень і охорони рисі євразійської (*Lynx lynx* L.) в контексті Національного плану дій зі збереження виду в Україні.

Учасники конференції наголосили на потребі комплексного й уніфікованого підходу щодо методів моніторингу рисі євразійської та нагальній потребі виділення державних коштів для суб'єктів, що здійснюють реалізацію Національного плану дій зі збереження рисі, а саме – для реального і комплексного проведення заходів зі збереження виду. Відзначена фундаментальність пленарних доповідей, а також їхня актуальність і націленість на з'ясування сучасного стану субпопуляції рисі євразійської в Україні та на дієву охорону цього виду.

Наголошено на необхідності активізації роботи зі зближення природоохоронних законодавств ЄС і України, зокрема, в контексті затвердження схеми уніфікованих загальноприйнятих методів моніторингу рисі євразійської. Підтримано необхідність активізації роботи з практичної реалізації представлених результатів досліджень і їхнього системного впровадження.

Вказано на ризики встановлення суцільної лінії технічних огорож (зокрема, стрічки марки «Єгоза») уздовж державного кордону України, які не лише перешкоджають вільному пересуванню рисі євразійської в межах індивідуальних територій, а й призводять до загибелі рідкісних хижаків і їхньої головної здобичі – копитних.

¹ Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 903, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України було ліквідовано, а його функції покладено на Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства.

УЧАСНИКИ СЕМІНАРУ ВІДЗНАЧАЮТЬ:

1. Високий фаховий рівень організації та проведення семінару.
2. Активну участь у роботі семінару працівників наукових відділів природних, біосферних заповідників, національних природних парків, лісгоспів, а також учасників з-за кордону.
3. Актуальність тематики семінару й обговорення нагальних проблем щодо проведення заходів зі збереження рисі євразійської.
4. Плідну багаторічну співпрацю WWF-Україна з Рівненським природним заповідником та іншими природоохоронними і лісгосподарськими установами.

УЧАСНИКИ СЕМІНАРУ ПРОПОНУЮТЬ:

1. Міндовкільню створити координаційний центр (експертну групу), який би налагодив систематичний збір даних моніторингу рисі євразійської та їхнє подальше опрацювання. Дані повинен збирати координаційний центр, оновлювати їх щорічно і надавати зацікавленим установам та організаціям.
2. Рекомендувати Міндовкільню створити платформу за принципом Darwin Core Standard, куди б користувачі могли завантажувати інформацію щодо спостережень рисі євразійської, отриману з різних ресурсів на основі критеріїв SCALP, а також мати доступ до цього ресурсу для збору й обміну інформацією.
3. Налагодити щорічний обмін даними між координаційним центром і експертними групами Польщі, Словаччини, Румунії. Координувати моніторинг рисі євразійської між сусідніми країнами, що мають спільну субпопуляцію цього виду, в тому числі у межах діяльності Карпатської конвенції.
4. Міндовкільню визначити і затвердити схему уніфікованих загальноприйнятих методів моніторингу великих хижих ссавців, зокрема, рисі євразійської.
5. Визначити і створити систему стандартних моніторингових ділянок виду в регіонах його поширення в межах України.
6. Міндовкільню забезпечити навчання і стажування працівників ПЗФ, лісомисливських господарств, інших зацікавлених установ і організацій, у віданні яких перебувають території, котрі є місцем перебування рисі євразійської, з метою освоєння сучасних методів моніторингу цього виду.
7. Активізувати збір і накопичення генетичного матеріалу, а саме шерсті та продуктів життєдіяльності рисі (екскрементів) для подальшого з'ясування генетичного статусу субпопуляцій рисі євразійської в Україні. Міндовкільню на лінії держкордону і підготовки рекомендацій для вирішення цієї проблеми дозволів щодо збору продуктів життєдіяльності рисі (шерсть, послід) для досліджень її популяцій.
8. Міндовкільню забезпечити проведення конкурсу наукових проєктів і цільове виділення державних коштів на дослідження рисі для об'єктів ПЗФ з метою реального та комплексного проведення заходів зі збереження цього виду, що вимагає Національний план дій.
9. Працівникам наукових відділів ПЗФ здійснити оцінку функціонування мережі екологічних коридорів рисі в межах їхніх територій.
10. Рекомендувати Міндовкільню звернутися до Державної прикордонної служби з пропозицією створити робочу групу для обговорення проблеми загибелі тварин (в тому числі рідкісних – занесених до ЧКУ, міжнародних природоохоронних списків) унаслідок використання спіральної колючої стрічки маркування «Сгоза» на лінії держкордону і підготовки рекомендацій для вирішення цієї проблеми та створення «вікон» (екопереходів) для крупних ссавців у інженерно-технічних спорудах на кордоні.
11. Міндовкільню висловити подяку керівництву Рівненського природного заповідника за інноваційні підходи до моніторингу рисі євразійської на території установи та співорганізацію семінару.
12. Опублікувати у вигляді збірника статей результати досліджень сучасного стану рисі євразійської на територіях ПЗФ, лісових і мисливських угідь, висвітлені на семінарі. Підготовку, збір і публікацію матеріалів семінару організувати команді «Рідкісні види» WWF-Україна.

РЕЗОЛЮЦІЯ СЕМІНАРУ

Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України¹

WWF-Україна та Верховинського національного природного парку

«Проблеми та перспективи моніторингу та охорони ведмеда бурого (*Ursus arctos*) в контексті Національного плану дій зі збереження виду в Україні (2021-2026 роки)»,**затвердженого наказом Міндовкілля № 679 від 20/10/2021****(07-09 травня 2025 р. – Верховинський національний природний парк)**

У роботі семінару взяли участь 44 учасники (26 – офлайн та 18 – онлайн) з 15 об'єктів природно-заповідного фонду України, таких як НПП «Верховинський», Карпатський НПП, Карпатський біосферний заповідник, Ужанський НПП, НПП «Бойківщина», ПЗ «Горгани», НПП «Гуцульщина», НПП «Вижницький», НПП «Черемоський», НПП «Синевир», НПП «Сколівські Бескиди», НПП «Синьогора», Рівненський ПЗ, Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, НПП «Деснянсько-Старогутський», а також Рахівське надлісництво, Коломийське надлісництво, Осмолодське надлісництво, Верховинське надлісництво Філії «Карпатський лісовий офіс» ДП «Ліси України» та ДП «Сколівський військовий лісгосп». Крім головних учасників, які проводять щорічний моніторинг ведмеда бурого на територіях ПЗФ, доповіді зробили представники Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Національної комісії з Червоної книги України, Державного агентства лісових ресурсів України, Західного міжрегіонального територіального управління лісового та мисливського господарства, Інституту екології Карпат НАН України, Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного лісотехнічного університету України, Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, Ведмежого притулку «Домажир» і громадських організацій – Fundacja Pzyroda i Nauka (Польща), Німецького товариства міжнародного співробітництва GIZ та Всесвітнього фонду природи Україна (WWF-Україна).

На семінарі було заслухано понад 30 доповідей з актуальних і прикладних питань щодо проблем проведення моніторингу та перспектив наукових досліджень і охорони ведмеда бурого (*Ursus arctos* L.) в контексті Національного Плану дій зі збереження виду в Україні.

Учасники конференції наголосили на потребі комплексного й уніфікованого підходу до методів моніторингу ведмеда бурого та нагальній потребі виділення державних коштів для суб'єктів, що здійснюють реалізацію Національного плану дій зі збереження ведмеда бурого, для реального і комплексного проведення заходів зі збереження виду. Відзначили фундаментальність доповідей, а також їхню актуальність і націленість на з'ясування сучасного стану субпопуляцій ведмеда бурого в Україні та дієву охорону цього виду.

Наголошено на необхідності активізації роботи зі зближення природоохоронних законодавств ЄС та України, зокрема, в контексті затвердження схеми уніфікованих загальноприйнятих методик моніторингу ведмеда бурого. Підтримано необхідність активізації роботи з практичної реалізації представлених результатів досліджень та їхнього системного впровадження.

Вказано на негативні наслідки встановлення суцільної лінії технічних огорож (зокрема, колючої стрічки марки «Сгоза») уздовж державного кордону України, які не лише перешкоджають вільному пересуванню ведмеда бурого в межах індивідуальної території, але й призводять до загибелі рідкісних хижаків і їхньої головної здобичі – копитних.

¹ Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 903, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України було ліквідовано, а його функції покладено на Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства.

УЧАСНИКИ СЕМІНАРУ ВІДЗНАЧАЮТЬ:

1. Високий фаховий рівень організації та проведення семінару.
2. Активну участь у роботі семінару працівників наукових відділів природних, біосферних заповідників, національних природних парків, лісгоспів, а також учасників з-за кордону.
3. Актуальність тематики семінару й обговорення нагальних проблем щодо проведення заходів зі збереження ведмеда бурого.
4. Плідну багаторічну співпрацю WWF-Україна з Верховинським національним природним парком та іншими природоохоронними і лісгосподарськими установами.

УЧАСНИКИ СЕМІНАРУ ПРОПОНУЮТЬ:

1. Міндовкільно створити координаційний центр (експертну групу), який би налагодив систематичний збір даних моніторингу ведмеда бурого та їхнє подальше опрацювання. Дані повинні збиратися координаційним центром, оновлюватися щорічно та надаватися зацікавленим установам і організаціям.
2. Рекомендувати Міндовкільно створити платформу за принципом Darwin Core Standard, куди б користувачі могли завантажувати інформацію щодо спостережень ведмеда бурого, отриману з різних ресурсів на основі критеріїв SCALP, а також мати доступ до цього ресурсу для збору й обміну інформацією.
3. Налагодити щорічний обмін даними між координаційним центром і експертними групами Польщі, Словаччини, Румунії. Координувати моніторинг ведмеда бурого між сусідніми країнами, що мають спільну субпопуляцію цього виду, в тому числі у межах діяльності Карпатської конвенції.
4. Міндовкільно визначити і затвердити схему уніфікованих загальноприйнятих методів моніторингу великих хижих ссавців, зокрема, ведмеда бурого.
5. Критично підходити до даних офіційної статистики щодо загального обліку виду, враховуючи факт, що не всі користувачі угідь коректно подають дані чисельності хижака на їхній території.
6. Визначити і створити систему стандартних моніторингових ділянок виду в регіонах його поширення у межах України.
7. Міндовкільно забезпечити навчання і стажування працівників ПЗФ, лісомисливських господарств, інших зацікавлених установ та організацій, у віданні яких перебувають території, котрі є місцем перебування ведмеда бурого, щоб освоїти сучасні методи моніторингу цього виду.
8. Активізувати збір і накопичення генетичного матеріалу – шерсті та продуктів життєдіяльності ведмеда бурого (екскрементів) – для подальшого з'ясування генетичного статусу субпопуляцій ведмеда бурого в Україні. Міндовкільно і Національній комісії з ЧКУ спростити процедуру отримання дозволів щодо збору продуктів життєдіяльності ведмеда бурого (шерсть, послід) для досліджень його популяцій.
9. Міндовкільно забезпечити проведення конкурсу наукових проєктів і цільове виділення державних коштів на дослідження ведмеда бурого для об'єктів ПЗФ з метою реального і комплексного проведення заходів зі збереження цього виду, що вимагає Національний план дій.
10. Працівникам наукових відділів ПЗФ здійснити оцінку функціонування мережі екологічних коридорів ведмеда бурого в межах їхніх територій.
11. Працівникам ПЗФ, лісових і мисливських угідь фіксувати випадки, час та локації конфліктів між ведмедем бурим і людьми чи суб'єктами господарювання й заносити інформацію в уніфіковану таблицю спостережень.
12. Налагодити співпрацю й обмін досвідом з європейськими країнами щодо вирішення конфліктів з ведмедем.

13. Запровадити облік і реєстрацію тварин, які перебувають у неволі. Удосконалити законодавство, що стосується утримання тварин у реабілітаційних центрах. Впровадити систему тренінгів щодо лікування та реабілітації ведмеда бурого для підвищення кваліфікації працівників реабілітаційних центрів. Реабілітаційним центрам дослідити впровадження методик адаптації молодих особин ведмеда бурого для існування в дикій природі.
14. Пропонувати екологічній інспекції та іншим відповідальним органам здійснювати регулярний контроль нелегальної торгівлі дериватами чи біологічними продуктами ведмеда бурого або засобами для нелегального здобуття тварини на вітчизняних інтернет-ресурсах і в онлайн-магазинах.
15. Рекомендувати Міндовкілля звернутися до Державної прикордонної служби з пропозицією створити робочу групу для обговорення проблеми загибелі тварин (у тому числі рідкісних – занесених до ЧКУ, міжнародних природоохоронних списків) унаслідок використання спіральної колючої стрічки маркування «Сгоза» на лінії держкордону та віднайдення механізмів для вирішення цієї проблеми і створення «вікон» (екопереходів) для великих ссавців в інженерно-технічних спорудах на кордоні.
16. Сприяти розширенню об'єктів ПЗФ і створенню транскордонних біосферних резерватів у Карпатах.
17. Міндовкілля висловити подяку керівництву Верховинського національного природного парку за активну участь у інноваційних підходах до моніторингу ведмеда бурого та до запобігання конфліктам з великими хижаками, а також за співорганізацію проведення семінару.
18. Опублікувати у вигляді збірника статей результати досліджень сучасного стану ведмеда бурого на територіях ПЗФ, лісових і мисливських угідь, висвітлені на семінарі. Підготовку, збір і публікацію матеріалів семінару організувати команді «Рідкісні види» WWF-Україна.

Наукове видання
DOI: <http://doi.org/10.30970/RINAP2025>

РЕЗУЛЬТАТИ ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЛАНІВ ДІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РИСИ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ТА ВЕДМЕДЯ БУРОГО В УКРАЇНІ

Збірник статей за матеріалами міжнародних семінарів WWF-Україна
і Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України

За редакцією І. Дикий.

Редакційна колегія:

Дикий Ігор, Назарук Катерина, Скирпан Ірина, Решетило Остап,
Хамар Ігор, Царик Йосиф, Черепанин Роман, Шидловський Ігор.

Літературний редактор:

Сідлович Лариса

Дизайн і верстка:

Зінченко Альона

Світлини на обкладинці:

© naturepl.com _ Danny Green _ WWF

© Fritz Pölking - WWF

Видання вийшло за підтримки WWF-Україна в межах реалізації проєктів *Coexistence for Conservation* (COCO, за сприяння WWF-Poland), *Supporting the coexistence and conservation of Carpathian Large Carnivores* (LECA, за сприяння програми ЄС Interreg Central Europe, ID CE0100170) і *Towards a Climate-Smart Forest Connectivity for Large Carnivores in the Balkan-Carpathian-Dinaric Region* (ForestConnect, за сприяння програми ЄС Interreg Danube Region Programme, DRP 0200359).

This publication was produced with the support of WWF-Ukraine within the framework of the projects *Coexistence for Conservation* (COCO, supported by WWF-Poland), *Supporting the Coexistence and Conservation of Carpathian Large Carnivores* (LECA, supported by the EU Interreg Central Europe programme, ID CE0100170), and *Towards a Climate-Smart Forest Connectivity for Large Carnivores in the Balkan-Carpathian-Dinaric Region* (ForestConnect, supported by the EU Interreg Danube Region Programme, DRP 0200359).

© WWF-Україна, 2026

© Автори публікацій, 2026

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2026

© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026

© Рівненський природний заповідник, 2026

© Верховинський національний природний парк, 2026

ISBN 978-617-8329-61-7

РЕЗУЛЬТАТИ ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЛАНІВ ДІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ РИСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ТА ВЕДМЕДЯ БУРОГО В УКРАЇНІ

Збірник статей за матеріалами міжнародних
семінарів WWF-Україна і Міністерства захисту
довкілля та природних ресурсів України

2026

interreg
Danube Region

Co-funded by
the European Union

ForestConnect

interreg
CENTRAL EUROPE

Co-funded by
the European Union

LECA

© 2026

© 1986 Panda symbol WWF - World Wide Fund
for Nature (Formerly World Wildlife Fund)

® "WWF" is a WWF Registered Trademark. WWF,
Avenue du Mont-Bland,

1196 Gland, Switzerland. Tel. +41 22 364 9111.
Fax. +41 22 364 0332.

For contact details and further information,
please visit our Ukrainian website at www.wwf.ua